

Р Ц16(2-Утс)
К К 59

*Вова
ЗЖНД
'отечка*

МИХАЙЛО КОЗОРИС

**ЧОРНОГОРА
ГОВОРИТЬ**

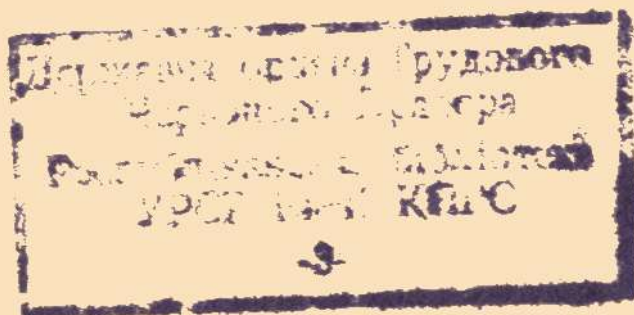
**"ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО"**

МИХАЙЛО КОЗОРИС

ЧОРНОГОРА ГОВОРИТЬ

ПОВІСТЬ

Передмова Й. Кубася

ДВОУ

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

ХАРКІВ — 1931

Бібліографіяма опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших видавничих Укрїнської Книжкової Палати

Укр.оловліт № 3107. 81/V 1930.

Зам. № 2911. Тираж 20.000

А₀ — 10 арк.

ПЕРЕДМОВА

В українського радянського читача взагалі, а особливо в чигача-робітника, має бути гострий, підвищений інтерес до того, як живуть і працюють трудящі маси українські поза межами СРСР—в капіталістичних країнах, зокрема в Польщі, Чехо-Словаччині та Буковині. Інтерес цей має бути сильний ще й через те, що живе їх там компактною масою понад 8¹/₂ мільйонів, що становлять вони в Польщі приміром майже 25% всієї людности, а в Підляшші, Волині, Холмщині, Східній Галичині (Польща), Прикарпатті (Чехо-Словаччина), Буковина (Румунія) становлять вони переважну більшість людности. Всі ці місця були центром в багатьох діях під імперіалістичну війну і повесили величезні втрати і людьми, і матеріяльними заобами. Для прикладу скажемо, що у трьох Східно-Галицьких воєводствах, плюс Волинь та Полісся, зруйновано 890 тисяч будинків, що до останнього часу в 43 тис. родин, що не мають хат і змушені жити в землянках чи в тимчасових халупах. Звісна річ, що всі ці жахливі факти (а їх можна було б навести куди більше) спричинила імперіалістична війна.

Але ще більше вщастя принесли українській трудящій людності новоутворені (Чехо-Словаччина і Польща), чи розбухлі (Румунія) великі держави малоантантівські, де в тяжкому капіталістичному ярмі довелось опинитися трудящим українським масам.

Повоєнне економічне становище українських трудящих має під Польщею, Румунією й Чехо-Словаччиною змінилося не на краще, а на гірше. Земельні реформи в кожній з цих держав мали за мету зміцнити на просторах, залюднених українськими селянами, економічну силу панівних класів панівної нації (в Польщі—поляків, в Чехо-Словаччині—чехів, в Румунії—румунів). Скажімо, на Західній Україні й Білорусі, скolonізовано 340 тис. га землі, а в самій Західній Україні до рук польських колоністів (колишніх офіцерів, легіонерів та інших сторожів буржуазної панської Польщі) попало 470 поміщицьких маєтків. Коли ж іще додамо, що в Західній Україні року 1925 великі власники мали понад 5 мільйонів гектарів одної землі, або понад 37,32% всієї зем. площі (і це без державної й церковної власності), коли там же великі власники мають понад 55% усієї площі лісів, а держава близько 30% (і це тоді, як трудівники-селяни мають лісу щось із 1%),— то можна, ясна річ, далі не наводити цифр, бо й без того більш ніж ясна картина невимовно важкого життя західно-українського трудівника. За становище українських селян в Чехо-Словаччині промовляють недвозначно ще й такі цифри: держава й великі землевласники (щось із 130 чол.) мають понад 1 мільйон кадастральних угрів (кадастр. угр. дорівнює $\frac{1}{2}$ гектарові), тоді як 400 тисяч селян мають менше 463 тисяч. В таксму ж стані й буковинські українські селяни.

До колонізаційних заходів удаються уряди Польщі, Румунії й Чехо-Словаччини і в ділянці культурно-освітній. Приміром, у Буковині за часів Австро-Угорщини було 199 поч. шкіл, 3 гімназії, 2 профшколи, 2 вчительських семінарії і 4 українських катедри в Черновецькому університеті, а румунський закон від 24-го липня 1924 року оголосив буковинських

українців за зукраїнізованих румун з усіма звідси організаційними висновками. Цей закон разом із попередніми економічними суперечностями довів до нечуваного загострення національної й класової боротьби в Буковині. На Закарпатті чеський уряд чехізує українців і піклується про освітні справи так, що 1 середня школа в самій Чехії припадає на 47 тисяч людности, а в Закарпатті—на 150 тисяч, р. 1928 на жандармерію та адміністрацію для Закарпаття висновано 44 мил. чеських криві а на освіту—38 мільйонів. Думаю, що пояснення зайня.

Польський уряд не відстає від чеського й румунського, придушунчи українські трудящі маси не тільки економічно, а й жорстоко винищуючи культурний рух. Щоб довго не говорити, ми проілюструємо свою думку цифрами. За часів австро-угорського панування року 1911 Західня Україна мала 2612 українських народніх шкіл; за часів польського панування Західня Україна року 1925 має 690 українських народніх шкіл, тоді як туг же польських народніх шкіл (разом з двомовними) 2082, а поляки становлять 12% загальної кількості людности Західньої України. Отже, 74% усієї людности (цебто українців) мають 18,5% народніх шкіл, а 12% людности (тобто поляки) мають 81% з усіх народніх шкіл.

У стократ гірше стоїть справа на Волині, Холмщині й Підляшші де р. 1920 було 1050 українських народніх шкіл, а за останній час на польському Поліссі з усіх 1082 шкіл—тільки 3 українських двомовних, на Волині ж—4 укр. нар. школи проти 395 шкіл польських при 2% поляків до всієї людности. Зрештою зазначимо, що поляки 1925 року, мали понад 1650 польських середніх шкіл, 17 вищих шкіл, а 8½ мільйонів української людности під Польщею жодної середньої, жодної вищої української школи не мають.

Ось коротко слова й цифри неможі, що показують нам становище українських трудящих мас в ярмі наших капіталістичних сусідів. Вони підводять нас до думки про жорстоку боротьбу і національну, а особливо класову. Вони також упевнюють нас в тому, що в трудящих мас наших капіталістичних сусідів мають бути сильні симпатії до батьківщини пролетарів усіх країн—СРСР. Особливі ж симпатії до СРСР мають відчувати українські трудящі маси, що на своїх плечах вносять подвійний тягар і капіталістичної експлуатації і національної неволі.

Зростання впливу українського селянсько-робітничого об'єднання (селробу)—масової селянсько-робітничої партії, зміцнення пролетарського авангарду—КПЗУ свідчить за те, що невабаром має статися соціальне й національне визволення для західньо-українських трудящих мас. В підгодуванні його велика роль належить і тій художній літературі, що з'єднана, злютована з трудящими масами. Її творять безпосередні учасники цієї боротьби там, за радянським кордоном, а в УСРР ті, що мусли емігрувати з своєї батьківщини. Революційна західньо-українська література повинна мати бійовий непримирно-революційний характер. Вона мусли трощити, ламати, розклеювати єдиний табір контр-революційної фашистівської західньо-української літератури—Маланюків, Донцових, тощо, і злютовувати, організовувати сили (насамперед волю, почуття, відповідчання) західньо-українських трудящих мас на боротьбу з соціальним і національним ярмом, що ваєть, що тяжіє над українським селянином у панській Польщі, Румунії, в Чехо-Словаччині.

Читач цієї книги матиме нагоду зазнайомитись із творчістю одного з найцікавіших сьогочасних письменників західньо-українських—з творчістю Михайла Кировича Козоріса, який є один із фунда-

рів революційної радянської літорганізації „Західня Україна“. Ця організація вже має великі творчі й видавничі досягнення, (видано кілька книжок, альманахів, видається журнал „Західня Україна“). Має вона в своєму складі дуже помітні літературні імена, як Дм. Загул, Вол. Гжицький, Козланюк, тощо. Їхня творчість має впливати не тільки на нашого радянського українського читача, а насамперед і на західньо-українського читача, що конає в лабетах Польщі, освітлюючи йому шлях боротьби, прищеплюючи пролетарську свідомість, виховуючи зненаритість до гнобителів, підносячи дух бойової пролетарської непримиренности, зміцнюючи хіть і волю до боротьби.

Згадуваний уже М. Козоріс народився в Калупі на Західній Україні р. 1882. Батько й го міщанин, хлібороб, швець; том видко син мав змогу пізнати з життєвого досвіду життя трудящих верств західньо-української людности. Козоріс М. скінчив правничий факультет Львівського університету і в св. їй адвокатській практиці міг як с ід пізнати й лихо бідака, й експлуататорську суть державного апарату, мусив емігрувати й тепер живе й працює в УСРР.

Письменник має солідний стаж, бо вперше на його ім'я натрапляємо в Буковині року 1907, там уміщена була чя не перша новела „Купувати образи“.

У радянській пресі ім'я Козоріса М з'являється року 1926, відколи він починає вміщувати свої новели в часописах „Глобус“, „Зоря“, „Гарт“ та в альманахах „Плуг“ і „Західня Україна“ (тепер журнал тієї ж назви). Крім художніх творів, Козоріс М. дав нам низку цікавих спогадів про Черемшину М., про Франка І.

Р року 1927 у виданні „Західня Україна“ виходить збірник новель „Дві сили“. Минулого (1929 року) зийшла у виданні „Маса“, повість „Село встає“, а на шпальтах „Червоного Шляху“ від 3 до 11 числа на-

друковано великий роман „Чорногора говорять“. Ось перелік основного художнього авторського доробку.

Із усіх тих речей тільки повість „Село встало“ на тему класової боротьби на селі, подає образи з життя Радянської України. Усі ж останні твори написані на теми з західньо-українського життя й переважно бойові теми.

У способах подавати художній матеріал, вийшовши з прекрасної школи покутської трійці (В. Стефаніка, М. Черемшина та Леся Мартовича), Козоріс М. далеко бойовіші теми чіпає в згадуваних новелах і чіткіше розв'язує їх. Те ж можна сказати й за більшу повість з життя радянського села „Село встало“.

В романі „Чорногора говорять“, що з нею читач зазнається в цій книжці, автор розгортає широкую картину життя Гуцульського села, розклад його під впливом переможної хвилі капіталізму.

Чи спромігся автор намалювати картину села за доби промислового капіталізму цілком в сучасному? Чи помітний поступ проти народників типу Нечуя й Мирного та таких міліянтистів як згадані Стефанік, Черемшина, Мартович і автор „Fata morgana“?

Уже в першому розділі ми натрапляємо на розмову персонажів вавих верховин Гуцулії-Чорногори, поца Івана, Магури і ріки гірської—Черемоша. Такий прийом цілком припустимий, хоч його за новий спосіб подавати художній матеріал визнати не можна. Але коли Чорногора говорять такі слова, надані їй від автора—„Добрідень, діти, добридень, але не сьогодні, було колись..“, то ми сміливі думати, що такі зізнання може подавати народник і це є крок назад навіть від давнечького Франкового „Вівчара“. Великим примітливом подаються відомості про зміни суспільно-економічних укладів Гуцулії. Автор пише: „...Як гори горами і як гуцули гуцулами, не було в гуцульських селах панів, не було

панщини". І трохи далі продовжує: „Знав гупул тільки ведмеля в берлогах, орла під хмаїамя, поца в церкві, коршмаря в коршмі й трохи жандарма, що вряди-годи п кязувавсь на плаю". Так було, виходить, поетачно-гарно, розкішно жити в старому віці, за патріархальних взаємин і, думати слід, за фєвдального ляду. „Але як гадюкою закрутилась уадовж Прѣта блискучі залізні прути колії, як поміж зелені ґруні загуркотіли машини,—з того часу всяка напасть почала лізти на гори". Напасть розуміється, напастю, але з нею зв'язаний новий і, зрозуміло, поступовий уклад життя, та не бачимо ми цього в творі. В д цих висловлювань переносимось думкою до Нечуя, Мирного, а не до Франка чи Коцюбівського. Автор говорить, що Лєсь Маркотний (одия з головніших персоналів) „боя ко цілуван руку святого, аби його не карала. Бо гупула (чи то ж усякого? *Й. К.*) кожний карає: і вітер, і ґрім, і зливи, і пєшість, і вовки, і ведмідь, і бог, і святі, бо всі вона дужчі й можуть робити з ним, що хочуть"... Надто сєльно сєазано, але й завадло. Бачимо бо тут, що голодний ворог гупулів у природі, а про лиха соціяльні не згадує чомусь автор. Микола,— головний герой, подавий без соціяльного тла, не пов'язаний він із певним класовим прошаруванням, а для чіткості образа це потрібно.

Оцеї відгомін народництва в цьому романі для нас зрозумілий. бо письменникові література, в якій так сильно і довго звучали народницькі мелодії Нечуя, Мирного, Гринченка й сили інших, важко одразу стати на правдиву путь.

П за ягаданями хибами, роман має багато цікавих і сильних сторін. У ньому автор сьєт звчав свій попередній досвід сатирика-исвеліста. Ми тут натрапляємо на сільську трійцу п'явок сільських—поца, коршмаря й пана. Живо по прочитанні уявляємо

собі читальню, бюрократичну тяганину й клясову несправедливість у судах, продажність адвокатів та р. дивальних послів. Добре подав автор психології дієвих осіб і мотивацію вчинків. Сильне місце в романі—показ методи експлуатації й побутове тло в етнографічними деталями.

Звернімося по ілюстрації до самого роману. Ось місце про характер читальні в горах. „Газди заходили в читальню, а чельвид до крамниці, або сідала в тіні на подвір'ю“, бо „читальня—гавдівська справа... „Хто ж у ній верховодять, „...егомоть (піп) був тут, як маленький цар“. Тут автор подає зразок того, як галицьке повіство трудиться над вивихуванням мозку в тамтешнього селянина. Пригадай ще умовлення за весілля, попову „поміч“ Миколі в скруті.

Яскраво змальовано в творі коршчаря-хвж ка Дзідзія (Зінделя), що в сутячці з Миколою й обплутуванні його виявляє еластичність кішки із хижачтвом тигра. Цей образ посідає чільне місце в галерії образів хижака доби первісного нагромадження. Добре подає й образ паразита панича Владзьо, що за межу свого життя поставив любовний спорт, і на це йдуть у нього і кошти і вся енергія.

Велику майстерність виявляє автор у способі подавати побутові деталі. З великим інтересом зупинився читач на описі весілля (розд. „Весілля“) і похорону (розд. „Лесене горе“). Автор дуже вдало відтворив народні голосіння з їхньою оригінальною побудовою, ще раз нагадуючи нам М. Черемшину—цього незрівняного майстра верхіванського діалекту з тільки йому властивим ввійнятковим сильним способом оп. відати.

М. Козріє не тільки своїм романом „Чорногора говорить“, а й іншими тв. рами своїми певне завоює симпатії в нашого українського робітничого читача.

Й. Кубась

ЧОРНОГОРА ГОВОРИТЬ

Верхи смерек ген-ген під полонинами що лиш посіріли. Відблиск далекого сонця, що мандрувало ще десь за морями, сідав на найвищих чубках, спливав по волі нижче і з чорної пітьми виваблював зразу темнозелену краску, а потім яснішу.

Ців-тьох, ців-тьох, — вдарили в дрібні дзвінки крилаті співці, пурхали з гіллячки на гіллячку, розсівали голосні пісні по ранній росі і насичували ароматне повітря безмежною втіхою.

А гори ще дримають.

У їхніх стіп дримає в синявій полумряці вся Гуцульщина з склоненою головою, з заплющеними очима. Холодна ніч примусила старі верхи повкривати боки пухкими накривалами застиглої мряки, лиш сонній віддих з широких грудей могутнім шумом летить світами.

А чепурні, островерхі корчі ялівцю сплять покотом на підніжжях, мов юрба дітей, що граючись розбіглися по всіх усюдах і

впали ниць там, де стояли, з надмірної перевтоми та снять про весняві радощі, про налляту вщерть життям дитячу пустотливість.

Раптом Черногора схопилась. Виставила з синього туману бліде старече обличчя, відкинула могутньою рукою пухке покривало вниз і глянула довкола.

Тен далеко в росі широких українських степів вирізувався золотий край раннього сонця.

Старечі очі вмить спіймали блиск далекого, палкого золота.

Срібна голова зарум'янилась, як лице бабусі від палаючої печі. Поклонила легко голову і післала йому ранній привіт.

Шум її слів спливав униз, стелився долами, будив спокій весняного ранку. Звичайно стара газдиня перша встає. А діти заспали. Пора б вже й їм. Вже сонце бадьоро вилазить на лонинські плаї і теплою рукою гладить стару по обличчю.

— Здорова була, пані ма-а-а-тко. Оце мільйоновий раз вітаю тебе.

І я старий і ти немолода, але моє обличчя ще рум'яне, а твоє чогось помарніло... Чим турбуєшся?—Діти не слухають?.. Чи поледашіли, що досі вилежуються, мов багацькі діти, в м'яких подушках?

мандрувало вгору, вгору найвищим плаєм.

А лице Чорногори набігло кров'ю.

Стрясла грізно головою і загомніла громовим голосом:

— Встава-а-а-йте!

А дрібний яловець схопився зі сну і аж затрусився з переляку. Вставали всі. І Кострича, і Піп-Іван, і Смотрич, і Магура, і Погар, і Ватунарка, і Ігрець, і Синиці, і Писаний Камінь.

Всі перелякані грізним покликом, зривали з хребтів білі перини й кидали ними вниз в найглибші ґерла ¹⁾, бо стидалися, що спізнались.

Шум і рух скрізь.

Що сталося?.. Не бувало ніколи, щоб стара мати так будила.

А Чорногора дивилась на дітей і лице її, що палало перед хвилею, робилось бліде-бліде.—Що з дітьми? Дивилася пильно довкола. Що з ними? Чи це ті самі, ті пишні, ті шумні колись, ті свобідні?

Чи це ті самі?

Стара аж в дотоні сплеснула і холодна струя сліз витриснула з очей і з диким, рвучким шумом гнала вниз і роз-

¹⁾ Яруш.

дирала кришталеву грудь оо гостре каміння.

Мати не впізнала своїх дітей. Що з ними? Одіж на них—одні лати, а в багатьох з-під лахміття, оставків колишньої пишности, визирало голе тіло. Зовсім як у старців. Коли це сталося?.. Як воно?.. Чи переспала ту хвилю, чи старе око не добачило? Похилила сиву голову в чорній задумі.

— Добри-день, мамо!—заговорили враз гори і слова ці покотились по цілій Гуцульщині і тисячним гомоном відбилися по зелених верхах.

— Добри-день, діти, добри-день, але не сьогодні. Було колись...

Простіть мені, діти, і ви, внуки та правнука, що я в старечій немочі проспала слухний час, що дрімаючи в обіймах хмар на вічно зелених мохах не добачула, як злочинна рука підкралася до вас і здерла з вас вашу відвічну красу і вбрала в це латане, жебрацьке лахміття.

Діти мої!..

Розсіяла я вас по зеленій гуцульській землиці, вам на красу, а людм на втіху. Росли ви у мене віками пишні та горді. А тепер от що вони з вами поробили. До мене вони ще побоялися підступити. Робили тайкома поза моїми плечима, аби ма-

мина скарга розпачливим гомоном не кликала рятунку, не різала їхніх вух.

А тепер вже пропало.

Чую, діти, що тепер вони не побоятся вже й мене. Надмірна зухвалість наповнила людські серця. Чую, що й мій кінець недалеко, що доберуться й до мене. Не помилують, бо в страшній захланності вони не милують нікого. Обідруть пишні смерекові шати, змісять ялівцеві китиці, засицлять ігрові струмки, заглушать чарівну музику вільних верхів.

Прийдеться на старість, згорнувши біля себе обдертих дітей, нагій, скостевілій просити милостині у бурхливого вітру, у дикої хуртовини, у безпощадних злив.

А вони кпитимуть з нас, зриватимуть останки наших шат, бушуватимуть безкарно, бо тоді буде їхня сила і їхнє право.

І як це так сталося, діти?

Чорна Магура, вона у неї найстарша доня, поклонила матері й загомонила скорбним голосом.

— Мамо, подивися на мене. Бачиш той чорний сум, що не сходить з мого обличчя. А пригадуєш, як я молодою зеленіла та пишалась на всю верховину... Всі молодці-побратими з мене очей не спускали. А тепер...

Це все той твій любимець Черемош поробив. Це все через його... Чуєш? Він знюхався з тими ненаїсними людьми, що грабують нас, і помагав їм носити загарбану нашу красу—ці горді смереки, на своїх плечах ген униз, униз, у далекі чужі краї. Зрадник він і злодій.

Не ти це, мамо, годуєш його своїми грудьми, не ти це велиш нам всю свою кров вливати в його круте річище?

А він он що поробив, от як відплатив. Гей, сестри-подруги, гей, брати - опікуни, що ви на це?

Я кажу, що треба його знищити, засипати, щоб сліду не стало. А без його люди нічого не вдіють.

— Тихо, сестро,—правив церковним голосом найстарший Піп-Іван. Не гріши, не вбивай, не йди на лукаве й нечестиве. Бог велить зносити терпеливо всяке лихо. Може це за яку кару, може за наші гріхи це...

— Мовчи, старий Попе, мовчи Доволі нам твого цвинтарного квиління. Ми помсти хочемо, лютої помсти. Не хочемо більше терпіти. Ми того ірода, що плекається нашою кров'ю, покараємо суворо за зраду.

Так гомоніли всі верхи в превеликому

гніві, а гомін цей котився громом, падав на села й зганяв людей з теплих леґовиськ.

Вони перелякані, розхристані вибігали на двір, прикладали долоні понад очі й дивились довкола на верхи.

А гори гомоніли грізно, котили сірі вали на доли і ревіли в скаженій заїлості.

Тоді промовила Чорногора:

— Кажете, що це він, мій Черемош?

Покличемо його...

— Гей, ти молодче синьоокий, а ну - ко сюди!..

Черемош притих, задрожав то темною то яснішою краскою і зеленувато - сталевим обручем припав до стіп старої.

— Що скажеш, кормителько моя?—промовив почтиво.

— Ти чув, що тут говорили?.. Ти чув, яку гавьбу кинули на твоє юнацьке, смагле обличчя?

— Чув, нене.

— І що ж?

— Послухай і моїх слів. Ти, нене, знаєш мене не від сьогодні, сотні літ знаєш. Ти знав мене до дна. Скажи, був коли лукавим, брехливим? Мовчиш, певі?

А ви, верхи, чого мовчите? Говоріть... Кормителі мої, я знаю, що моє життя в

ваших руках... Я вдячний вам і від віків змиваю ваші потріскані стопи колодною водою і своїм шумом заколисую вас до сну, а в спеку навіваю на вас вогким колом, щоб росли—розквітались світові на втіху.

Я безмежно вам вдячний.

Нарікаєте, що змовився з людьми-ворогами, що розношу ваші смереки світами. Але ви спитайте мене, чи по волі я це роблю?

Ви самі бачите не раз і не два, з якою лютістю кидаю дарабами¹⁾, скільки їх поторопив під Сокільським²⁾.

Та що ж?

Люди проворніші. Вони своєю слабою рукою вміють здавити мою дику силу.

Не бачите, як вони кермами періщуть мене по спині, як кодовчуть білу гриву легкої піни на моєму синьому зеркалі?

Не бачите, як вони кашицями³⁾ стиснули мої боки, що мені й дихнути тяжко, не то що погуляти на волі?

Чи це втіха, чи це рай для мене?

Я знаю, що ваш кінець він і мій. Чи міг би я змовитися на вашу згубу?

¹⁾ П'юти.

²⁾ Скеля на скруті Черемоша.

³⁾ Дерев'яні прибережні укріплення.

Що ж, нене, правда це, що на мене наговорено? Ти не знаєш мого болю. Він розривав мою грудь, жене мене кудись мов божевільного і я рину по безпуттям світами.

Я в день і в ніч не даю вам спокою, я кричу весь час:

— Будьте чуйні, не дайтеся! Кличу всіх і вся: рятуйте, рятуйте!..

Замовк—і тихо стало верхами, і важка жура похилила сиві голови, що досягали до хмар:

— Правду він каже—зідхнула Черногора.

А Піп-Іван загорнувся в жалобну ризу, витрясав з корчів жерепу¹⁾ клуби пахучого кадила і правив свою утрєню сам, одинокий та мимрив щось собі під ніс беззубим ротом.

Побачило раннє сонце засумовані гори, блиснуло веселою усмішкою і загомонило до Черногори.

— Пані-матко!.. Що це, поминки справляєте?.. Кинь лихом об землю! Чого,—шат тобі не достас? Парчі вам потрібно, золота?

¹⁾ Рід шпилькового дерева, що росте високо на горах корчами.

своїх комор і золотою лопатою стало вигортати розтоплене золото і все на гори і на гори кидало.

А від цього щезав сум, щезав туман і з золотих верхів сходив униз на гуцульські села усміхнений гірський легінь—ранок.

ВЕСІЛЛЯ

Січуть дзвінки... Січуть так дрібно, так мельодійно, гейби золотими кульками кидав хто по кам'яних плитах. Пурхають металічні дзеньки жайворонками поміж фоями смеречини, а звідти летять вгору на верхи і розбігаються по горбах і западають у глибокі яри та провалля.

Дзінь, дзінь, дзінь—без упинку.

— Тихо!

І музику чути. А яка жива, яка трепотлива, мов метелик.

Це звідки?..

Диви, он-он над стрімким облазом¹⁾ на тлі темних смерек показується їздець,—один, ба другий і третій—з струментами.

Скрипишники..

А руки бігають судорожно, пальці дрі-

¹⁾ Обривчастий берег.

боче регітливі струни, а вони заходяться тонким пискливим роєм тонів, як дівчина від легіневих ¹⁾ скоботів. А під їхній ритм хитаються важкі від тунку голови.

За скрипишниками княгиня ²⁾, на білому коні, у білій гуглі ³⁾, в золотих запасках, з блискучим чільцем ⁴⁾ на голові.

Іде, а на лиці в неї і сміх і сум. Чорним оком потонула в далечінь, хоче відгадати майбутнє.

Придорожній яловець кланяється їй низенько, кивне мала смерічка чепурним верхом, зацокоотить пташка на фоях, а вона у півсні їде вперед і вперед

За нею князь ⁵⁾ на сивому огері, що перебирає гонорно ногами, як дівка в танку.

На червоному обличчю грає п'яний усміх, а на підкручених вусах гойдається легінська фудульвість ⁶⁾.

Закинув крисаню ⁷⁾ на вухо, перехилився на один бік на коні, немов навмисне хотів

1) Парубок.

2) Молода

3) Біла весільна кирея.

4) Весільна прикраса на чоло.

5) Молодий

6) Зухвалість.

7) Капелюх.

би скрутити голову на дні глибокого потоку, що сильним шумом півнється внизу й перескакує мов пструг¹⁾ з каменя на камінь.

Він приспівує п'яним голосом:

У явора дзеленого
Широке май листє,
А у мене легіника
Та й до дівок щьистє
А до щьистьи та й до долі
Коби ще горівки,
У головці май весело,
Тогда лиш до дівки.

Рипів на весь рот мов півень з прижмуреними очима.

А позаду ціла весільна дружина. Стариня²⁾ і гості у нових петеках³⁾, в крисаннях і перах, у черлених гачах⁴⁾, а жінки в шовкових хустках, в цяцькованих киптарях⁵⁾, в золотих та срібних запасках та в черлених постолах з делікатно зикрученими носиками. Гурт хмільний, веселий, гамірливий, реїтливий. Аж ліс від сміху лунає. Куми, киваючи головами на боки,

1) Гір ька риба.

2) Родичі.

3) К ж . х без рукавів.

4) Червоні штани (сірякові).

5) Загортка сряка.

тягнуть весільної скрипливим, фалшивим тоном, а легіні порозпиралися в тарницях¹⁾ мов в коршмі на лаві, а дехто ляг коневі на шию і гойдається як у колисці.

А дзвінки все січуть, а скрипки пишуть, хочуть вибитись на сам верх всіх крикливих голосів, бо вони сьогодні в гонорі, бо на весіллі їм перше місце. Легкий полонинський вітер завіває довгими кінськими хвостами та буйними гривами, то знову грається збиточник різнокольоровими биндами, повплітуваними коням у гриви. Весільна дружина то підіймається вгору, то спускається вниз шумно та гамірливо. Прямує до церкви, що челурна, мов дитяча цяцька, лежить на зеленому килимі ген ген внизу над Черемошем.

В'їздять в смереки.

Видно ще кількох, ще двох-трьох, ще одного—вже нікого не видно.

Лиш дзвінки, лиш музику кидає вітер у пестрі шалочки квітів, мішає з запашним медом, з блискучою росою, а потім підхоплює й несе високо на верхи та мелодійним, солодким гомоном гладить потріскані горби.

¹⁾ Сідло.

У ПОПА

Весільна дружина різнокольоровим квітом розсипалась на цвинтарі біля церкви.

Втихав гамір, гамувались розбурхані пристрасті.

Старий Лесьо, підпираючись на гострозакований, мосянжовий келиф¹⁾, ішов статочо на поцівство.

Він один з цілої громади бур тверезий, бо був зачитаний²⁾ та й треба було комусь тверезому говорити з єгомостем³⁾.

Одчиняв обережно фіртку й прямував до кухні.

— Славайсу,—до служниці.

— Навіки,—замиготіли великі сині очі й блиснули білі зуби.

— Єгомосьць дома?—питав напошепки.

— Айик⁴⁾ дома,—і знову блиснуло наместо білих зубів з калинового, усміхненого рота. Лесьо клав в кут келифа, а на його крисаню, порядкував хустку, перев'язану на шиї та й йшов до покоїв.

Перед порогом станув, заглянув обережно через напіввідхилені двері до сере-

1) Палиця з художньо виробленою ручкою.

2) Присяг в церкві, що не буде п'яти.

3) Під.

4) Еге ж.

дини, а потім вже сміливіше ввійшов до покою.

А служвиця вже знала в чому річ, бо ще вчора чула в кухні, де обговорювалися з їмостею ¹⁾ всі парафіяльні справи.

І тепер вона сарною кинулась на двір, злопотіла фартухами ²⁾, що били по литках, лізла мерщій на найвищу ворину ³⁾, витягала шию як сполохана птиця, а широко одкриті, палаючи очі та хвилюючі груди, що яблуками раз-у-раз торкали сорочку, свідчили за те, що великою цікавістю і гарячим бажанням було те, що робилося біля церкви.

— Що скажете?—питав в'гомость спокійно, ніби він зовсім не знав, чого той прийшов.

— Та прийшов-сми, в'гомостику, сказати вам, що ми вже приїхали, що готові.

— Ага, ви вже готові, але я ще не готовий.

— Нічо, нічо, в'гомостику, підіждемо.

— Як ви підіждете, то й я можу.

¹⁾ Повадя.

²⁾ Гуцулки замість спідниць носять кольорові вовняні, перегикані золотими і срібними нитками фартухи, один зпереду, другий ззаду.

³⁾ Поверхечка в плоті.

— Це віби як?

— Ви, Лесю, що?.. Дитина?.. Не знаєте, що належиться, як весілля справляється?

— Та я, єгомостику, знаю й прийшов просити вас. Ви ж знаєте, як тепер тісно за грейцір¹⁾. Нібито й се є й те є, а за грейцір дуже скрутно. Нахалав на всі боки в борг на це весілля. Тому хочу просити вашої ласки, аби тимчасом взяли тепер десятку, а за решту, аби подождали до ярмарки.

— Та що ви?.. Віддаєте одиначку, а я маю ждати?

— Єгомостику, та я з широї душі рад, я не поскуплюся, але під руками нема.

Витягав з череса²⁾ пацерову десятку і мняв в пальцях.

— Ні, я так не можу. Як покладете тут п'ядесятку, то піду.

— Ов, єгомостику, та я не хочу з вами торгуватися як на торговиці. Параска в мене одна та й раз її вінчаю.

Отце й, Лесю, є, що одна, то треба, щоб було по-божому, та й по-людськи. Це така справа, що по судах нема мені як тягаться.

1) Копійка.

2) Широкий ремінь.

— Аїик, єґомостику, аїик, та я так і хочу, аби по-божому і по-людськи... Як же тепер буде?

— Так, як кажу.

— То маю чесних ґаздів завернути від церкви?

— Як хочете.

— А я вас прошу, єґомостику наш, не робіть мені такої фляузи ¹⁾ на старі літа. А аби вам не було маркотно, то я завтра вам приведу річну телицю. А тепер майте милість і беріть десятку, бо мені лице ме лупитися перед моїми гістьми. А телицю завтра сам набізівно ²⁾ прижену, то вам так истинно ³⁾ кажу, як би ви її мали у своїй пазусі.

Клав пом'яту десятку на стіл і дивився в єґомостеве обличчя, як голодна собака на шматок хліба в руді.

Єґомость якийсь час надумувався, а потім сягнув байдуже по десятку, взяв її двома пальцями і як пусту дрібницю ховав в кишені від камізолі.

Лесьо дивився на цю невеличку за-смальовану кишеню мов на якусь прірву і міркував:

¹⁾ Ганьба.

²⁾ Поправді.

³⁾ Напевно.

— Коли б був тою малою кишенею, не журився би сьогодні. Туди за весь час уже щось капнуло людської кєрвавиці, ой капнуло.

— Я зараз, — бовкнув єґомость.

А Лєсьо підтюпцем на пальцях виходив в покоїв. Хватав скоро кєлифа та крисаню, клав покапцем крисаню на голову задом наперед, і біг до церкви.

— А що, а як? — пугали цікаві гості.

— Зараз прийдуть, — говорив півголосом, немов боявся, щоб хто не підслухав.

— Зараз прийдуть, зараз прийдуть, — шептало жіноцтво.

А цей шепіт підхопив вітер і кинув на гори, і всі вони насторожено глипнули вниз і бачили, як дружки поправляли наскоро на молодій гуглю та чільце, як мацали, чи держиться колач прив'язаний до її руки, як єґомость ішов поволі поміж воринням¹⁾ до церкви, як схиляв голову в бокових малих церковних дверях, і як його дебела постать пірнула у божому храмі.

ПОВІНЧАЛИСЯ

Через деякий час в церковних дверей притьмом виривався весільний гурт.

¹⁾ Огорожа.

На обличчях ґаздів¹⁾ та ґазливь буйна гірська природа вже на порозі церкви змивала слід того останнього хреста, що з привичною побожністю клали на своє чоло з того боку порога, і наливала очі вогнем, а губи лунким сміхом.

А молодь вже в бабинці запалила лице усміхом гарячої крові і з реготом переступала через поріг.

Легіні зараз на порозі витягали старі пістолі з широких, сипаних мосянжом чересів, підіймали вгору й стріляли понад голови.

Бух, бух, бух, бух...

Загомніло, заклекотіло, понесло тисячною абомовнею²⁾, по всіх верхах, лісах, по полонинах та гірських герлах.

Аж Чорногора очима кліпнула.

А за гомоном гнався наздогів підхмелений, повний крові та полової похоти регіт, мов осінній рев оленів на риковиську.

Відв'язували похапцем коней від паркана, жінки закидали високо ноги через тарницю, наміщувались на м'яких ліжниках³⁾ і заголювали пухкі ноги повище колін.

1) Хазяїн.

2) Ехо.

3) Саморобний килим.

А ґазди терлися коло них, як шука весною в потоці, і мохнатими, черленими ґачами скобатали їм литки.

Товпились через вузьку браму, виїздили на плаї¹⁾, а скрипишники вимахували знову смивами і головами, натискали бородами на скрипки, як коли б хотіли видушити з них всю дику гірську мелодію.

А ген позаду їхав старий Лесьо, самотній, як гусак, що відбився від стада.

Він вийшов з церкви останній, бо мусів ще у господньому притворі розрахуватися з дяком і паламарем, а тепер міркував, як би йому розквитатися з єґомостем, коли б це одігнати йому телицю, бо за весільним гостюванням не буде часу.

— Мушу встарчитися в слові²⁾, бо я ґазда та й з писка халяви не зроблю,— говорив сам до себе...

А напереді лунали постріли, музика і весільні пісні.

СТАРИНЯ

Старий Лесьо балакає з жінкою:

— Не знати, стара, вере³⁾ нашій Парасці

1) Стежка.

2) Додержати слова.

3) Чи.

гаразд буде. Якось він мені не дуже вдався¹⁾. Хто його знає.

— Та чого хочеш, Лесю? Відразу вітом не стане, аві села не закупить. Поживемо, побачимо. Зрештою, вере не ґаздівський син. Хлопчище, що лиш дивися... І дьида²⁾ ґазда.

— Ет, Варва... Це я сам знаю. Мені не за мавтком...

— А за чим?

— За чим?.. Аби був годний та чемний. Мавток набудеться і збуде, а як годний ґазда, то за сто царинок. Якось мені так жаль Параски, так мені банно³⁾ за нею, як коли б поклав її в деревище⁴⁾.

— Ти все такий... Тобі ціле життя банно. Десь інші люди по цілому тижневі тішаться й гуляють, як звінчають дочку, а він заводить.

— Тобі, стара, ще втіха в голові?— Пізнати, що ти плохого насіння. Цілий вік прогуляла, і ще тобі мало. Не дивуюся твоїм словам, тобі твоя дитина все була байдужа.

1) Сподобався.

2) Батько.

3) Тужно

4) Домовина.

— Диви який... Що, масток твій прогуляла, може не газдиня?

— Газдиня, але не твоєю головою і не твоїм пантруванням¹⁾. Бачиш, ці покорчені пальці. Це вони все надбали. Ой грабні²⁾ вони до роботи були. Працювали та й тебе вчили, бо пуста вдалася ти мені, як той вітер, що смереками крутить.

Не прогуляла мастку, бо був би руки ослутив³⁾, але пропила з любасами немало.

Гай, гай. Нехай тобі бог не пише цього всего у свою книжку, бо тяжко прийшлося би покутувати на тому світі.

— Ану ще, єгомостику мій вчений.

Десь тьимує⁴⁾, як баба дівкою була. Може запам'ятав⁵⁾ що, га?.. Ану ще на грейцір, старигане... Та то кожної божої днини, як не стане на казаня, як той піп, та й каже та й каже, як з книжки вичитує.

Знавш, Лесю, тебе повинен був дьидя на попа вчити, а я за тобою їмостею була б, та й гуцули були б руки цілували.

1) Пильнуванням.

2) Скорі.

3) Об'яв.

4) Пам'ятає.

5) Забув.

— Не варта ти, аби ти других чемних людей у руку цілувала, а не тебе.

Хіба нехай би тебе коршмар у руку цілував, бо твоєю працею бахурів годує. О, удався тобі бачу зятьок. Здається, що ви обоє однакої натури. Так був упився на весіллі, що нехай його... Та ти також не менше... Однакі обоє, однакі. Коли б була молодшою, то ще може лягала б з ним на одну піч.

Але ж і виспівував. Я вже посивів, але таких не чув. Не знаю, у якій школі вивчився таких. Дивуюся, що смага¹⁾ не розбила тієї хати.

— Але ж пусте, Лесю, говориш. Як могла смага вдарити, як ту в хаті такий праведник божий казання говорить.

— Жінко, кажу тобі, стули рота, бо...

— А нехай тебе шляк трафить, діду паськудний...

Тріснула дверми й поллелася плаєм.

ЛЕСЬО Й СВ. МИКОЛА

Лесьо покладав всю надію на св. Микола. Почував себе перед ним дуже виновним, тому горів до його особливою набожністю.

¹⁾ Грім.

Це було так:

Десь перед десяти роками Лесьо був на ярмарку в Косові. В той час невесело жилося йому. Лесиха, гаряча гуцулка, ганяла з любасами пляями та полонинами та висиджувала по коршмах, а йому приходилося самому пильнувати господарства.

В тяжкій хвилі зробив обіт, що купить до хати образ св. Миколи.

Міркував, що св. Миколо, добрячий руснацький дідок, не зможе бути байдужим на його горе.

Як в Косові на ярмарку побачив розвішані під стіною образи, що кольоровим парканом заступили якусь облупану хатину, Лесьо з набожністю підійшов до гуртка гуцулів, що зглядалися на святі тварі ¹⁾).

Між безліччю святих різного віку і статі, серед різних спокус у вигляді страшних зміїв та чортів, побачив сивенького дідка з рожевим глянцованим обличчям, з блискучою шапкою на голові, що добряче посміхався до гуцулів, як коли б просився:

— А купить мене.

Цей образ дуже вподобався Лесеві. Але велике було його обурення, коли побачив,

¹⁾ Обличчя.

що в сусідстві з правого боку гола Єва пужким білим задом обервулася до старенького, немов би кпила і нарочно дражнила його святість гарячим молодим тілом.

Єва виглядала в уяві Леся звичайною гуцульською любаскою, як його Варвара, коли була ще молодою. Він дуже розсердився на образника за таке сусідство, підійшов до його рішуче, поторгувався, заплатив гроші, забрав образ і спас святого Миколу від наруги.

Був певний, що святий Микола ніколи не забуде йому його доброго вчинку і це збільшувало його надії на допомогу. Щоб ще більше йому догодити, купив червону раму, казав вставити в неї святого, тільки шкла не купив, бо не вистарчило грошей.

Вертав додому возом. Тримав одною рукою поводи, а другою образ, бо боявся, щоб на возі не пошкодився.

Гуцули, вертаючи з ярмарки, вступали по дорозі до коршми, щоб кватиркою розвеселити душу, тільки один Лесьо обминав коршму, аби не було образи святому від цього цюганого місця.

Коли з'їжджав з Буківця¹⁾, не міг вдер-

¹⁾ Висока гора між Яворовом і Криворівнею.

жати одною рукою коней, і прийшлося покласти образ на воза.

Як з'їхав, взяв знову образ в руку і мало під землею не провалився.

Побачив, що рама з одного боку була витерта до дошки, а на губі святого з правого боку була витерта біла пляма, від якої обличчя змінило вигляд і здавалося, немов то святий шкіриться Лесеві.

Лесьо вважав цей випадок за поганий знак і винував себе, що не встеріг святого та що довів його до такого каліцтва.

Як привіз образ додому, не знав, де його примістити й як до його молитись, і боязко цілував руку святого, аби його не карала.

Бо гуцула кожний карає: і вітер, і грім, і зливи, і пошесть, і вовки, і ведмідь, і бог, і святі, бо всі вони дужчі і можуть робити з ним, що хочуть.

І скільки Лесьо не годив і не молився, був переконаний, що все це замало, бо він дуже провинився і що це йому даром не пройде.

В скругних хвиликах, в неділю, чи свято, приліплював до рами тонку воскову свічку, світив перед самим носом святому, а від копоти свічки чорніла сива борода, чорніла пляма на губі, чорніло ціле глянцо-

ване обличчя, а Лесьо вважав це як зовсім природне, бо всі ми старіємося, марніємо в роками, тому й з святим не могло бути інакше.

І червона рама теж чорніла, покривалась все більше каплями розтопленого воску мов прищами. І ці прищі, яких ніхто ніколи не стирав, були виразним доказом довголітньої Лесевої набожності.

А тепер, як Лесиха тріснула дверми і поплелась кудись, Лесьо звернувся до св. Миколи, як до старого знайомого і старшого газди в хаті й став в тисячний раз викладати йому свою журу.

— Ба, вере бачиш, святенький отченьку, вже знову пігналася як сука. Бродить як тота осіння ніч, що кінця їй нема. Та я вже цим не журюся. Колись, бувало, журився, валився¹⁾, а тепер уже в старих кістках погасла ватра²⁾, та й не банно мені за її дурницями.

Що, святенький? Буду її сокотити³⁾ ?..

Та нехай її сокотять ті, що ласі на її паськудне стерво.

А мені цього вже не гія⁴⁾.

1) Сварився.

2) В гонь.

3) Пильнувати.

4) Не треба.

Знаєш, отченьку Николайку, нема пась-
куднішого сотворіння, як тота чельидина ¹⁾.
За єдвабну хустку й за запаску запише
душу щьизникові ²⁾.

Ти цього, дьидичку наш, не знаєш, бо
не мав з ними жодного інтересу.

Сидиш собі у небесному ґаздівстві, про-
хожувашся по ясних, небесних полонинах
і дивишся на грішних, а тут таке тво-
риться, що страх.

Відай кінець світа надходить.

Святий Николайку, дьидичку наш зо-
лотенький, дивишся на наше пекло і тер-
пиш і мовчиш.

Знаю, що ти годний та й добрий ґаздик
та й прошу тебе сокати мене і мою ди-
тину від лихої годининокки.

Бо ти є наш небесний ґаздик, а ми твої
вівці та й маєш нас пильнувати перед
усяким лихом.

А як тобі що потрібно від мене, то скажи,
тільки кивни пальцем.

Я тобі все, всю маржинку, все тобі, от-
ченьку. Хочу тобі дуже вгодити, бо знаєш,
скільки я накарався з тою челядиною.

Вона враз лазила. А я був дитині за
маму і за дьидю.

¹⁾ Жінка.

²⁾ Чорт.

Що було робити?

Я раз присягав жінці, і другої мені не
гія. Або гадавш, святенький, що так
грабно було мені віддавати Параску?

Де там?.. Її мама віддала. Мене мама
женила та й добре мені, а її мама віддала
та й...

Нехай господь боронить да й заступить
своєю ласкою небесною.

Гай, гай, святенький, май мене в своїй
гадці і мою дитину.

Стояв з складеними руками прибитий,
роздавлений мов червяк, і готовий був
валитися в поросі перед обличчям старого,
закопченого дідка.

А св. Микола дивився на його через
припорошені очі байдуже й туманно, як
осінній ранок на втомлену землю.

ПЕРШІ ХМАРИ

Параска йшла до дьиді.

Був ясний день, зелені верхи, мов ви-
купані, стояли один за другим. Тільки
Чорногора ховалася в далекій синяві.

Параска йшла плаєм поміж молодими
гаджугами¹⁾, сама струнка, як гаджуга.

На запасках у золотих і срібних нитках

¹⁾ Смерічки.

мигкотіли дрібні шматки сонця. На заллятому сонцем обличчі виглядали очі, як дві нори в греготі¹⁾, з яких віє холодом.

Довкола сміялася природа свіжою гірською буйністю і соковитістю, а на Парашинім обличчі усміху не було.

Прийшла до дьидевої хати, з якої недавно вийшла, а за якою банув, як коли б давно-давно її не бачила.

Скрипнула дверми, переступила через високий поріг і станула коло порога.

Слава су, ци дужі, дьидю?

— навіки... Та. дужий, дякувать, — що скажеш, параш

— Та шо скажу? — Нічо... Прийшла до ває, дьидечку.

Ковтала слова, стримувала їх, замикала у високих тремтячих грудях.

— Як там у тебе Параш? Бив уже чоловік?

— Ні ще.

— А валився?

— Вадив.

— Та за шо.

— Хто його знає... Приишов уночі пізно додому, здається, був п'яний. І римає у двері, я не чула... Щось воркотів та й

¹⁾ Кам'янистий горб.

ляг. А як скорнівся¹⁾ даві²⁾ почав вадитися, що йому такої жінки не гія, що не дбає за чоловіка, що спить гей камінь і не чув, як чоловік в двері гримав. Та й ще щось плів... Бог його тьмуб.

— А де ж він був?

— Не знаю, не питала.

— Не питала, ба чому? Ти йому жінка.

— Та й що... Аби бив?... Нехай.

— То зле, Пара...

— Або я знаю... А може це він так зразу, не привик. Може спам'ятається.

— А як газдуєш?

— Якогось по рішкн... Лише от та си-вуля, що ви мені дали, дуже бриклива. Все молоко з дійниці чисто виляла.

— То приведи та обміняй на ласійку.

— Я то прийшла вас просити, бо Микола вже вадився зі мною за неї. Каже, що найірше, то донці дали...

— Бодай його... Пізнати зараз неваїсний валюх³⁾. Пхай в його, аж горлом вилазить, а йому все мало.

— Ба ци вере йому жалую? Ти у мене одніська та й все твоє. Умру та й забере.

1) Збудився.

2) Раво.

3) Шлунов.

По смерті мені нічого не гія. З собою не заберу.

— Кажуть, його дьидя дуже хворий такої дуже.

— А Микола що?

— Нічо... Каже, хай його щьизник бере. Каже, що досить ним нагинцував¹⁾.

Таке то. Старий ціле життя корпав, а як клапне, все пропаде, розберуть, проп'ють. Ти може чого хотіла?

— Ні, нічо. Треба йти домів. А то вернеться, не застане і знову ме вадитись.

— А пам'ятай, якби тебе бив, то дай знати.

— Добре, добре... Оставайте здорові, дьидю...

— Іди здорова.

— От була б забула. Заговорила та й з пам'яти вийшло... Принесла вам, дьидю, трохи бануша²⁾. Поклала на лаві й вийшла скоро.

Старий Лесьо вийшов за нею і на порозі довго дивився їй в слід.

Гордий був, що донька в його, як чічка, але гордість ця не давала втіхи.

— Ще не бав, тільки вадився,—говорив сам до себе і зідхнув важко.

¹⁾ Зьущатися.

²⁾ Кулеша варена на сметані (присмак).

ПЕТРИХА ПОГІЩАЄ

— Та чого журишся, дитинко? Та нехай собі... Гадаєш, що котрийсь лучший. Вони всі однакі. У них чильдина і за пометивьї ¹⁾ не варта. Був в мене, голубко... Знаю я, ще й як знаю...

Таке то наше зазулько, та й нема чого журитися. Так має бути та й чисто.

— Та коли бо, Петрихо любенькі, щоб був не казав мені, що любить. А то вам так, що землю їв, так присягався. А тепер цілими днями і ночами нема. Приходить даві п'яний і береться за бійку. Гинцує мною пусто-дурно, бо я нічого невинна ані тіцьки.

А ту робота в хаті, робота коло маржини ²⁾, ва царинці ³⁾, а він май гуляв, а я не витікаю ⁴⁾ дали всему ради.

— Добре, що хоч ви, Петришко, приходите та допоможете мені, а то я сама не бізувала б ⁵⁾.

— Прийду. Парасочко, все прийду... Я ж з того живу. Хто ж мені дасть крішку

1) Сміття.

2) Хулоба.

3) Поле.

4) Н: в селі.

5) Не могла б.

хліба, як не добрі люди? А я їм за це поможу, коби мені лиш бог путерію¹⁾ дав.

— Та най вам дає, Петришко, до кінця віку. Лише, любенькі, як він у хаті, не заходить. А то мала б такий казус, що тьмувала он до гробової дошки Казав би, що сама не роблю, що наймичок беру, що працю марную... Не гнівайтесь, але що мені робити? Така вже моя доленька.

А як його нема, забіжіть, допоможіть, а я вам і скорому²⁾ і будженички³⁾ дам, усеґо.

— Гірка твоя доля, дитинко. Ти й не знаєш, яка гірка. А я ходжу між люди і все знаю.

Петриха раптом урвала, нібито вона не хоче більше говорити, але дивилась на Параску таким поглядом, що ловив силоміць людину й кричав: Питай, питай тільки.

Параска не питала... Стояла німа з напіввідкритим ротом і дивилася вперто на Петриху.

— Ой знаю, голубко,—знову заговорила, киваючи зі співчуттям головою.

— Та твій Миколайко забігає до Сине-

1) Свлу.

2) Набіл.

3) Колчена баранина.

джукової лвдохи. Аник, щоо я так...

На власні очі бачила. А тамтого тижня бачила їх обоє у Дзіндзіля, як запивалися. Ба чи не запивалися? Горілка по столі лялася. А він обіймав її за шию та й цілує в писок.

Петриха сплюнула, немов від чогось дуже бридкого

— Позавчора були у неї люди. Був і твій газдик і гуляв, го, го,—за всіх легінів.

Та вони зналися, ще як він легінем був,—не раз на полонині в колибі¹⁾ ночували.

Що й казати?.. Це ж на цілій полонині²⁾ знали.

Парасці немов ноги підкосив. Звалилася на лаву, поклала голову на лівий лікоть лицем до лави і ревіла на весь голос.

А Петриха стояла біля порога, мала, зморщена, як порхавка. З її маленьких, каправих очей слезили мутні каплі, котились жовтими борознами, а як доходили до губ, вона струшувала їх покорченими паличками лівої руки.

¹⁾ Шалаш.

²⁾ Гірське пасовисько (на високх верхах).

МИКОЛА ЙДЕ ДОДОМУ

Микола йшов додому вихилясами, як гірський потік. Плай був для його завузький і він то з правого то з лівого боку зачіпляв постоломи за корчі, що росли при плаю. На дворі стояла красуня, цяцькована гірська ніч, як гуцульська дівчина в свято.

А Микола борикався з корчами, як сердитий медвідь, вимахував гострою барткою ¹⁾, ловився руками за колючі гиляки і дряпався вгору.

Здавалося, що він готов лізти на найвищий верх, виставити розхристані груди, широкі, мов плити, й викликати на бій всіх лісовиків, щьизників, і той буйний полонинський вітер, що в горах гне катафії ²⁾, як стебла, а в низах перевертає з коріннями старі буки та смереки. Станув перед своїми дверима. Велика біла собака кинулась до його, скакала передніми лапами на груди, на плечі й валила його з ніг.

Відтручував її від себе, мов щеня, одним махом, а вона знову скакала до його і ласилась.

¹⁾ Палиця з сокиркою.

²⁾ Тверде гірське дерево—корч.

Гримав сердито в двері й бурмотів п'яним голосом.

— Пара, мой Пара, відклямкуй! Отвориш? Смага би тя вбила! Отвори!

Гримав кулаком, аж двері тріщали.

— Пара!—лунало далеко-далеко.

Параска лежала. Дикий біль і образа спутали її тіло, не хотіла, не могла рушитись.

— Не отворю, хай чипить там до раня.

Микола йшов до вікна. Махнув кулаком. Шибби забреніли розбитим дзвінком. Рвонув раму й кинув далеко в траву, ліз вікном до хати.

— А тота галиця¹⁾ де? Га?

Що хирієш, моя пані?

Заточився і впав на землю.

— Мой, шельмо, ти де?

Пробував устати і знову сів.

— Зажгай світло, а то голову розчерепаню. Чуєш? тривай, дам я тобі.

Доповз до печі. Ловився руками за припічок, вставляв, мацав за сірниками, світив каганця.

На лаві лежала бліда Параска і великими очима дивилася на п'яного.

— А ти, котюго²⁾, от-тут? Ба, чому ти

¹⁾ Галина.

²⁾ Собака.

не відчиняла? Питаюся тебе кухана дьидева донько, чому ти не відчинила?.. Ба, чому?

Кричав на цілу хату. Стояв з закладеними за спину руками, з колінами зломаними вперед і хитався на всі боки.

Був високий, грізний, з палаючим обличчям.

Параска мовчала.

— Шляк би тебе трафив, ти оглухла? Чому не відчиняла?

Приступав ближче й вимахував закривавленим кулаком.

— Не відчиняла, бо спала й не чула, а як скльинги ¹⁾ задзвеніли, скорньилася ²⁾.

— А чому ти не чула?

— Бо дуже трудна. Ціліський день роблю і роблю. Зрешттю я не буду відчиняти. Не буду. Другі гадзи поночі не волочуться, але припочивають і не корньють чельид поза-північ.

— А я тобі кажу, що будеш, такої мушиш і ще раз мушиш.

— І не буду і не мушу. Було ночувати у Явдохи, хай вона тобі відчиняє.

— Ти мені?.. Ти мені?.. Ти мені Явдоху?.. Тривай же!

¹⁾ Шибга

²⁾ Збудилася.

Наступав. Параска схопилась в лави, засилась в кут.

— Ти, Мико, не шукай собі прички ¹⁾.
Лягай та хирій,—пищала перелякана.

А він підняв два кулаки, мов довбні і махнув ними...

Насилу вирвалась, скочила в вікно, втікала навмання й скавуліла, як скалічена собака...

· · · · ·
В хаті погас каганець. Микола причкинув на землі, поклав голову на край лави і хропить.

А ясна ніч заглядає через вікно в кімнату, мов у темну прірву.

НЕДІЛЯ

Параска збиралася до церкви. Лишала в хаті стару Петриху. Вже три місяці минуло з того часу, як вийшла заміж, і між нею і світом ставула якась непроходима понура гора, що відокремила її від людей. Тільки до дьиді вирвалась часом. А то все на газдівстві. Треба і маржину обійти і викістати ²⁾ і на царинку побігти, порядок дати.

¹⁾ Зачіпка.

²⁾ Гній виквнути.

Знала, що в селі вона на людських язиках, що її життя з хатніх стін, мов через сито, втікає на люди і завдає їхнім язикам немало роботи. І тепер хотілося їй цим людям навмисне зійти вниз, надягнувши, що тільки є найкраще в неї, й дати зрозуміти всім, що вона ще не пропала, що й вона ще жива.

Зав'язувала на голові черлену шовкову хустку, вирівнювала старанно складки, приперізувала поясом блискучі фартухи, на вишивану тонку сорочку брала наопашки узорчатий петек і виходила мов, пава, з хати.

Йшла плаєм не поспішаючи.

Знала, що люди пройшли вже, але їй байдуже. Вона не до церкви, а до людей. Хоче показатися, а для цього часу ще вистарчить. На цвинтарі зустріне пів села, всіх дівчат та легінів. Всі будуть її бачити й вона всіх.

Ітиме гордо, з піднесеною головою. І як дівчати чи бабки шептатимуть їй поза плечі, вона ні оком не кліпне.

Вдаватиме, що цього не бачить і не чує що це не про неї.

А на легінів кине навмисне таким оком, що лице обсмалює та розпалює юнацьку кров.

Або що...

Плай ішов зразу царинкою, що наставила пукласту спину під палке соняшне проміння. Далеко внизу сердився бистрий Черемош, моцувався з великими плитами, що лягли йому воперек дороги й хватали його за брикливі ноги.

Як він скакав почереа їхні спини й пінився, як сполоханий ківь.

Як плай повернув у смерековий ліс, вдарило на неї ароматом розпаленої живиці. Роздувала широко тонкі ніздрі, втягала в легкі гірське повітря і чула, як вливається в неї живка верховинська сила, така, що старих дьидів робить молодими огерами й тягне до чильдинських пазух, що плодить любасів і любасок і заставляє їх гнати одно за другим, як буйних оленів осіню і диких вовків зимою. Чула, що тепер вона не Миколова жінка, що вона знову та Параска, за якою недавно легіні кидали поглядами немов гострими бартками, що вбиваються глибоко в те місце, де поцілять.

Чула, що в ній бурхтить кров самки, голодної на самцеві залицяння і ласки. Пашіло обличчя, горіли очі.

По дорозі схилялася від часу до часу і зривала стебла суниць, що споміж тра-

черлені, як дівоцькі губи, що просяться цілувку.

Обривала губами ягоди, а вони фарбували губи перпурою.

Раптом мов дика сарна чутким інстинктом почула на собі чужий погляд.

Обернулась... Під смерекою недалеко від плаю стояв стрункий панч у білому брилі й їв її очима.

Параска мимоволі посміхнулась, але ж в ту мить зніяковіла, і прискорила хід. Чула, що ц-й погляд причипився до неї реп'яхом і тягнеться вслід за нею. Як на закруті обернулась, бачила, що він не спускав з неї очей, і посміхається.

— Тьфу, якась мара...

Сплюнула ще раз мов від лихого й хотіла бути спокійною.

Але спокою не було їй всередині хвилювалося щось, як плесо, коли шпурнути в його каменяюкою.

* * *

Виходили з церкви. Юрба спускалася, хто пішки, хто верхом стрімкою, кругою стежкою на дорогу, що притулилася до шумливого Черемошу.

На гуцулах лежали всі краски ясними,

освітленими сонцем плямами, а найомільше черленої.

І коли ноги в постолах ступали м'яко, мов пливли, то роти робили свою роботу гамірливо й лунко.

Жінки цьокотіли як синиці, засипали одна одну любощами та чемностями, безліччю: „голубочко пишна, серденько мове, солоденька моя“, бо так годиться за гуцульською етикетю, хоча за цими солодощами ховалися часто зовсім інші настрої...

Ці, що на конях, прив'язували їх до вориня або біля коршми, або біля громадського будинку, або біля читальні, а піші брели по всіх усюдах.

Це раз на тиждень з верхів і недоступних круч сходився нарід разом, щоб обмінятися новинами, заспокоїти цікавість, наговоритись, побуяти, а потім знову на тиждень або й більше відмежуватися від людей на царинках і полонинах в царстві лісів, хмар і маржини.

Як затупотіли ззаду кінські копита, або загуркотіли колеса, піші ставали, оберталися, проводили проїжджаючих очима, посміхалися і обмінювалися кількома голосними словами, а потім чимчикували даліше тихо, немов би йшли по м'якому килимі.

по кам'янистій дорозі.

Люди оберталися раптом, бо чули, що це не гуцульський віз.

Це їхав панич Владзьо.

В мисливському вбранні, з пучкою щетини з дикого кабана за капелюхом, сидів напереді і правив кіньми. Біля його той стрункий панич у білому брилі, а за ним на козлі фурман.

Паничі кидали ласими поглядами направо і вліво, намацували кращих дівчат і молодиць та скалили до них зуби.

Оцінювали між собою вартість кожної і обмінювались масними фразами.

— Ну й дівчата, хоч в гарем набирай,— говорив задоволено стрункий панич.

— Вистарчить — відповідав байдуже Владзьо.

— Алеж і сифіліс є.

— Вистарчить... Можна ж зішпетити¹⁾ не один фацетський циферблат²⁾. Та нам не страшно. Ми тут всі Сцили та Харибди знаємо.

— А я сьогодні зустрів одну там в лісі, хоч малюй.

¹⁾ Споганити (польонізм).

²⁾ Кавалерське обличчя (польськ. жаргон).

— Ну й що?

— Нічо. . . Не знав як підійти. Терену ще не знаю.

— Дурак. . . Ти що у Львові на Кароля ¹⁾? Церемонії?

— Справа не в церемоніях. Яюсь так несподівано на неї натрапив, що не знав, як бути. Це така, що коли б вона у нас у місті, за нею хлопці ватагою ходили б. Така струнка, з великими чорними очима. — Не знаю котра б, це така — роздумував голосно Владзьо. Потім звернувся до фурмана.

— Йва, не знаєш, котра це?

Іван розпитував у панича про деталі.

— Та це мабуть Лесева Параска, що за Миколою Зеленчуком, не знаєте?

— Ага. . . це неприступна яловичка.

А Іван, що ловив за плечима кожне слово, додавав:

— Може, паничу, колись і неприступна була, бо дівка все норовиста, як кінь, на якого ще ніхто не сідав. А тепер, хто його знає? Миколи цілими днями і ночами нема, у любаски. А хто чував, аби жінка, що сьма, та не допустила до себе.

Та - а - а - к! — бовкнув під носом панич

¹⁾ Головна вулиця у Львові.

Владзьо, задумавшись над чимсь, а його сірі як шулки очі дивились весь час на ті габи ¹⁾ на Черемоші, що швиденько перебирали ногами.

* * *

Лесьо зустрів Параску біля церкви.

— І ти прийшла?..

— Прийшла, дивлю, за людьми дуже банно.. Десь для інших неділя, а я що?..

— Та нічо, Пара, дивво треба було вже показатись. А то гей би зовсім там у верхах пропала.

Ішли повільно, говорили про домашні дрібниці.

Як дійшли до читальняного будинку, завернули на подвір'я посідали в холодку, поклали на коліна тайстру ²⁾ й харчували.

А люди приходили гуськом і здоровкались з Лесьом. Газди заходили в читальню, а чельидь до крамниці, або сідала в тіні на подвір'ю, бо читальня це газдівська справа.

Як похарчували, Параска випросила у дьиді банку ³⁾, й пішла в читальняну крам-

¹⁾ Филі.

²⁾ То ба шерстяна, уворчаста.

³⁾ Карбованець.

ницю, бо чула, що привезли з Косова па-
церки й хотіла купити кілька силянок.

А Лесьо пішов у читальню.

Казав піп після проповіді, аби люди
зійшлися, бо він прийде і має людям щось
сказати.

Газди тугенько набивали чигальню.
Хто прийшов скоріше, захопив місце на
лаві, а хто пізніше, тиснувся поміж людь-
ми і рапатою долонею обтирав піт з чола,
бо в кімнаті було душно, хоч вікна всі
були відкриті. Після кількогодинного
стояння в церкві, газди давали собі волю
й курили завзято люльки, а дим бухав
через вікна мов з кагли.

Якийсь газда біля стола розповідав про
судову справу і про адвоката, хтось йому
заперечував, поправляв, а решта стояла
як мур, слухали і пахкали люльки, що
островерхими накришками дотикали до
носа. Нарід мусів довгенько почекаєти,
поки в'гомость дома поїв та відпічнув, і
аж згодом прогиснувся хтось до кімнати
та заявив важно, що „в'гомость вже
йдуть“.

Ті, що стояли посередині, заметушились,
ватиснули направо й наліво, аж решта
людей клином похитнулася, а ті з самого
краю хватались рукою за стіни, та опіра-

лись, щоб не придавили їх мов селедців. Посередині, від порога до стола зробилась вузька шкалубина поміж людьми, і нею з трудом протиснувся вгомость.

Тоді нарід завмер, люльки помандрували з рота до дзьобні ¹⁾, і всі повитягали шиї й слідкували за вгомостем.

А вгомость був тут як маленький цар.

Він знав всіх, як своїх п'ять пальців. Тут попував його дід, потім батько, а тепер він вже тридцятий п'ятий рік.

Запустив глибоко коріння в цей відрізаній від світу клаптик гуцульської землі і вмів в очах своїх парафіян тримати свій престиж. Тут не було жадної конкуренції

Ціпкий, як верховинський бук, з червоним мов кров обличчям, з білосріблистим волоссям, стояв посеред людей, як ґраніт серед Черемошу.

А нарід мнявся як хвиля й проходив мимо.

Він був на всі руки майстер, робив сам і сані і бочки, варив крепкі, хмельні меди, робив всякі вина з різної ягоди, вмів використати кожну річ, знав все, що тільки можна було перемінити в ґрейцар

¹⁾ Шкіряна торба.

і як трудяща бжilка медок, так він ті грейцарі запопадливо вносив в касу дочкам на віно.

Нічим не журився. Був здоровий, крепкий, непохитний, тільки один-одвіський був у його клопіт,—хотів на своїому місці посадити сина, щоб дідівська вівчарня не попала в чужі руки, а син жодним робом не брався до книжки.

Приходилось частенько їздити в місто, де вчився найстарший син, возити всяке добро, знайомитись в ресторанах з учителями, але справа йшла дуже туго.

А тепер він сидів за столом спокійно і посміхався до людей.

— Ну, людоньки добрі, що чувати?

— Та нічо, слава богу, нічо, живемо, дякувати вам за добре слово, — говорили найближчі.

А Лесьо, сидів близько стола, бо він був у церковному братстві і вигляд у його був суворо набожний.

— Ото-то, що живем, ото-то, що нічо, а проте, що до нас належить, забули.

Люди робили здивовані обличчя, бо не могли збагнути, про що таке важне вони забули, що аж в'гомость їм докоряє.

— Бо то знаєте в мене над стайнею драпиці зовсім погнили, та й буря тамтого

тижня до решти поломила, — продовжував в'гомость.

Я ще на весні згадував вам про дра-ниці але ви зовсім забули. Не йти ж мені до пана старости і скаржитись на моїх парафіян.

По обличчях людей на згадку „пана старости“ якась хвиля промайнула.

— Я не скликав би вас тільки ізза цьо-го, але є ще друга справа: Треба б по-правити трохи дах над читальнею, сотень дві-три гонтів.

Щоб багато не говорити та щоб не було великого клопоту, чесні газдики, найкра-ще, хай кожен з вас кине, що може, а ви, Василю, йдіть між людей, збирайте. А в кого є готові драниці та гонти, нехай привезе.

Дяк зняв шапку й пішов поміж люди. В набитій кімнаті було чути бренькіт гро-шей, що кидали в шапку.

Нарід метушився, почував себе свобід-ніше.

Ті, що далше, передавали через голови переднім гроші, а вони з бреньком пропа-дали в дяковій шапці.

А потім дяк, Василь, із шапки висипав всі гроші на стіл коло в'гомостя і разом з Лесем взялися їх рахувати.

— Дякую вам, панове ґазди, файно, за ваше бо.оугодне діло, що дбаєте про приходство і читальню. А тепер маю вам ще одно сказати:—

— Склепар Петро, що в нашій крамниці, каже мені, що люди набрали в борг і не платять. Є такі ґазди, що набрали на кільканадцять, або кількадесять банок краму і не платять, і тепер нема за що купити свіжого.

Ви, люди добрі, майте бога в серці і в сумлінні і не забувайте, що в крамницю пішли чужі гроші. Дали люди внесків по три банки, а я позичив ще своїх п'ятдесят. А тепер хочете, аби за вами ще мої гроші пропали?

Це до моїх клопотів та ще такий додаток?

Нехай же вам буде соромно за це і дивіться, щоб ці борги сквитувати.

Читав довгий список боржників і суми, а за кожним прізвищем люди обертали голови в той бік, де стояв прочитаний. Щось важко падало люлям на голови, було ніяково, соромно перед собою самими.

— Та воно то правда, єґомостику чесний, що нарід брати то бере. Всего потрібно, а за ґрецір дуже тяжко. Та коби

до ярмарки діждати, тоді треба буде щось кинути. Ми вашої кривди не хочемо, борони боже. . . Коби до ярмарки. . . говорив хтось біля стола.

— Є ще одна справа: прислали нам зі Львова з головної Просвіти письмо, що у нас в читальні вже три роки не було перевиборів, та щоби ми тепер вибрали нове правління. Як ви, люди добрі, гадаєте?

— Та що тут гадати. Або ми кого іншого виберемо? Були ви, в'гомостіку, у нас досі в читальні найстаршим ґаздою, то будьте далше, поки здорові та й ваша ласка. Або нам кого?..—говорив важно Лесьо.

— Истинна правда—притакував хтось другий.

— Василю, напишіть потім протокола, що були перевибори і вибрали тих самих, що були, і що люди дякували в'гомостеві, ніби то мені, що ф'айно порядкує читальнею.

— Айик, айик—притакували ті, що коло стола.

Потім в'гомось говорив, що на другу неділю не буде в церкві відправи, бо він поїде до Красноїлі на храм, а на третю теж не буде, бо він поїде правити до Річки.

Газди марікували собі, що на третю неділю не буде служби, бо в той день припаде якийсь святце, і вони конче хотіли б, щоб була відправа.

Ці, що були ближче, просили, щоб вґомость зробив їм ласку й не їхав нікуди, бо це значило, що треба буде сидіти дома з маржиною, а ті що ззаду, притакували головами.

Наковедь вґомость з бідом заявив, що він згоден нікуди не їхати на третю неділю, коли ще цього тижня справлять кришу над стайнею.—А тепер вибачайте, що піду, бо я дуже трудний і треба мені відпочити.

Оставайте здорові, слава Ісусу Христу.

Нарід гукнув: На віки, — натиснув знову в напрямку до стін і пропустив вґомостя на двір, а за ним виходив дяк і дужчі газди.

В кімнаті потягнуло свіжим повітрям. Гуцули знову пхали поквално руки в дзьобні, витягали люльки, одкривали великим нігтем вічко, копирсали протичкою в середині люльки, черкали сірники, і сині хмарки диму зателіпались в кімнаті.

В читальні зробилося зовсім свобідно.

Дехто сидів біля стола, хто під стінами на лавах, а решта стояла гуртом посеред

кімнати. Михайло, що був за поштового післанця, мняв в руках газету.

На столі лежали ще дві, десь з минулого тижня.

— А ну-ко, Михайле, прочитайте, що там у тих ґадзетах, а то щось там пишуть, а ми як німі нічого не знаємо.

— Ану, ану,—піддавали другі.

Михайло відкашлянув раз-другий, казав ґаздам, щоби були тихо й почав:

— У Відні—и—у Відні—там—и тамтого—и тижня були—и дуже горячі-и-деб... и деба, дебати и у парля- у парламенті...

Михайло прів, прикладав лице ближче до газети, икав, гриз букви як каміння, а люди розкривали роти, кивали головами, западали не то в полусон не то в одеревіння, бо за иканням Михайла ніхто не міг дібрати зміслу того, що написано.

Михайло з півгодини моцувався так з буквами, як медвідь з непроходимими корчами в лі·і, а потім клав утомлений газету на стіл, а ґазди цмокали, казали: „ото-раз“,—дякували Михайлові за труднацію. А потім виходили вже всі, бо пора додому, й замикали читальню, а ключа передавали церковному сторожеві до вартовні, аби знову відкрив читальню, як буде відправа.

Лесьо поміж жінками відшукав Параску.

— А де ти пропадаєш? Підемо, сарако¹⁾, а то там маржина...

Не докінчив і перший пустився на плай. За ним ішла Параска. Тримала на долові селянки блискучих шкляних пацерків, повертала їх до сонця й посміхалась, як дитина до цяцьки.

У КОРШМІ

У коршмі дим і сопух. Немов у мряці блимає угорі світло. За столами нарід, як стебла розвіяні на всі боки. За одним Микола зі своєю компанією. Спер важку голову на правій руці, а лівим кулаком гатить у стіл, аж чарки підскакують.

— Мой Дзіндзілю, ба ци вере хочеш, щоб у руку тебе цілував? Теліпаєшся якогось чорта, а мені в горлі висхло. Давай уже раз, а то, мой!

Бив знову кулаками по столі.

— Чого ви Миколо, такі уритні?²⁾... Я вараз, ще виц'єте, вечір великий.

— А я на вашім місці, Миколайку, я б його барткою, аси мой, пам'ятав. А то

¹⁾ Небого.

²⁾ Докучливий.

ґазда сипле банками, як ледом, а він ще собі марікує.

— Та ви, Йва, не гримайте на Дзіндізля. Нехай Миколайко ще трохи потриває, бо ще не віддихнули ми від того честунку який щолиш клав на стіл, — говорила Явдоха.

— Уве!.. запищала раптом проразливим голосом і підскочила на лаві.

— Йва, а ви не щіпайтеся за ноги, бо вас шляк трафить.

Штовхнула ліктем у бік, аж рукою за ребро вхопився.

— Явдо!.. чого ти така побожна, що відрікаєшся? Як плачу, як тебе честую, то пий, та й покріпляйся. Коли б не любив тебе, не панькався би з тобою. А як люди, що шанують тебе, пробують твою литку, то не пиши, як свиня в царку ¹⁾, бо заважаєш чесним ґаздам порцію випити.

А вона нахилилась до Миколи й лупала на його масними, блискучими очима. Він ловив її рукою за шию, нагинав на свої коліна і цілував розпалені трунком уста.

Добро тобі, Явдо, з Миколою: Маєш, що душа захоче. А мій Йва лиш очі жму-

¹⁾ Загорода, перегородка для поросту телят. Дехто робить такі перегородки в хаті для малих дітей, замишаючи їх там, як входить в хату.

рить. Чи не привиджується йому, як жінка дома молотитиме. Такий з його газда, як віхоть .. Та казав би ти, що дати—колола Марія.

Що кажеш?.. Я?.. Хто?.. Я?.. Чому?.. Можна... Мой, Дзіндзілю мой!..

— Гов, Ива, затули собі рота. Не роби мені перед людьми сорому. Сьогодні мій частунок... А як буде твій, то я буду пити і ані мурмур...

А тепер я, всіх я... а ти затули писок і мовчи...

Дзіндзілю, ану-ко око горілки і колачів.

Клав кулаком наголос на слова.

— Коби то кожному так, як вам, Мико. Дьидя помер, лишив пайку, є защо, о, є.

— Що правда, то правда—притакувала Марія... Кому господь обрізує від пальців, а кому дає та й дає...

— Та що... Лишив, бо мав, а я взяв, бо було. Та на чорта мені того?

Що я маю з ним робити?

До коршми ввійшов газда, років коло сорока, присадкуватий, ціпкий мов відземок. Сказав: добрий вечір,—сів на боці, цідив кватирку й дивився з під лоба на Миколу.

Цей не звертав на його уваги, наливав Явдосі, а потім другим і підсував до них калачі.

— Коби у мене ґаздиня, та коби у мене жінка... А то взяв таку хухану, що не приступай, бо переломиш, — нарікав Микола.

— Делікатна—сміялась Явдоха.

— Ба чи неделікатна. Як попове порося...

— Що квичить—реготалась Явдоха.

— Байик,—докинув сердито Микола.

— Та й на що ви, Миколайку, вінчалися з нею?—питала цікава Марія Це така, що не під гудула, щось, мой, таке як плівка.

— На що?.. Щьизник її знає. Якось так шукав, шукав та й під руку підвернулася. Ба ци вере знав, що візьму таку лісову єрену¹⁾, що цілий день заводить та піворить²⁾.

От одружився, бо треба, щоб хтось у хаті був і дранку виправ, бо дьидя відпаював і гнав геть з хати.

Аби її була холера забрала без мене...

Наливав чарки, казав дати ще око.

Пили... Наливав знову і знову пили. Микола ловив Явдоху за шию, валив на стіл, тиснув ліктями їй груди і шептав

¹⁾ Лісова дівка, що гудулів заводить в безвіззі.

²⁾ Кричати.

щось на вухо, а Явдоха реготалась на цілу коршму.

— Ото шельма, людей соромилась би,—
grimнув той, що прийшов. Микола схопився і вліпив у його обличчя палаючі від трунку очі.

— А ти що за один?—ревів сердито.

— Ти вже так запився, що очі тобі за-
сліпило і не пізнаєш?

А дай тобі боже, щоб зовсім осліп та не бачив ні світу, ні сонця.

— Мовчи!—grimнув Микола кулаком, аж шиби задзвеніли.

— Ото, люди добрі, здурів мій братчик, що за такого п'янюгу дав доньку, та ще таку порядну.

Аби ти, чоловіче, не здіждав. Та вона десь, сарака, сидить сама дома та від рання до вечора за маржиною світу не бачить, а ти тут з шельмою запиваєшся? Ой ти, шельмо, та й чого ти його причепилася?—грозив кулаком вдосі.

Микола зірвався, штовхнув стола, пляшка і чарки полетіли на землю. Схопив бартку, замахнув. Люди за столами заметушились, загалайділи. Іван вставав, хитався, йшов на підмогу Миколі.

А той, що недавно прийшов, ймив ослінчика з-під груби й закрутив в повітрі...

Бренькнула лампа, потемніло, в коршмі крик, грук, вереск, бреньчать биті пляшки.

А на дворі тихий місячний вечір. Верхи дрімають у мряках, а Черемош шумить і переливає через гоц¹⁾ срібну, блискучу хвилю.

ПАВУТИННЯ

Параска порядкувала в скрині. Перекладала сорочки, фартухи, оглядала хустки. Брала легко в пальці, вирівнювала, щоб не мнялися. На дні лежала біла ґуґля. Дотикалася до неї, як до рани. Пригадувала, як шили їй цю ґуґлю, як перший раз убрала. Пригадувала те тремтіння, ті сподівання, ту метушню передвесільних днів.

І все це так раптом обірвалося.

Вже з перших днів не вгодила чоловікові. Він брав її грубо, місив, казав, що вона тріска, що в неї нема м'яса.

— Аби ти мала таку цицьку як подушка.

Їй було соромно, болюче.

А він пішов. Побіг верхами, як ненаситний бугай, і з того часу все пропало.

¹⁾ Загата через ріку для відведення води в бічний рукав.

Чув, що дві сили боряться у ній—ображеної жінки і газдині, що хоче мати газду, але тата ображена, бита мов котюга, зціпила зуби і не хоче більше на газду дивитися. Їй страшно, вона не бачить виходу і боїться признатися сама перед собою, що воно буде так само далше без кінця.

От-так, як коли б хто тою шмагою, що затикають каглу, до рогу замазав, таким їй життя привиджується.

Кинула гуглю, закривала, закидувала чим попало, сердилася на неї, бо погану службу відслужила їй. Через неї вона переступила не в газдівство, а в пекло.

— Ци дужі¹⁾, Параско?

Обернулася мов перещолохана, дивилась здивовано на двері.

На порозі стояв канич Владзьо.

Не знала, що робити, слова завмерли на вустах.

Не могла відповісти на привітання.

— Микола дома?—цигав і скалив білі зуби під розчесаним вусом.

— Нема... Ледве процідила. І все ще клячала при скрині... А потім якось успокоїлась, устала, закрила скриню і підійшла крок у напрямку до його...

¹⁾ Привітання (замість „доброго здоров'я“).

— Ви од Миколи?

— До його... Нема дома?

— Ні нема...

— А де?

— Не знаю.

— Не знаєте?.. дразнив її легкою усмішкою.

— Та щоб ґаздиня не знала, де її ґазда?

У Параски захмарились на хвилину очі от-так, як коли над зеленою полониною пролетить невеличка хмарка і по зелених, ясних шовках пересуне сіру пляму.

— А звідки я можу знати? — говорила сердито. Як понесло його ще вчора зрання, то й досі не приходив.

— Погано... Та й не боїться оставляти саму таку жінку? — підлещувався.

— Лихе її не а'їсть... Або що, я дитина? — говорила різко.

— А мені треба було його, — говорив, немов жалкував, що не застав, і підходив ближче до Параски.

Від його несло якимсь запахом, таким як від полонинських квітів літом. Обкинула бистрим поглядом його від ніг до голови.

В коротких штанах, в зелених панчохах, в зеленуватій куртці з поясом, з виголеним обличчям стояв перед нею з задерливою усмішкою.

Чула про його багато, бачила не раз, але ніколи так близько, ніколи з ним не балакала.

Чула, що він своїми сірими очима обмацує її цілу, від чола до ніг, чула як сковзнувся по очах, по устах, як скобоче груди через одхилену пазуху. І десь глибоко прокинулась сама ця. Він пробудив її своїми яструбиними очима. І тепер вона зривалася з леговиська, заставляла Параску бути смілою, дивитися прямо у вічі.

— Та й хотілось вам, павичу, аж сюди лізти, такі світи? Ви б десь там коло коршми його пошукали,—говорила підсміхаючись.

— А може й хотілось, що?.. Буває часом так, що чоловікові захочеться... підморгував.

— Та хіба сідайте на хвилину та відпічніть.

— Не маю часу, треба йти, маю справу. Повертався до виходу. А потім станув, глянув Парасці прямо в вічі. У неї від цього погляду аж ноги затрусились.

Потім знову посміхався, встромив руку в кишеню й витягнув щось завинене в жовтавому папері.

— Скажіть, Параско, як вам подобається?.. Чи я добре купив?

Розгортав папір.

Пар щині очі впали на щось зелене.

Владзьо ймив двома пальцями за кінчик, підняв догори руку і блискучою зеленою царинкою сплила вниз майже до землі тонка, зелена шовкова хустка з горіючими червоними рожами по краях.

А в Парашиних очах немов хто раптом запалив велику вагру, — так заблищали. Стояла мов дитина перед новою забавкою і кожна риска її обличчя горіла здивуванням і цікавістю.

— А що?..

Стояла мовчки, мов одчинена фіртка до весняного саду. Така проста, одкрита.

От якійсь купили... раз... якійсь, що дуже любите... говорила і всміхалася з погано прикритою ревнивістю.

— Побробуйте, зав'яжіть... хочу побачити, як виглядає, а то може не догоджу, та буде сердитись.

Параска вправним рухом склала хустку й закинула на голову. Зав'язувала.

А лице її ястіло, немов би клапчик сонця одірвався з гори і впав на його.

Заглядала в маленьке зеркальце, що висіло на варцаві біля вікна. Як синиця в щілинку на дереві. Крутила то сюди, то туди головою.

Владзьо стояв і підсміхався.

А потім зняла з голови, склала обережно.

— Мамте—віддавала і лице зразу зробилось холодне. На йому виразно намістився жаль.

— Ну що?

— Якась буде вас, паничу, май, дуже любити—Така хустка, що ну... Десь дали в шість банок?..

— Що дав, те дав... Коби лиш удалась...

— Ба, ще би не вдалася, така хустка, як чічка.

— От що я хочу вас, Пара, просити... Хай вона останеться тут у вас, бо мені ще треба в половину. Я потім зайду...

Взяла від його й поклала у мисник.

— Оставайтесь здорові...

Виходив... Параска йшла ззаду, виводила.

Чув її віддих на своїй потилиці.

Як став у напівтемних хоромах, перед зачиненими вихідними дверми, обернувся несподівано. Вона стояла перед ним на пів крока, ще не встигла задержати ходу. В полутьмі блищали її великі очі.

Панич раптом схопив її обіруч за стан, оперся плечима об двері і з усієї сили потягнув її до себе.

Вона зразу сперлась ліктем об його груди, ніби хотіла одштовхнути, але тільки хвилину. Її сила немов входила в землю. Параска робилась м'яка, повисла на його руках, а він все дужче притискав її до себе.

ПАНИ

Як гори горами й як гуцули гуцулами, не було в гуцульських селах панів, не було панщини.

Знав гуцул тільки медведя в берлогах, орла під хмарами, попа у церкві, коршмаря в коршмі і трохи жандарма, що вряди-годи показувався на плаю.

Але як гадюкою закрутились вздовж Прута блискучі залізні пруті колії, як поміж зелені ґруні¹⁾ загуркотіли машини,—з того часу всяка напасть почала лізти на гори.

Появлялись якісь барони, що купували великі ліси й полонини, що будували трачки, які цілий день заводили такими голосами в горах, як щьизник у безоднях, коли зуб його болить,—появлялись літом якісь холерники²⁾ з міст, що щораз дальше й дальше заходили в людські хати, в

1) Горб.

2) Дачняки.

далекі села, приносили з собою всяке міське дрантя й норови, в'їдалися в гуцулю мов черв і стали точити й точити з усіх боків.

Лізли й лізли з усіх боків як саранча, як зараза, що не знаєш, з якого боку встергтись. А чим більше їх прибувало, тим більше темніли гори, тратили свою красу, свою свіжість, сходили на жебраків разом з гуцулами.

У той час з'явився панок в селі. Не то адвокат, не то якась інша п'явка, мав троха грошей і став скуповувати царинки, ліс, невеличкі полонини. А майстрі будували двір. А цей двір, це тільки, що гонор, бо далеко було йому до справжнього двора. Скидався більше на школу, тільки що недалеко дві довгі стайні розтягнулися на подвір'ю.

Потім приїжджали літом якісь пани, були забави, ганяли по лісах, стріляли, — в тихому селі зробилася нечувана досі метушня.

Так було два-три роки.

Пані наймала до двору дівок, вибирала що кращих, а тої краси було не вадовго, бо через деякий час вони мусіли прикривати свій сором, а потім вертали додому в панськими байструками.

Згодом пан опустив голову, помарнів, пожовк. Пані поїхала до Львова, бо в горах сидіти цілий рік скучно. Навідувались тільки літом.

А тут почались судові справи. Банки позивали пана за гроші, продавали з торгів панські полонини.

Двір втихав, немазані стіни лупались, облітали, в стайнях робилось щораз більше пустого місця.

Потім несподівано пан помер.

Приїхала пані зі Львова, казала коло церкви мурувати гробницю й справляла панські похорони. Побіч ксьондза йшло шість понів з найближчих сіл, читали евангелія на дорогах, говорили біля гробу проповіді про панські заслуги.

На батькове місце вступили два нові ґазди „панич Владзьо і панич Стасьо“, як їх називали гуцули. Батьківська спадщина дуже скорчилась, бо банки не давали спокою. Залишалось усього коло чотиреста моргів гірської землі з поганим лісом і поганими пасовиськами.

Після смерти пана затихли панські гулянки.

Молодший панич Стасьо, що не докінчив студій, вліз в господарство по самі коліна. Ходив сам біля скота, викидав гній

разом з наймитом, спав літом з наймичками в яслах, провадив цілу економію і був „демократичних“ поглядів. Старший Владзьо лишився на дальше аристократом. Ще за життя батька скінчив університет, оженився, як говорили люди, з багатю, хоча погавою. Одружився з розрахунку, хотів рятувати родинні справи. Пізніше виявилось, що жінчине багатство було дуте, дійшло до того, що приходилось утримувати ще її батьків.

Як практична людина, Владзьо покинув жінку, приїхав в село і в короткому часі став найзамітнішою людиною в околиці.

Любив від часу до часу заскочити в більше місто, погуляти, пограти в карти, а потім тижнями не виходив з села. Ганяв з рушницею по лісах, їздив верхом, любив спорт і спортсменське вбрання, з яким ніколи не розставався. З усіх спортів в найбільшим замилюванням віддавався одному — любив гарних дівчат.

Яка тільки подобалась, вона мусіла бути його. Для цього він не жалував нічого, умів підійти, як справжній мисливець до полохливої дичини.

Як потім виявлялись наглядні докази спортсменських заходів, нагороджував дівчину моргом - двома землі, давав дерева на

хату. робив її окремою ґаздинею, своєю постійною любаскою, хоча він ніколи не був постійний і дуже смакував в тому, щоб починати справу з новою.

Тепер його знали в горах широко й далеко, мав кілька постійних любасок з певною кількістю байструків, відвідував їх, коли прийшла охота, але це не перешкоджало йому збільшити їхнє число ще одною новою—Параскєю. І панич Владзьо почував себе гордим. В своєму товаристві, як трунок розбурхував кров, він оповідав масні історії і чванився, що перед ним не встоїть жадна гуцулка.

СТАРИЙ ЛЕСЬО МАРКОТНИЙ

Старий Лесьо вернув з полонини додому дуже маркотний. Плентався по хаті як приголомшений. Від часу до часу кидав сердитим поглядом на жінку, що сиділа на лаві біля вікна й вишивала нові капчурі¹⁾.

— Не знав, вере вона знає?.. питав сам себе...

Дивився тільки на жінчине повне, червоне обличчя і м'ясні губи ніби хотів на них відчитати відповідь на своє запитання.

¹⁾ Капці з сіряка в роді панчохи.

— Не може бути, аби вона не знала. Чельид така грабна¹⁾ на всякі відомості, що вона спить і знає, що в десятій хаті робиться.

Вийшов з хати й сів на порозі.

Перед ним, немов великі скиби на свіжо заоравій царинці, розкинулись горби. А он Синиці темно-синьою стіною сперлися в небо, заступили світ.

А на самім дні під їхніми ногами сталевою галицею в'ється Черемош. Пискакує до ніг, немов хоче вкусити і сипить-шумить злісно.

А Синиці копають його ногами від себе.

Він відскакує вбік, піниться і, мов скажений, наново кидається, а вони копають його знову, збиткуються, як пуста дитина з щеням, а він крутиться, вертить, корчить як черв'як, коли нападуть на його мурашки, і зеленуватою ящіркою просмикається поміж горбами й камінням.

І Лесеві здається, що це він той Черемош, що це його так копають, що це йому треба так просмикатися поміж людей.

Як вертав щойно з полониви, зустрів на плаю стару Лежбігу. Давненько, як

¹⁾ Падка.

бачив її, ще десь тогид¹⁾). Сиділа верхом на коні і везла дві бердениці²⁾ бриндзі, що були прив'язані по обох боках тарниці. Привітався. Лежбіта приклала руку понад очі, бо старі зеленувато-молочні очі не добачали вже.

— Ба ци в ре Лєсьо?.. питала непевно.

— Та я, Лежбітко, я.

— Ти, май, Лєсю, ще як легінь виглядаєш. Коби тобі ще молоду та файну дівку, то казивбися як баран у полонині.

Сміялася беззубим ротом, а поморщені лиця мішечками опускалися вниз.

Що це ти, Лежбіто? Я вже дивлюся, де ті дошки, що з них мають зробити мені останню дарабу, аби переїхати на той бік та й аус³⁾.

А ти, сарако, щось геть подалася, скорчилася як джорина⁴⁾. Держися, май Лежбіо, а то от-от Пилипівка, а там м'ясниці, хто знав, може який любас навинеться.

Стара сміялася, аж кахикала.

От-так вони зустрілись і слово по слові видали одно другому.

А Лежбіта все з-під ока зиркала на Ле-

1) Минулого року.

2) Довгасті бочівки.

3) Кінець.

4) Шкварка.

ся, немов шукала чогось на його обличчю.

А потім звернула розмову на Параску.

Лесьо скаржився, нарікав, а Лежбіта підсміхалася беззубим ротом.

— А ти, Лесю, не бери собі, май, пильно цього до серця, бо чельидь так, як кітка в березні,— вона своє знайде. Знаємо ми, Лесю, самі колись жили.

А за беззубими синіми яснами зривалося придушене сичіння і разом з слиною випорскувало поза губи.

А потім вона прямо глянула своїми маленькими потухлими сліпачками Лесеві в очі, завертіла як сверличками і спитала.

— А як вона там з паничем?

Лесья немов хто несподівано в лице вдарив. Не знав, що відповісти.

— З паничем?—питав здивовано по хвилі.

— Айик, з паничем?—і притакувала головою,

— Вере ти, Лесю, не знаєш?.. Твоя Параска та Владзьовою любаскою.

Лесьо аж коня задержав на місці.

— Хто?—Параска?—крикнув.

А Лежбіта розказувала, кільки разів Владзьо у неї був, яку хустку купив—усе.

А Лесьо блід, робився холодний, твердий, як скала, а очі весь час дивилися чогось на кінці кінських ух.

Мовчав, а стара тарахкотіла все тої самої.

Як Лежбіті треба було звернути направо, вона глянула на Лєся, щоб попроситися, і тоді щойно замітила, що це не той Лєсьо, що це якийсь інший, старший знівечений.

— А тобі, Лєсю, що?..

Лєсьо довго дивився мовчки на її, мов сушена грушка, поморщене обличчя, а потім простогнав:

— Так мені, Лежбіто, маркотно, от - так мене тут щось палить, як ватра, — і бився кулаком в груди...

А тепер його брала лють на жінку, бо вона мусіла все знати, але йому вона нічого не сказала. І він, дьидя, довідався від чужої людини, він знає про це пізніше від усіх.

Встав з порога і вернув у хату.

— А тобі, Варва, чого рота зяткало?

Жінка глипнула на него здивовано.

— Питаюся тебе, чи ти мені жівка, чи ні?—говорив з натиском, сердито.

— Ти чого, Лєсю, п'яний?..

— А щоб ти так світ бачила, як я горілку.

— А чого ж в один гайташ вадишся і вадиш¹⁾?

¹⁾ Раз у раз сваришся.

— Бо як ти моя жінка, то ти маєш мені все вповісти, а не мовчати. Кажу, ти знаєш, що Владзьо ходить до Параски?..

Говорив ці слова, мов кусав власне тіло.

— Знаю.

— А чому ти мені нічо не вповіла?..

— А тобі чого в чельидинські справи мішатися.

— Варва, бери собі на саму¹⁾, аби потім не каялась. Аби я неонімки²⁾ що вповів, то ти все мені мушиш навкірки й навкірки³⁾. А я тобі кажу та й сама знаєш, що я їй дьидя, а ти невя.

Я була їй ненею і тішила⁴⁾ її та сокотила, як була миціпка⁵⁾, як мусіла її за руку водити. А тепер вона має свого газду, та нехай її сокотить.

Говорила спокійно, байдуже і цим тоном заткала рота чоловікові.

Не знав, що їй сказати. Постояв хвилину нерішуче, а потім плюнув їй під самі ноги, взяв кресаню з цвяха й вийшов на двір. Надворі вже вечоріло. Там на заході, де сонце закотилося за гори в Герла,

1) Пам'ятай собі.

2) Нехотячи.

3) Наперевір.

4) Пестила.

5) Маленька.

блищав ще шматок неба немов від позолітки, але по боках гір у темній синяві блукав вже вечір і дряпався щораз вище на верхи.

Смереки мов завмерли з витягнутими в свняву темними гілляками, а ген-ген високо над Ігровцем і Писаним Каменем на самих чубках посідали вже зірки і кліпаючи ясними дитячими очима, поглядають униз на гуцульські загороди, на царинки і посміхаються раді, коли побачили себе у блискучому зеркалі Черемошевого плеса...

Але для Леся все це не існує. Він несе в своїх грудях важкий камінь, який своїм тягарем нагинає додолу його голову й його затуманені очі. Він бачить тільки той шматок плаю, що перед закрученими носами його постолів.

Він думає над тим, з яким лицем йому показатися тепер перед людьми. — Та перед людьми ще так-сяк, але перед єгомостем.

Що він відповість, як духовник скаже йому:

— Лесю, а твоя Параска пішла в любаски...

Куди він діветься, де його лице буде?..
Мамине коріння і в дочки віджило... А він так з ним боровся і все таки воно дужче.

Не даром то на цих верхах підойма¹⁾ росте.

Таке вже якесь повітря, що кров мусить бухтіти, як той сік на весні в березі і вічно виганяти свіжі бруньки навіть у дуплавого дерева.

І думки абіглися раптом з усіх усюдів, і з ранніх дитячих і з легінських і з газдівських літ і так сперлися юрбою в голові, як ляди в церковних дверях, і кожна з них кричала своє, а він у тім гаморі не міг нічого розібрати, бо щось коло серця колело.

— Ех... зідхнув голосно.

Підняв голову... Під горбом високо побачив доньчине газдівство, а в вікні бликав маленький вогник...

Параска здивувалася, побачивши дьидю на порозі.

— Що сталося? Так пізно?..

Дивилася на дьидю допитливо.

А він забув навіть поздоровкатися і сів на лаві так важко, як коли б ніс на плечах корець кукурудзи.

Лесьо сидів на лаві мовчки. В його грудях клекотіло, мов на верхах підчас літ-

¹⁾ Зілля, з якого п'ють вивар для збільшення статевої сили.

ньої бурі. Якись дикі сили добувалися в самого два, котили поперед себе догори важку каменяку й хотіли шпурнути нею в когось, роздавити на драглі.

Лесьо боявся за свою єдину дитину, аби цей камінь не зачепив її і не ослутив. Хотів бути м'яким, але не міг заглушити клетоту в грудях.

— Та й чого ти, Пара, кинула мені ка-лом у лице.

— Що?.. питала здивовано.

— Та ти, доне моя, було взяти вперед букорію¹⁾ і задушити мене як пиргу²⁾, ве-хай би я собі з чистим лицем ляг' гездечки³⁾ на лаві.—А тоді роби собі, що хочеш, щоби тільки мої очі не бачили та й вуха не чули.

— Що це ви, дьидю, собі якоїсь прички, шукаєте?

— Не шукаю я, сарако Пара, жодної прички, але як люди плюють мені в лице, то я мушу обтиратися.

Скажи мені, май, рихтельно, чи ходить до тебе той Владзьо?..

Параска стояла мов закаменіла і великими очима дивилась на дьидю.

1) Мотуз.

2) Собака

3) Тут.

— Ну, кажи... Ти вже не мала ще робити, та того...

Раптом обличчя у Параски загоріло, зачервоніло, в очах мигнула блискавка, а чорні брови вигнулись глибоксю дугою...

— А вам, дьидю, що?.. А мені скільки,—п'ядесят років?.. А ви забули, як були молодими?..

— Дивігь моя сука, і вона має те, що їй треба, та й вовчиця у лісі... А я... що? А я нічого не хочу?... А мені тільки роби, а мені тільки гадівства сокоти, а я тільки як палець? А я що, в черниці?

Дивіть, тут тільки я, навіть миші в хаті нема... Та щоби до мене не Владзьо, та щоб до мене вовк з лісу прибїг, то я прийняла би його, бо так мені банно за людьми.

Вона горіла, мов вовчиця, коли хто добравється до її щенят.

— А скажи, Пара, як мені, май, буди перед людьми,—питав Лесьо зломаним голосом.

— А скажіть, дьидю, як мені бути в моїм чорним та темним життям?

— А скажіть, як мені бути, як я бачу свого гадзу може раз на тиждень, та й тоді він місить мене як грузь¹⁾.

¹⁾ Болсто.

Лесьо не находив відповіді. Щось ломалося в ньому, слабло, все тіло робилося в'яле, прибите.

Він ледве звівся на ноги і мовчки згорблений вийшов з хати.

Ішов з опущеною головою крутим плаєм вниз, а поперед нього бігла Парашина велика біла собака, заглядала йому пильно в очі й виляла кудлатим хвостом.

ДЗІНДЗІЛЬ

Владзьо був неспокійний. Вже чотири місяці, як він зійшовся з Параскою.

Правда, він не часто буває у неї, бо і далеко вона живе, і все ж у неї є чоловік, з яким він не має бажання зустрітися в його ж хаті. Миколу він знає давно, а тепер він зустрічався з ним в селі не раз.

Вони оба випивали навіть на христинах у побережника, а потім Владзьо кликав його до себе.

Він знав що Микола днює й ночує у Явдохи, хоча вона має чоловіка, та що йому мало залежить на Парасці. Але він знав гуцульську палку вдачу і непевний чи Микола зустрівши його в своїй хаті та ще на підпитку, не почував би себе ображеним в своїх чоловічих правах і чи

не попробував би своїх твердих кулаків на його ребрах.

А тепер наближається зима, зустрічатися з Параскою поза хатою в близькому майбутньому буде неможливо, і він думає над тим, як улаштувати б цю справу.

Крикнув через двері на служницю, щоби покликала Дзіндзіля.

В дійсності його ім'я було Зіндель, але гуцули назвали його по своєму Дзіндзілем і під цією назвою звали його в цілій околиці.

Дзіндзіль появився в селі десь перед десяти роками, виарендував від пана коршму і з того часу він вріс по сам пояс в сільське оточення.

Він приїхав в село молодий, сухорлявий, довгий, як тичка, з ріденькою борідкою, і тепер він такий самий сухий і верткий як в'юн.

Починаючи від шинквасу, він систематично поширював своє поле діяльності і через кілька років зумів в своїх руках згуртувати всі торговельні і підприємчі справи в околиці.

І тепер в коршмі орудувала тільки його жінка з дітьми, а він сам, користуючись тільки коршмою як центром сходин і всіх відомостей, кидався на різні купецькі

комбінації, які майже все виходили для його щасливо.

Він брався до бутинів¹⁾, доставляв цугарів²⁾, купував сам дерево і сплавляв вниз, вербував рубачів в бутин до Румунії, на Буковину, торгував скотом і досі зумів придбати вже дві невеликі полонини, в яких паслись його вли, купив кілька царинок в дуже вигідному місці при дорозі, взагалі його нараховували вже на яку сотню тисяч банок, а він був все той самий в'юнкій Дзіндзіль, з яким кожний гуцул був пан-брат, і якому кожний „тикав“ так само, як колись, коли він прийшов голий і босий з жінкою і двома дітьми.

Тепер у Дзіндзіля був ще один плян, важний плян до якого він підготовлювався поволі і систематично, з яким він тільки жівці звірився—більш вікому,—це: купити від паничів двір і стати дідичем. Але для цього треба ще почекати кілька років, поки борги не підійдуть до горла паничам, треба зібрати ще трохи грошей, тоді...

Тоді він буде пан Зіндель і буде їздити

¹⁾ Вирусні лісів.

²⁾ Тих, що возять візкою в горах зрубане дерево на малих санчатах.

бричкою, луччою чим паничі, бо тепер він вганяє, як попаде, а найчастіше пішки. Він знав гуцулів як своїх десять пальців і вмів надзвичайно з ними ладити. Він вмів найболючіші операції проводити так зручно і легко, він умів так омивати всякі непорозуміння, що майже не було людини, яка б ненавиділа його, чи чула до його злобу, хоча всі відчували його важку руку на собі.

— Той Дзіндзіль, то штудерант,—говорили гуцули й крутили головами.

Цей Дзіндзіль ввійшов до покою Владзя зняв капелюха з голови і зовсім похтиво станув коло порога,

— Пан мене кликали?..

— Так... Сідайте, Зіндель...

Дзіндзіль присів з краєчку на канапі.

— Скажіть, ви наймаєте в бутин людей? Мені кажуть, що ви взяли бутин в Дземброні¹⁾.

— Так, маю набирати.

— А керона²⁾ вже найшли?

— Керона. Їх багато. І Петринчук пхавтєся, і Якибюк і Зеленчук. Ого, го... скільки їх є. Тільки путящих мало.

1) Місцевість в Карпатах біля Жаб'яого,

2) Поставщик робітників.

— Я, Зінділь, дам вам доброго.
Ну?..

— Миколу..

— Миколу? Якого Миколу?..

— Лесевого зятя...

— А, того?...

Дзіндзіль покрутив головою.

— Він казав панові, що він хоче?

— Чи він казав, чи ні,—це інша справа.

А ви візьміть його. За форшус¹⁾ вам нічого боятися. В' його масток. Є гарантія. Зрештою, як вам треба моєї ще...

— На що мені вашої. Він бізівний²⁾ ґазда.

— Значить, боятися нема чого. Ви мені це зробіть.

Дзіндзіль ледве помітно усміхнувся одним кутиком тонких вуст.

— Ну, ну, як це панові приємно, чому я не маю зробити?.. Зроблю, щоб він тільки захотів.

— А ви, Зінделю, маєте так зробити, щоб він захотів, я переконаний, що ви вмiєте так зробити. А роботи там багато буде?

— На цілу зиму вистарчить, тільки щоб справився...

1) Аванс.

2) Повний (мастковий).

Владзьо був вдоволений. Він знав, що коли Дзіндзіль дасть слова, то справа певна. Зрештою, він від себе при нагоді скаже ще Миколі кілька слів. Він знає добре, що гуцул не любить сидіти з заложеними руками.

А для Миколи надія на заробіток буде така приманчива, що не відмовиться за цю роботу.

До Дземброні добрих три-чотири милі і Микола, зайнятий роботою в бутині, вряди-годи зможе заглянути додому.

Як Дзіндзіль вийшов з паничевої кімнати й опинився на подвір'ю, він не ховався з своєю іронічною усмішкою і діловитим оком кинув сюди-туди. Він вмить запримітив, що кіньска 'стайня з одного боку обвалюється і вимагає ремонту, що гонта над коморою псується й треба б в деяких місцях замінити її новою, що бречка і вози розкидані по подвір'ю, що все тут дожидає з тугою гадзи, який всьому зробив би лад.

Його іронічна усмішка перемінилася в усмішку вдоволення, бо був певний, що все тут, навіть той напівзогнилий жолоб, який лежав перехилений на бік, жде його як нового гадзу.

Він ішов і кивав легко головою, немов

би цілому обійстю і кожній речі зокрема говорив:

— До побачення, незадовго ви всі будете вдоволені.

ТОКМА ¹⁾

По горах блукала вже осінь і розвішувала на приблідлих березах янтарні коралі. Смереки чорніли й вкривалися сірими мряками ранками й надвечір.

В полудні на сонячних узбіччях гір ще старі гуцули парили кості до сонця, мов літом, але як тільки сонце схилялося вниз і золотою раквою²⁾ врізувалось в вершок гори, тоді з Чорногори, з тих льодових проваллів, що ніколи не тавуть, зривався сердитий холодний вітер, як ґаздівська котюга з ланцюга на віч і з роззявленою мордою летів коміть-головою вниз і розсівав такий холод, що навіть легіні мусять щільно запинати петеки, аби мурашки не бігали по спині.

— Іде вже Покрова, бувай полонино, здорова Кажуть, що Покрова свята, але вона сердита. Скільки вона вже в полонинах людей заморозила, скільки маржини збавила.

¹⁾ Умова.

²⁾ Кругла дерев'яна псоуда.

Гуцул пам'ятає це добре і заздалегідь заганяє нижче маржину, щоб негода не захопила верха.

І тоді коли на верхах ватаги¹⁾ ліквідують своє полонинське ґаздівство, внизу в селі ґадзи лагодять корчуги²⁾, кують чуфлінки³⁾ в коваля, справляють ланцюги, сталять сокири, бо ось-ось сніг вкрий верховину й треба буде їхати в буття цугарити⁴⁾.

В такі дні ґадзи забігають у коршму, розвідають про роботу, засідають за чорні, брудні столи, курять бакун в островерхих люльках так завзято, що люди в коршмі виглядають мов тіні в мряці і п'ють порції, або й цілі ока на той заробіток, що буде взимі.

Тоді Дзіндзіль вербує людей, токмить-ся⁵⁾ з ними, дає форшуси, кидає сині ляльки⁶⁾ на стіл, а люди загортають їх покоробленими, дрижачими руками, дещо ховають в широких чересах, а дещо пропивають зараз в коршмі, бо без могоричу не можна.

1) Головний пастух.

2) Малі сани.

3) Клинци в кільцях.

4) Возиги дрова.

5) Умовляється.

6) Папе юві австрійські гроші.

Тоді в коршмі кивить, гуде, тоді темними вечорами люди як околоту перешлюються з коршми через поріг, спотикаються, мацають руками мокру землю, знову підносяться з трудом, а дехто мацає за воринням і промахнувши в пільмі рукою, падає під ним і белькотить щось таке, чого не зрозуміє ні він, ні хто інший.

Такого дня сидів Дзіндзіль з Миколою в вавькирі й балакали про бутин. Дзіндзіль намовляв стати у нього кероном.

— Ви розумієте. Це не те, що ви йдете на ден:кову¹⁾ і хтось там буде вами настигувати²⁾. Ви собі газда на весь бутин. І ви маєте дати мені двадцять п'ять пил. Що таке двадцять п'ять пил? Для такої газди як ви це тільки що плюнути. Ніби ви в нашому селі не знайдете нівсотні чоловіка? Зрештою, ніби вам хтось боронить, щоб ви взяли собі людей чи з Бистриця, чи з Жаб'яого, звідки самі захочете?

Яке мені до цього діло? Аби тільки було двадцять п'ять пил.

А я вам за кожну пилу на день плачу дві банки на стіл.

Микола хотів щось сказати, заперечити але Дзіндзіль не пускав його до слова.

¹⁾ Поденне.

²⁾ Командувати.

— Я знаю Миколайку, що ви хочете сказати. Чому я не знав би? Я дуже добре знаю. Ви хочете сказати, що це мало. Я знаю. Я кажу теж, що це небагато для вас, але для звичайного газди це файні гроші. Скажіть самі, Миколайку, заробити гуцулові взимі банку в день, це добре. Тепер такі часи, такі тяжкі, що банка, це великі гроші. Та й заробітків нема. А як нині у цанича наймити беруть на рік двадцять п'ять, або тридцять банок симбрилі¹⁾ то що?

Та що я вам буду все це говорити? У вас, Миколо, є своя голова й ви самі це знаєте. Тривайте, Мико, я ще не все сказав.

Ви певно хочете сказаги про харчі?.. Ну, що ж, не можна, аби люди були без харчів. Харчі я буду вам доставляти в рахунок платні: кукурудзяну муку, солонину, логазу, що схочете і ви будете варити собі всі в воросі²⁾ і воно дешевше буде.

А вам, Миколо, я даю на день з кожної пили по двадцять грейцарів. Ви розумієте? По двадцять грейцарів... Це значить, що ви маєте разом в день п'ять банок.

Ви чуєте, Мико, п'ять банок?

¹⁾ Платня для слуги.

²⁾ Ввуді.

Ви, Миколо, можете піти до нашого лісничого і спитати його, чи він має на дєнь п'ять банок? Ні, він не має. Ви можете піти до пана судді, навіть до того нашого адвоката, бігме, щоб я так був здоров і мої діти, він не має начисто п'ять банок на день.

Звідки він їх візьме?

А ви, Миколо, будете мати. Я знаю, з ким маю справу. Ви думаєте, що мені не достає керонів? Коби я стільки щасливих років прожив, скільки їх до мене пхавтєся. Ой, ой. І Дзємюк, і Зелєвчук, і... ну що я буду їх всіх перераховувати?.. Є їх скільки хочете... Але ващо мені таких паршивих керонів? У мене бутин як писавка і я хочу мати годного керона, бізівного газду.

А ви, Миколо, газдик, що дай, боже, таких багато.

І ви знаєте, який вам з цього буде зиск? Ви маєте на місяць своїх сто п'ятдесят банок. Вам не треба ні сокирою рубати, ні пилою тягнути. Ви собі ходите з повною дзьобсю, роздаєте форшуси і дивитесь, щоби діло йшло.

Це така платня, що ну-ну...

Дзіндзіль своїми проникливими очима відразу зауважив, що останній аргумент зробив добре враження на Миколу.

І він не помилявся.

Микола рахував в думці, що як бутин буде тривати хоч три місяці, у него буде около чотиреста банок. Це гроші.

Він молодий, йому вперше приходитьсья бути керовом. Він візьме собі в поміч старого Мочерняка, який вже зуби з'їв на бутинах. Він при ньому придивиться до справи, а нарік він сам зможе взяти бутин і загр.бати так само гроші, як Дзіндзіль. Тоді, мой, сокстись, гуцуле, бо тут тобі Микола йде з дзьобнею набитою ляльками.

— Воно то, Дзіндзілику, трішки попробувати, май, можна би, але ти вже не будь такий скупий і прикинь ще що.

Але Дзіндзіль присягався на своє життя, на жівку і дітей, що він не може, що він дав найвищу ціну.

— Ви знаєте, Мико, я даю вам зараз після контракту на кожну пилу двадцять п'ять банок форшусу, а вам п'ятдесят. Ви знаєте, скільки це грошей відразу? Це шістсот сімдесят п'ять банок. Це гроші.

Це правда не мої, бо я бідний чоловік, і звідки мені тепер, в такі часи, взяти таку велику суму. Це гроші пана барона Люфта, це й його бутин.

Але пан барон хоче мати гарантію і за

гроші і за те, що будня у свій час буде закінчений, бо в противному випадку він мусять платити камері п'ять тисяч штрафу.

Тому я мушу зробити з вами контракт на письмі у адвоката, ви мусять поручити своїм маестром і за гроші і за те, що ви двадцять п'ять пил доставите.

Пан барон казав мені, що як я не покажу йому такого контракту, то він не хоче мене на очі бачити.

У тому контракті ви, Мико, мусять зобов'язатися, що на випадок, коли б не доставили умовлених пил, то за кожну недостаючу пилу ви платите десять банок штрафу на день.

— Десять банок?.. питає здивовано Микола.

— Десять, ну що? Воно тільки так страшно виглядає. А в дійсності це дурниця.

Скажіть, Мико, чому ви не маєте доставити двадцять п'ять пил? Що людей нема? Ви їм покажіть тільки форшус, тоді сотню пил можна набрати. Ви тільки беріть бізівних газдів і не давайте великого форшусу. Ви Мико, можете дати тільки по двадцять банок на пилу, а решту собі задержати. Як хочете...

Тільки на Михайла всі пили мають бути

вже в бутні і працювати до Стрітєвня.
— А за штраф нема чою боятися, бо такі контракти підписують всі керони. Це тільки так, на всякий випадок.

Микола сперечався, торгував, але Дзіндзіль стояв на своєму.

Кінець кінцем Микола погодився і вдарили при свідках по руках.

Стало на тому, що завтра о десятій годині рано Микола мав бути в Косові у адвоката.

А тепер Дзіндзіль клав на стіл око горілки могоричу.

КЕРОН

Микола сидів гордо за столом, а біля його крба гуцулів. Дехто був уже ве зовсім тверезий і давав волю язикові молоти, що хоче. Ішла суперечка... Газди марикували собі, що дві банки на пилу замало, що три банки конче треба б заплатити.

— Молодий ти керон, Мико, та й Дзіндзіль до тебе з ошуканством іде, — говорив підстаркуватий гуцул в полинялому петку з лицем мов драниця.

Але Микола дивився на нього згори й радив йому не найматися, коли йому мало.

А той витягав раз-по-раз люльку з рота й тримав у лівій руці так, що кінець цибуха дотикав з лівого боку носа, і зашкіривши правий кут уст до гори, чвиркав через зуби слиною далеко на замішену болотом підлогу і повторяв:—А я міркую, що таки мало...

Біля Миколи сидів Іван, що був поки за секретаря у Миколи і кривими, лама-ними буквами записував прізвища і суму авансу.

— Пиши, Йва: Микола Палійчук і Петро Петрійчук одна пила, форшус двадцять банок.

Витягав з дзьобні пригорщу паперових грошей, викладав поодно окремо на столі і рахував: одна, дві... Знову починав від одного і знову рахував, поки дійшов до двадцяти. Потім Іван брав у руки гроші, перераховував вдруге, а з Іванових рук переходили гроші вже до тих, що наймались, а ці сливили пальці й рахували втретє, що аж після третього разу гроші переходили до людських дзьобень чи чересів.

Потім підступала друга пара і починалася така сама історія.

— Та дай тобі, боже, щастя, Мико, у цьому ангаресі, та щоб ти файно сквиту-

вався з людьми та й Дзіндзілем, та аби ти не тягав нас по судах, ні тебе люди.

Бо як ти пустився в такий великий гешефт, то ти маєш вистояти до кінця, бо токма то така справа, як камінь. Хоча зубами гризи, але витримай...

А як у тебе, май шаслива рука, то й сам заробиш кілька банок і люлям буде вигода, та ще й на той рік підуть за тобою люди як бжолі за маткою.

Молодий ти ще газда, але щастя лізе тобі в руки.

Так приговорювали ті, що брали завдатки.

А Микола хмурив кудлаті, рижоваті брові і діловито рахував банки.

І хоч назовні він виглядав спокійний і гордий, а в дійсності щось там в голові вічно не давало спокою.

Він чув себе безпорадним. Він бере на свою голову п'ятдесят чоловіка на три місяці, їм треба виплачувати гроші, видавати харчі, треба все це записувати, а він неписьменний, тільки нумера знає.

Та ще й Мочерняк відмовився йти до його, бо був сердитий на Миколу за те, що перебив йому справу.

— Хто знає?.. торочила думка.

Але через хвилину він проганяв від се-

бе ці думки, розгладжував рукою вуса, що лізли в рог, підпирав обіруч голову і дивився на Іванову грубу чорну руку, як вона, зціпивши в пальцях пишку¹⁾ міцно витискала на папері нерівні букви.

Народу в коршмі робилося щораз більше. Люди зачували про бутин, сходили з горбів і чекали своєї черги.

Вся ця робота проходила помалу, серед хмари диму і галайкотіння.

А як Микола скінчив давати завдатки, і як дзюбня у його спласла, тоді він встав за столом і гукнув так, що аж шибки задрожали:

— Газди, я тепер маю вам щось вповісти.

Всі голови повернулись до його...

— Ви, газдики, взяли від мене форшуси. Але аби ви знали, що я, май, підписався у гадуката в Косові, що я гавтую своїм мавтком за ці гроші та ще й на шграф, ніби на таке обшкодування підписався. Тому прошу вас дуже файно, аби ви брали собі це на саму, та й аби ви чесно б відрубили свою токму, бо як котри щось змикитить, то пам'ягайте, собі, що бог висок, а суд далеко, а баргка у мене в руках, май, годна.

¹⁾ Олівець.

А більше її маю вам що казати, бо ви не діти.

А потім приступив до Миколи Петро Петренчук з бляшаною кватиркою в руках, підморгував хитро бровами і говорив: — Та абисмо, Мико, були та були та аби в щисливий чьис...

Передав кватирку Миколі, а він вихилив її за одним махом...

НАМОВЛЯЄ

Митро сидів на лаві, говорив голосно, розмахував руками, бо хотів переконати Параску.

— Та ти, Пара, лґше послухай мене, а не меш жалувати. Та ніби хто таке бачив? Зроду-віку не чув ніхто такого казусу. Рахується газда, а й шьизник його в хаті не вдержить. Гинцує тобою як чистий кальвін, сам по чужій чельиди лазить, а ти тут як палець.

А тепер ще зайшов собі в антареси з Дзіндзілем, бере бутин у Дземброни на цілу зиму, а ти, сарако, що тут сама меш діяти? І коло маржиньки і сінця привести, та ти, май, тут пропадеш.

Та дивись, яка ти стала. Або ти газдиня, або ти маєш свою чельидинську правду? Та плюнь ти на такого газду.

шідморгував до неї шідлесно.

— Митре, та дайте мені спокій, та й не меліть пусто-дурно. Я маю вже одного ґазду, та й той мені вже в печінках. Мені вже другого не гія.

— Ов, ов, Пара... Який мені ґазда... Такий тобі з него хосен, як з тогідного снігу, або як мені з мої Явдохи. Я хоч свою Явдоху виперу, як мені вже надоїсть, а ти що? Нічо... Він тебе пере скільки завгодно. Та ти йому скажи, аби його шляк трафив, але не від разу, а так май, потроха, на рати¹⁾, та й пошукай собі другого.

Знаєш, жінка того жибівського, май, мудріша була від тебе. Оце фіґлява²⁾ була жінка. Як твій Микола ще легінем був, моя Явдоха була знюхалась з жибівським і, він забрав її до себе. А його жінка бе-саги на плечі й до мене.

Гадаєш, що зле було їй? Жили ми півтора года як вінчані. Не було ні їй, ні мені кривди.

А потім, як жибівський мою Явдоху добре виправ, що груди поухли їй як боришники³⁾, вона знову вернула до мене.

¹⁾ Частково.

²⁾ Збиточна.

³⁾ Хліб з картоплі й кукурудзяної муки.

той жибівський. Оба однакові.

— Я вам, Митре, раз казала: дайте мені спокій.

— Ей, коли ти дурна. Як твій водиться з другими, як ганяє за чужою, як оґер, то ти хди до мене. Мені байдуже, аби була чельдина в хаті. Чи вона моя, чи чужа — байка, кожне з нас свого потребує.

Йшов до неї, брав лівою рукою за руку, а правою гладів попід бороду.— Ну, що Пара?... Ну?..

— Йдіть собі до щызника, а то бігме шпурну горшком у голову.

Крикнула сердито, а очі заблищали блискавками.

— Ов, яка ти гостра... Не знав вере ти будеш такою, як Микола приведе тобі Явдоху до хати? Казала мені вчора, що піде до Миколи. А я таки навмисне буду прати, аби пішла. Бо я твому бугаві не хочу в своїй хаті яловиці тримати. Кому хочен, тому нехай буде й клопіт.

— Що, вона сюди, до мене?... Кричала з переляку Параска.

— Ні, Митре, тут нас дві не буде. Я мушу тут бути, бо я газдиня... Як мене не стане, тоді нехай саму лісову врену привадить, але скоріше ні.

небого, помівняймося, та буде нам добре, не пожалуєш.

— Ну?..

Хотів її обняти.

— Митре, не сердьте мене. Я маю ґазду... Який є, такий є, але він мій ґазда, та такий солодкий та любий, що хай би вас всіх холера забрала, такі ви всі годні.

— То таки ні, не хочеш?..

— Казала вам, що ні...

— Значить ні?—питав сердито і лице розпалювалось, як залізо в огні.

— Та йдіть ви до дїтька, а то бігме кину чим.

— Мой, Пара, не будь така гонорпа. Що ти мені за така велика пані?.. Хоча б ти такої порядної не вдавала. Знаємо ми, знаємо. Люди не сліпі, і не глухі. То з Владзем ти можеш товктись, як ті котюги, в тічню, а я віби що, не ґазда?.. Тривай ще меш мене просити, щоб пустив тебе в хату, але здохнеш, будеш бачити. Тобі панське засмакувало?..

Параска вовчицею кинулась в кут, захопила сокиру в руку й пустилася до Митра.

— А тобі, льирво паськудна, зась від мене. Тобі що до того?.. Що, може, маю йти до тебе по пашпорт? І, ти фльондра не

ґазда, бо якби ти був ґаздою, то не впускав би бугаїв до своєї жівки. Забирайся з хати, а то голову розчерепавю.

— Ну, ну.—грозив кулаком,—шлях тебе трафить,—і сердито заґріснув за собою дверми.

Пройшов вже шмат плаю. Був червоний, як вогонь, а зуби сікли, як у голодного вовка...

А потім обертався, махав затисненим кулаком і бурмотів сердито:

— Тривай тривай Пара. Пам'ятавш ти мене та й твій панич... ґадавш, боюся його? А ні за макове зерно.. Я тобі покажу, хто фльондра, чи ти, чи я...

— А ніби, що я маю не пускати чужих бугаїв?.. Мито маю їм поставити, чи що?.. Це таке добро, що не виходжується та й не псуеться й сокотяти його не буду.

— Щ), може на шильдваху¹⁾ буду стояти?

— Настоявся при воську перед єдноралами, а перед чельдинською запаскою таки не буду ходити, аби ви й всі видихали.

— Тривай, тривай, потьмуеш...

¹⁾ На варті.

БУТИН

Як сніг укрити гори, то так як коли б товченим цукром висипав. Безліч блискучих зірок щипають за очі, як діти дрібними пучками. Так чисто, так біло, як коли б гупулія, що лиш на світ народилася, як коли б на ній не було ні одної плямки, ні сліду нужди. Стоїть собі така замріяна, задивилася гостроверхими смерковими чубами у безкрає небесне плесо, на якому блідий кружок місяця перегаляється з біленькими як павутиння хмарками.

Це так, як звизу дивишся.

А в верхах холоди скували відвічні ліси, пориганяли вовків і оленів на низ, замурували всі плаї.

Там вгорі твердий сон—смерть, навіть пташка гилькою її колихне.

Тільки як з Чорногори злетить дика фуга, як вдарять холодною рукою в чорну стіну вікового бору, як сколихне столітвіми смереками й буками, тоді там вгорі робиться такий шум, такий рев, як коли б скажені великани рвали зубами землю, а вона реве в страшних муках і б'є судорожно руками й ногами наосліп.

Тоді звідти, з гори, сипляться гори,

білого пуху й засипають все білиною, аж очі сліпнуть. А як підійти близько до лісу, зараз видно, що смереки щось чують, чогось догадуються. Бо літом стояли такі горді, такі високі, як коли б вони були найбагатіші ґаздині на всю гуцулію, як коли б були їхні всі полониви й вся маржина.

Задирай добре голову ввєрх, поки поглянеш їм у вічі, поки побачиш той чубок, що хмари розчісуб.

Тепер не те... Тепер вони почорніли й похилилися так, як тота стара Лимбавка, що то сама проживає в старій розваленій халабуді та живе тими кокунами ¹⁾, що за ті отчєнаші їй люди дають. Акурат так похилились, акурат так згорбились, як вона, коли з лісу несе оберемок сухої лєжаниви і носом дістає до свого черева.

Великий тягар впав на смереки, великий туск... Чують біду, близьку біду. Тому так фої донизу опустили без руху, тому так згорбились.

Вони як раз як ті старі ґаздині, що чують смерть за плечима і лагодять собі лудину ²⁾, аби було в чому лягти в останній раз на лаву, так само вони лагодять

¹⁾ Малі хліби, що дають старцям.

²⁾ Шмаття.

ся і всі понадягали на себе білі пухнаті плахти, спустили їх від самої голови до низу по плечах. Стоять як вішалники в смертній сирочці з опущеною головою, з завмерлим життям на остовпілих очах.

Так,— вони вже знають. Їм передали дрожащим шопотом ті сестри, що ген-ген високо, що на милі дивляться далеко.

Вони побачили чорну валку на сніжній царинці, як вона тихо-тихо підкрадається до лісу.

Газди йшли з бесагами ¹⁾, з пилами, з топорами, за ними саві навантажені всячиною.

Така невелика купка, здається, тільки копнути й розсиплеться як муравлі. Вона йшла так спокійно, так певно, як коли б їй треба мати справу з соломою, а не з цими велегнями.

А як підійшли до лісу, розсипались, пропали поміж жерепником, поміж дрібними гаджугами, і в лісі стало тихо. Запанувало якесь страшне напруження, якесь передсмертне доживання, і все немов заперло в собі віддих перед тим страшним махом, що мав сколихнути заморожену лісову тишу і понести стогін широко по верховчні...

¹⁾ Подвійні торби через плечі.

Чуби смерек задрожали судорожно...
Шар... шар... шар... шар...
Як коли б хто серце різав.
Гуцули закушували зуби, спльовували
з досади.

— Ну й твердь... Замерзло, чи веревка
пила тупа?..

Шар... шар... шар... тук.. тук..
І раптом тріск, короткий, страшний, як
коли б одним ударом хто всі кості на мак
торащив.

Гу у у-п... Аж земля задрожала.
І велика чорна маса, з безпомічно роз-
киненими гиляками лежала на непорочно
білому снігу, поплямленому слідами по-
столів.

Підходили гуцули, оглядали як заріза-
ного кацава, а потім клали пилу на саму
шивю, і шар... шар... відлетіла патлата го-
лова, тільки грубий кадовб зарився до
половини в снігу.

Це перший труп. А за ним пішло і пішло.
Аж гори држали.

А Чорногора з заціпенним ротом дивила-
ся на цю скажену роботу і як божевільна
реготалася і скреготала заспаному Попові
над вухом:

— Чуєш?.. Чуєш?.. Що за музика...

Ти бачиш?.. Прийшли, припали, нищуть...

А там село, дивись, а там двір, а там коршма, а там баронова вілля, а там попівство, бачиш?..

А вони собі село тук... тук... шар... шар... і пануть хати... летять царинки, польниви, пропадає разом з ними Гуцулія, а вони, гуцули, тут далеко в лісі теж тук... тук... — байдуже...

Стара казка, вічна казка: трава землю, вівця траву, вовк вівцю... ха, ха, ха... Дивись. Кричала йому скажево, ловила за старі патли, і теліпала так, що мало голову не зірвала. А з цього знялася сніжня курява, що затопила всі гори мов в молоці.

Як ущухла сніговиця, рубачі кинулись робити колиби. Вибрали затишне місце під старими смереками, відгребали сніг аж до землі, робили рштування з грубих гиляк, вистелювали ф'ями землю, закидали бокові стіни грубими пластами смерекових гиляк, тільки вгорі лишали невеличкий отвір для диму, обкидували знадвору снігом, робили загулу до дверей.

Чрез декілька годин стояли три колиби, а в кожній на середині, обложеної камінням, горіла ватра і наповнювала колибу їдким, сирим димом.

легво, вносили бесаги, тертіло ¹⁾ та приладдя. Починалося звичайно бутинське життя, з пеклом криків, ударів сокир, скрипіння пил і тріскоту та гуцання повалених дерев...

Через дві-три з'явилися цугарі з малими корчугами, з насиленими на шнури, або на ланцюги чуфлінками, що вдарили один в одного і дзвеніли, як дрібні дзвіночки.

Цугарі вбивали чуфлінки в стовбурі, зв'язували по кілька разом, стягали їх вниз — до дороги й складали на великі купи.

А довкола завмерлі, почорнілі ліси дивляться, що це робиться, і ждуть своєї черги.

А Микола крутиться у цьому пеклі, махав блискучою барткою, кричить щось тим, що ген далеко на узбіччі, а гомін несе сердитий голос і стукає ним у кожний пень смереки.

Микола хмарний, сердитий. Дві пили досі не прийшли. Посилав чоловіка верхом, обіцяли, а сьогодні йому довесли цугарі, що вони найнялися вже в другий бутин.

¹⁾ Вавтаж.

кою. Робота йде справно, велетні раз-пораз гупають на землю, аж грунь дрижить.

Цугарі увихаються, але для тих ковбків, що лежать на узбіччі, треба буде робити ризи¹⁾, щоб зігнати їх вниз.

Микола обдумує всі дрібниці, піла навала енергії розбуджується в йому. Він ввійшов в звичайне гуцульське життя, в той рух, що знайомий йому здавна, і це дає йому охоту, та силу.

Він забув за коршму, за горілку, встає перший, лягає останній, хоче показати всім, що він справиться сам без Мочерняка.

А в вечер, він, як всі інші, лежить як поліно в колибі, так як стояв, тілки вамоклі постолі скинув з ніг і поставив недалеко від каміння, аби висхли за ніч.

Ватра, що палає всередині, освічує кривавими плямами людей, які лежать довкола, головами до стіни, а ногами до ватри. Дехто хропе, а більшість гомонять, регочуться. Миколо розказує, як служив у війську:

— Та як мене взяли, та як пігнали до Коломиї, та як опивився я в Яблоніві,

¹⁾ Желоб в дерева.

дивлюся, а з верхів, май, ні сліду. Пропали ліси, пропали у хмарах полонини, тільки якісь паршиві, облуплені ґруники то тут, то там, та такий мене туск схопив за серце, що був би скочив з воза й втік-вав, і втік-вав.

А в Коломиї цілком загубився... Іду, підіймаю ноги, гадаю, що на ґрунь лізу, а ноги кудись униз, як у прірву, пац, пац по тих плитах, що у місті на тротуарах. Дьидечку мій рідний, гадаю, от тут мені кінець.

А в касарню як нас нагнали. акурат, як тих молодих йирчат¹⁾, перший раз у полонину, а воно випулить дурні очі й дивиться кудись, само не знає куди й нічого не бачить.

Акурат ми такі були.

А як почали нас мундірувати, бже!.. Стоїш перед фрайтром, а він тобі кидає й кидає цілу гору якихсь матерклясів та фантя, і все на мантилю²⁾, а ти дивишся і не знаєш, що з цим робити, куди діватися. А фрайтер кричить:

— Забирай і марш!..

Беру, приношу до касарні, кинув на

¹⁾ Овечки.

²⁾ Шанеля.

ліжко й здурнів. Аді¹⁾, як мені дали п'ятсот йирчат і тридцять штук маржини гнати у полонину, що це живе, й я нічо собі, пігнав, як на мотузку, і всім дав порядок, а тут мені купудурного шмаття накидали, й я зовсім здурнів. А як вигнали на подвір'я й як той котюга фрайтер почав з нами рехцум і лінксум²⁾, а я кручуся, як замотиличена вівця, нічо не розумію, а фрайтер підходить і мене пац у морду.

— Ти, май. гуцуле, що?.. Та ти відчини свою макітру, та не думай про Маруську, як ти з нею в колибі герштикався³⁾, а то морду розіб'ю..

Як причепився до мене, цілий день гинцує і гинцує, дихати не дає.

І завтра, і після завтра, нема віддиху, хоч бери та завішся.

Іду я раз до кавтини⁴⁾ по ваксу й здибає мене Гредженюків Василь. Він вже другий рік служив.

— Чого ти, Мико, так подався?.. — питає.

Вповідую йому про свій клопіт, а він каже:

¹⁾ Диви (скорочення).

²⁾ Поворот вправо, вліво.

³⁾ Балувався.

⁴⁾ Військова крамниця.

— Ой знаю я того батяра¹⁾. Він не одному вже печінки від'їв. А ти гадаєш, що він хто такий? Та він з тих пістинських²⁾ голодранців, що в Коломії водуносять, а він дірвався одної штерни³⁾ і місигь хлопа, як болото. Він вже на капраля дивиться.

— А що ж мені робити?—питаю,—завіситись?..

— Та чого? Нехай його шляк трафить. Ти, май, Мико, каже, він мені, затягни його в кантину та почестуй, він дурнички хоче...

Заходжу в кантину, а він крутиться там. Попросив я його, сіли за стіл, випили, добре випили.

На другий день нічо, він на муштрі ніби мене не бачить, не хвалить і не ганьбить.

А в вечер ми знову в кантину.

Такий мені туск, що сказати не можу. Хіба як вап'юся в вечер в кантині, а потім ляжу, засну, тоді все забуду.

Пишу я додому до дьиді: пришліть грошей, дуже сердитого фрайтра маю та й треба його глаїти⁴⁾.

1) Босяк.

2) Пістєя, містечко біля Коломиї.

3) Зірки.

4) Заспокоювати.

Нікуди правди діти, дьидя прислав, бо сам у війську при уланах служив, та й знає, що воно таке. А я з фрайтром, а така вам п'янюга була, така випарена морда, що сам око вип'є і не скривиться. Та й з того часу не можу від горівки відвикнути, ніяк не можу. Чогось мені бракує тоді, здається, немов то ось-ось візьметься звідкись той фрайтер і почне: рехцум, лівксум... А холера його побила б.

Микола плюнув з досади і зачихав живо люльку. А вона поасла за той час і мусів протичкою пошпортати та прикинути грані.

А сусід, що побачив у Миколи великий шрам на лівій руці, як він брав грань з воєю, питає:

— А тебе, Мико, хто так почестував файво?.. Оце раз почестував...

Микола усміхнувся і блиснув лавою білих зубів...

— Це, Петре, від дівки.

— Від дівки?— питали цікаві.

— А як, знаєте, від Явдохи.

— Що, вона зубами як вовчиця?— питали.

— Зубами, то зубами, тільки не її.

— То, знаєте, як я прийшов вже з війська й був у полониві.

А вона тоді ще дівкою з дьидею вигна-

ла під Маршеську¹⁾). Але чогось старому треба було додому і вона лишилася сама. Почули легіні і давай на ніч до неї. А вона зачиниться в колибі, дві котюги як вовки з нею, і ніяк до неї не доберуться. Вони добуваються, а вона регочеться в колибі й каже: А-ну, ходіть, кого литки сверблять. А котюги аж горі стінами деруться. А вона ще травить: гузя, гузя!

Ходили легіні раз, другий, нема ради... Вона як медвідь у берлозі.

Раз Андрій Гребенчуків заскочив її під колибою. Пустився, ймив попід пахи й тягне до колиби.

А вона як свисне на котюг, що маржини сокотили, як вони прилетять, прийшов, сарака. Андрій без гачів, тільки на заді якісь флейгухи теліпались та й мусів у шпиталь іти.

Кажу я до легінів: ходили ви, братчики, а тепер я піду... А вони сміються...

— Дивись, Миколо, без гачів вернеш, там сердиті котюги, а дівка за десять котюг,—кажуть.

— Ну, ну,—та й пішов.

Сонце вже заходило. Приходжу на її полонину. А вона стояла перед колибою і ваздріла мене.

¹⁾ Половина біля Ворехті.

— Мико, обернися задом, бо передом нічо не вдівш,—кричать мені і сміється.

А мені як коли б у писок дав... Чекай, гадаю собі, шляк тебе трафить. Іду до неї, а бартка у мене як бритва.

Побачила вона, що тут не жарт і в колибу і котюг з собою.

Приходжу, пробую двері, заперті.

— Явдо, відчини!

— Відчиняй сам,—каже.

— А я тобі кажу, відчини!

А вона регочеться.

— Відчиниш?

— Ні — каже... Іди собі до щьизника, я тебе не кликала.

— Слухай, Явдо, не будь гонорна і відчини, бо нещастя буде...

— Може буде, але кому,—не знати... Я тобі кажу, забирайся до дідька — вона мені.

А коло колиби лежав як раз добрий кімак.

Вхопив я, запрітив у шпару, як натисну, а двері тріс і відскочили.

Вона сидить на ковбку й регочеться, а котюги на мене. Один скочив мені на груди і за петек зубами, а другий до ноги.

Копнув я, він полетів, а того, що на грудях, як йму обіруч за шию, як стисну, а він тільки очи вилупив. А потім

як гепнув ним до ковбка і тільки щось у
нім хруснуло, а він заскавулів і ледве
поволік зад на двір. А другий мене за ру-
ку. Мені світ почорнів. Якось вхопив я з
землі бартку і тільки раз махнув, а кров
аж на бербениці бризнула. А би вам пис-
нув, ні.

Викинув я його на двір, причинив
двері:

— А тепер,—кажу,—Явдохо, наш ра-
хунок. Насамперед зав'яжи мені руку.

— А як мені не хочеться,—і регочеться.

Аби вам з місця рушилось. Ні... Так,
як коли б це зовсім не в її кольбі діялось,
як коли б це не її котлиги...

— Чуй, дівко, зав'яжи, а то морду ро-
зіб'ю.

— А я не хочу... Я тебе не кликала...
Чім тобі зав'яжу?— каже.

А я аж зуби зціпив, так мене пече. Я
до неї, а вона за свою бартку. Але
вона довго не держала її, бо я був такий
лютий, як голодний вовк. Кинувся я до
неї, вирвав бартку й шпурнув набік, а то-
ді її фац, з одного боку, фац з другого.

— Ти, тьмуй собі, до легіня берешся?
А тепер зав'яжеш? А вона побіліла, пом'я-
кла, нашла шматок якоїсь дравки, обляла
руку водою і зав'язала.

А потім я сів коло неї, а вона була така, як вівця, коли її дють, аби вам рушилась. І з того часу я робив з нею, що хотів, аби пальцем кивнула. Вона мене чекала, виглядала. А всі легіні дивувались і казали, що я її заворожив, бо вона була така фацарна, що приступу до неї не було.

Тепер я міг її довкола пальця обвинути.

— А чогож ти, Мико, не брав її?—питав хтось з гурту.

— Бо її дьидя не зволяв їй йти за мене. У Митра була полонина в межу, та й казав їй йти за Митра.

— Та який там Митрові хосен з неї?..—говорив хтось.

— Та який,—говорив другий,—що мусить любасів приймати та й сокотити, аби їм добре спалося з його жінкою...

Був ти, Микола, а потім, як ти з нею повадився, вона найшла собі жибівського, а тепер знову ти Миколайку, а Митро тільки облизується, як тота стара котюга на тічні.

— Го-го... Як жінка зсуравіється ¹⁾, то гірше чим десять кобил...

А тим часом в різних місцях колиби

¹⁾ Зноровиться.

хропіт ставав щораз дужчий. Дехто зівав протяжно, як колиб забивав голодний вовк.

Вогонь пригасав, робилося темніше, а темрява і втома заплющувала важкі повіки і через п'ять-десять хвилин важкий хропіт гуляв по колибі над сп'ячими іуцулами, що покотом лежали, трудві, як ковбки в лісі.

ВЛАДЗЬО СПІТКНУВСЯ

Владзьо мав тепер повну волю. Тепер він був певний, що не зустрінеться з Миколою і частенько витоптував стежку до Парасчиної хати.

Доволі часто траплялося, що він не заставав Параски дома. Чи вона ходила до дьиді, чи до сусідів, чи може вмисне замикалася і не давала про себе сліду, цього він не знав, але відчував, що між ним і Параскою є щось, що заступає йому дорогу.

А Параска мовчала і він від неї не міг нічого довідатись.

Параска справді почувала себе негаразд. У неї йшла боротьба, і вона у цій боротьбі не могла знайти для себе відповідного місця.

Вона чула, що знайомство з Владзем ставляє її в тяжкі обставини.

Знала, що вона тепер на язиках у всеї чельди в селі. Вона замічала, як сходила в село або в церкву, що про неї шепочуть жінки поміж собою і якимось дивно посміхаються. Вона розуміла, що коли б вона зійшлась була з газдою, то цього всего не було б. Це було для всіх звичайне і ніхто не звертав би уваги. А паничева любаска, це, — щось таке, на що люди пальцями показують.

Крім цього, слова старого Леся теж не остались без наслідку. Хоча вона тоді вечером дьидеві гостро відповіла, але вона все відчувала, що дьидя має рацію, що вона його старого висгавила на сміх, а може й на докори.

Їй жаль було старого, бо ціле своє життя вона була більше з ним, чим з мамою, він її виносив на руках, а вона йому тепер так віддячує,

А найважніше було те, що вона чула вже себе матір'ю і вона сама не знала, хто батьком її дитини. Нелевність і страх, що її дитина може прийти на світ з плямою байстрюка, та переконання, що їй в майбутньому все одно не уникнути людських язиків і образ, навіть коли це дитина від Миколи, — все це мучило її день і ніч і відштовхувало від панича.

І тому вона дуже часто ховалася перед ним, як побачила, що наближається до її хати.

Але в неї не було стільки сили, щоб зірвати зовсім з Владзьем. Їй схлібляло це, що панич в ній любить, а в додатку статеві бажання, що в верховині б'ють так сильно і прозорно, як джерело з під скали, ставляли свої вимоги, яких вона не могла побороти. От-так вона стояла на межі двох бажань, двох непевностей і раз перехилялася на один, то знову другий раз на другий бік.

А Владзьо хотів за всяку ціну зірвати ту невідому йому перешкоду. Він розумів добре, що перемога теперішня це тільки тимчасова. Він не виключав можливості, що Микола може помиритися ще з Параскою і тоді його справа пропаша. Він бачив різницю між Параскою і іншими своїми любасками. Тамті були, так би сказати, на його утриманні, він був для них газдою, він зовсім не рахувався з ними. З Параскою справа інша. Поперше вона і своїм виглядом і вдачею не була звичайною гуцулкою. В ній було щось з природи легкого, живого, інтелігентного, що в очах пересічного гуцула могло бути мінусом, а для його, для Владзя—навпаки.

Він бачив, що, які між ними не були б відносини, щоб там люди з цього приводу не плескали язиками, все ж Параска вповні йому ніколи не належала. Вона признавала його постільки, поскільки це їй було потрібне, а поза тим вона вміла триматися в певному віддаленні. Не помогали і ті дрібні дарунки, які він їй від часу до часу привосив, і які вона з питомою гуцулкам дитячою втіхою приймала від його.

Йому було ясно, що Параска не хоче зійти з становища газдині до ролі сільської повії. Для Владзя це було неприємно. Він, правда не любив її, з цього він здавав собі ясно справу. Йому, що перейшов в житті різні шляхи, що не з одною жінкою мав справу, що жіночу справу грактував, як певно о рода спорт, всякі сердечні почуття були далекі.

Але зате у його була честолюбність самця, честолюбність Дон-Жуана, до деякої міри прив'язанвя, в роді прив'язанвя мисливця до своєї собаки, і накінець панський говор, який не дозволяв на те, щоб якась там хлопка могла не хотіти, чи оліратися йому

В цьому випадку він розумів, що це саме хазяйство, яке було у Параски, а яке

властиво належало до її чоловіка, що воно давало їй підставу бути незалежною.

Тому він хотів знищити ту підставу, вибити її з-під ніг Параски, бо тоді вона легше здалась би йому на ласку й неласку.

І тепер, ідучи до неї, він укладав плян свого наступу.

Параску він застав дома, як відчинив двері і станув на порозі, вона глянула на його з якоюсь хмарою на чолі. Щось холодне, тверде блиснуло в її очах.

Владзьо зрозумів, що вона не рада його приходів, і це ускладняло його пляни, але він удавав, що не запримітив її настрою, і зразу вдарив її своїм сміхом і робленою веселістю.

— Ци дужа, Пара? — Ішов до неї усміхнений.

Параска прикусила губу й відповіла холодно на його привіт.

Він сів на лаві біля стола... Невеличка лампа бликала на стіні й наповнювала кімнату, й так темну від небілених, дерев'яних стін, якоюсь півнінню. Тільки білена піч вирізувалася виразно з сутінків.

У хаті було тихо, мов в печері, навіть верховинський вітер не завивав. Все це давило, опутовало Владзя. Він хвилину немов боровся з тою тишею, з тим півсном,

що знесило людину і примушує її бути безпомічною. А потім заговорив з робленою бадьорістю.

— І хочеться тобі, Пара жити тут одній, як на кладовищі, і як тота котюга сокотити цього Миколового ґаздівства.

Плюнула б ти на це... Ніби тобі не краще було б жити в селі?..

Параска дивилась на його, немов не розуміючи.

— Або там в селі є моя хата?.. Куди я там піду?

Владзьо підхопив цю думку й став її даліше розвивати.

— Не мавш хати? Як хочеш тільки, я тобі завтра дам... Хочеш, будеш у мене жити, а ні — я тобі куплю у кривого Юри, він хоче продати.

— А я що буду там робити?

— А тобі що, за роботою банно? Роботу, як схочеш, все знайдеш, а не схочеш, можеш і так бути.

Параска усміхнулася так, як коли б сміялася б до когось, що за вікном стоїть, а не до його, і тільки похитала головою.

— Не хочеш?

Вона знову заперечила мовчки головою. А потім зідхнула важко і задивилася в темний кут за печею.

Владзьо хотів схопити її погляд, але він розпливався в хатніх сутінках.

Він не міг зрозуміти, що з нею робиться. Вона з кожним днем стає більше загадковою, ховає свою тайну за впертим мовчанням, і він не знає, з якого боку підійти.

Але він хоче її за всяку ціну зломити, опанувати її.

І він почав розповідати їй, що Миколова справа погана, що на бутині він справу програв і, що прийдеться йому докласти, що між людьми чутки, немов то він купує хату і разом з Явдохою хоче в ній жити, що Явдоха живе разом з ним в бутині, що їй найкраще плюнути на все і піти жити в село.

А Параска слухала його слів з тупою впертістю і байдужістю, немов би це все було їй давно знайоме, як коли б це все їй вже остогидло і перестало зовсім цікавити.

Підчас того як Владзьо переконував Параску, як довкола панувала мертва тиша і здавалося, що там за вікнами спить усе кам'яним сном, знайшовся хтось, хто цікавився і Параскою і Владзем і що кружляв довкола хати, як голодний вовк, що хоче вхопити здобичу.

Це був Митро.

Він не міг дарувати Парасці, що вона його знехтувала, що вигнала з хати мов собаку. І він був переконаний, що причина цього не в його особі, що коли б не Владзьо, вона б не посміла б так йому говорити. Звідси його лютість на Владзя.

Дідько побрав би його. Він має цілу купу любасок й ще йому мало, і носить його поночі аж сюда на верхи.

Ні, цьому треба покласти край.

Митро був переконаний, що він має перше право на Параску, що вона повинна до його належати, що це певно так і було б, коли б тут не вмішався Владзьо.

Хіба що?.. Чи він не газда? І коли її чоловік забрав у його жінку, щоб вона разом з ним сказала, то він має право до Параски. А вона ще перед людьми насміхалася з його. Тому він мусить помститися на них.

Над вечір він слідкував за тим плаєм, куди ходив Владзьо до Параски і шукав нагоди, щоб йому відплатити.

Він розумів, що це справа ризикована, що за паничем обстануть жандарми з Жаб'яго, але йому було все одно, він не міг далше терпіти.

І тепер він стояв під вікном, слухав

розмову між Владзьом і Параскою і горів від гніву.

— А він її до себе тягне, аби ближче було, аби не томити панських ніг по облазах... Тривай!

Стиснув сердито в руках ясеневу палицю і мало не вдарив нею по вікнах, щоб аж в порох розскочились.

Але мороз схолоджував його лють і казав думати і діяти спокійніше.

І Митро тихцем покидає Паращине подвір'я і йде в ліс, через який проходить плай в село, шукає чогось, оглядає місце, а потім стає на краю лісу, дивиться в напрямку до Паращиної хати.

— А як він заночує?.. Думка про це знову розпалює його лють. Він найрадше побіг би знову до Паращиної хати, й як вони полягають спати, підпер би двері, викресав би вогню і пустив би все з димом. Нехай би не було ні йому, ні кому.

І коли він так роздумував, почув, що скрипнули двері, та побачив, що з Паращиного подвір'я вийшло щось чорне і спускається вниз плаєм.

Він тоді мерціей побіг в ліс, знайшов вигідне місце при самому плаю поміж густими, молодими смереками, здійняв шапку й захвав у пазуху, а на голову зав'я-

зав хустку так, що тільки очі було видно і ждав.

— Ну й инцинатий ¹⁾ мороз,— сердився Митро і переступав з ноги ногу.

Чутно було скрип морозу під людськими ногами. Хтось скоро наближався до його.

Митро скупчив всю силу і всю злість і дожидав як дикий звір на добичу.

Як тільки Владзьо черкнувся об смережки і проминув його, він тихо мов кіт вискочив з криївки і сильним ударом по голові, нанесеним ззаду, повалив Владзя на землю. Владзьо впав лицем в пухкий сніг так, що тільки плечі було видно.

Тоді Митро сів на його зверху і пустив в хід затиснені кулаки.

Як полегчив свій гнів, скочив поміж гаджуги й пропав.

Владзьо не скоро підвівся на ноги. Правда, холод привів його скоро до пам'яті, але встати було важко, а ще важче вдержатись на ногах. Голова ломала, немов би її розколов хто на-двоє, а плечі й боки пекли, як коли б хто ціпом змолотив.

Як покусана собака з нічного весілля, вертав Владзьо і ледве волік за собою ноги.

¹⁾ Лютий.

ПОПІВСЬКА ПОМІЧ

На різдво, як піп збирався до відправи, прийшов старий Лесьо, поклонився йому так низько, що мало чолом не вдарив в свої коліна, а потім зловив за руку і цмокнув так голосно, як коли б по руці хто хляпнув, і говорив:

— А я до вас, отченьку святецький, та з великою просьбою та з великим благоанням.

Він опустил вниз руки і скривив так уста, як коли б мав голову покласти під топір.

Піп дивився на його згори, бо від того часу, як Параска зійшлася з Владзем, він взагалі став легковажно відноситись до Лесея за те, що він дозволяє, щоб його дитина, дитина церковного старшого брата, плямувала так гурт його парафіян.

— Бо я, єгомостику наш, не можу вам на очі показатися, така мені ганьба на старі літа. Як не сокотився ціле життя, й так не всотився. Та й мушу йти до вас, та й мушу вас молити, як нашого духовного наставника, аби ви мені допомогли.

Тепер руки у його були заламані, а очі мокрі.

— Бо то, отченьку наш, що я сам кажу,

то все пусте, нічого не помагає, а я не бізую ¹⁾ далше все це нести на своїх плечах.

Та й прошу вас, щоб ви вповіли своє слово, аби ви мене потішили. Може б ви, вгомостяку, наказали Миколі, нехай він має розум, бо вся біда через него робить-ся. Бо якби він пазив ²⁾ своєї хати і свого гздівства, то чужі когюги не забігали би на його подвір'я. Бо хто лишає одчинену загороду, тому мусить вовк щось вхопити з неї.

А нині Микола в церкві. бо всі зійшли бутинів на свята, та й ви йому накажіть та прикажіть перед тими людьми, аби він був чоловіком своєї жівці.

Після цього Лесьо знову кланявся низько. І знову цілував попову руку з таким почотом, мов святий образ.

Підчас проповіді він кидав оком по церкві як беркут ³⁾, що то літає понад лісами. А як в товпі голів чоловічих, що блищали від топленого масла, побачив Миколове червоне обличчя, він довго не спускав з нього очей і піднесеним голосом говорив про

1) Не в силі.

2) Пильнував.

3) Орел.

людські гріхи, про нехтування десятої заповіді, про те, що люди поробились звірами і нема їм впливу, що одно око згори все це бачить і записує і відплатить за це сторицею, пекельними муками.

Микола чув на собі попівський важкий погляд, кліпав очима і повертав голову вбік, і ніби то дививсь на образ святого, що півголий і сухий як кістяк стояв з довгим як дичя обличчям, з довгим носом, тонким широким ротом із очима круглими і такими великими, що можна було цілий кулак в них встромити.

А як піп скінчив проповідь, шепнув паламареві щось на вухо, а цей, пробіраючись поміж людьми, немов поміж густим жерепником, прямував до Миколи.

Як добився до його, шептав на вухо, але так таємно, що було чути на пів церкви, — що єгомость каже, аби він зайшов в захрестію. Микола, як коли б хто в лице хляпнув, так почервонів, бо люди довкола дивились на його, але він, молодий ґазда, не чув собі настільки сміливости, щоб не послухатись, і слідом за паламарем став пробиратись до царських воріт.

А по церкві пішов шепіт, як коли б полонинський вітер раптом загравав на смекових фоях.

Микола станув перед поповим захмареним обличчям і сердитий, і стурбований, бо чув, що цілу дорогу від того місця, де він стояв, аж до дверей захрестії на його спині лежали погляди сотень голів, що збиті тут та стиснені, як вівці в колибі.

— Що ж ти, Миколо, чи будеш вже мати раз розум?

Микола стискав в руці, бартку й дивився попові на груди.

— Скарга на тебе, Миколо... Ти син порядного ґазди, взяв жінку у чесного ґазди, а ти що зробив з нею, хто буде за неї рахунок здавати?

— Кожний за себе, єгомостику, за мене мене питайте, а за неї її,—говорив сухо.

Під почервонів. Він стояв у ризах в захрестії і був переконаний, що він має право тут приказувати і ніхто не сміє заперечувати. Він вважав, що тут він вище всіх людей. А такий молодий ґазда важиться тут йому так зухвало відповідати.

І Микола сам злякався свого власного голосу. Він вже заспокоївся і тут в закутині, в тиші, куди добрався тільки глухий кашель людей, почав розгублюватись, слабніти.

двері, що виходили за царські ворота, він через невеличку шибу побачив купку рухливих голів, що тиснулися біля дверей і підслухували їхню розмову.

Тоді Микола загорів новим вогнем. Він з приємністю був би махнув барткою по тій шибці, коли б це не церква.

— Ти, значить, Миколо, не хочеш покаятись?

А я думав, що ти прошумів вже та й спам'ятався. А то, що з твого газдівства? Пропадає.

А жінку, що паничеві відступив?

— Та ви вгомость його й її питайте, вони в мене не зволялися.

— Того, кого нема, ніхто не зволяється, та й ти, Миколо, у нікого не зволявся, як до Явдохи йшов.

А ти, Миколо, тьмуй, що молодість скоро минає, скоро кров втихає, приходять старість, коли треба стати там, коли треба рахунок здавати, а тоді що?— питав грізно піп.

Але Микола був уже роз'ярений, як дикий ранений звір.

— Га, як прийде той час, то будемо щось міркувати.

А ви, вгомость покличте її, тоту дьиде-

водилася з Владзем, а мені байдуже... Варти коло неї не поставлю. А мені вже двадцять чотири роки минуло, та й маю право робити, як хочу.

— Ти, Миколо, дуже мудрий бачу,—говорив сердито піч,—але краще було б, коли б у тебе менше було тівї мудрости, а більше розуму.

А я тобі не легінь, лише духовник, і ти з богом не грайся, бо будеш каятися. Ти собі це тьмуй!

Микола обернувся й вийшов з закрестії.

Він чув, як за його плечима шепотіли щось церковні браття, але він не звертав на них уваги.

Вийшов червоний, захмарений і сердито пробивався через товпу прямо до вихідних дверей. А люди обертали голови йому навздогін.

Як опинився на дворі, як ясний день вдарив його морозом і непорочною білістю верховинських снігів, щось з необмежених буйних просторів увіллалося в його груди, розширювало їх, як гармонію, збурювало кров і немов горючим сірником підпалювало в серці і гнів, і зухвалість. Руки свербіли, хотілося схопитись з ким-

небудь попід сили і гепнути ним так, щоб всі кості затріщали.

Микота зійшов вниз по стрімкій стежці, повернув вліво й пішов прямо до коршми. Тут сиділо з десяток людей, але він не здоровкався з ніким, тільки кинув сердито бартку на лаву, сів біля стола і кинув в сторону шинквасу: — Ану там око!

Присутні дивились на його і перешіптувались очима.

Як пляшка з чаркою була вже на столі, до його обережно підішов Митро й вистався.

— Здоров, братчику, чи дужий?

Микола нічого не відповів, тільки наляв чарку і підсунув до його.

— Пий!..

Митро вихилив і обтер рукавом уста.

Так вони сиділи деякий час мовчки і обмінювались чаркою. Аж коли Миколі відлягло від серця, коли тепло розлялося у нутрі, тоді він вдарив кулаком по столі й заговорив:

— А вона мене до попа на суд.

— Хто?—цигав Митро здивовано, не розуміючи, в чому справа.

— Та тота зателепана Параска.

Та шляк би її трафив... Та мене піп на посміховисько всему миру в церкві кличе

до себе та й мені в захрестії казаня говорить.

— Хто, Параска?.. Ну фіглява чельдина. Уже з'уритився її певно Владзьо. Ой фльондра вона, фльондра... Ти, братчику, май, нічого не знавш. Ти собі у бутинах, а він у неї і днював і ночував. А тепер уже ґазди забагла... Та я б її Миколайку, зубелував, та я б її.

Митро під'юджував і під'юджував Миколу. Він бачив, що трапилась відповідня хвиля й треба її використати.

Митро говорив тихо, підлесно, солодко, а кожне його слово входило в Миколове роз'ярене серце, як вівці в откриту колибу і виповнювало вкрай, і родило в Миколовій душі бажання помсти.

РАХУНОК

Вже на дворі лягла зоряна ніч і усміхалася чорним смерекам, як Микола п'яний вертав додому. Він не йшов до Явдохи, як звичайно, але пробирався з трудом тим плаєм, що вів до його хати. Плай був ховзкий, бо йшов полудневим стоком, і сніг, що розтопився в полудне від сонця, тепер примерз.

Микола падав, вставав, в дуже стрімких місцях сходив з плаю в сніг, дряпався на руках і ногах.

А як втомився, як почув піт на грудях під кожухом, — пристанув і говорив сам до себе:

— Та ніби чого мені так пильно? Гов, а то ще голову розчерпаню. Тривай, Миколайку, тривай... Вона не втікне. Десь там певно хирів, але шляк її трафить. Як рахунок, так рахунок, як суд, то суд. Тривай, Параско, потьмуєш ти Миколу.

Оглядався довкола, чув, що в ногах нема сили, що вони не слухаються.

— Та хіба собі сяду, бо не бізую дальше... А тут ще йти б та йти.

Сідав на снігу.

— Але ж бо м'ягко, такий сніг пухнатий, як Явдошині цицьки.

А казав я Митрові: підведи мене трішки. А він ні та й ні. Чогось боїться... Ігій.

Каже мені, щоб брав до себе Явдоху...

Може візьму.— Будуть баби вадитися й бити... Байдуже... Так їх му муштрувати, що раз...

Вставав, спирався руками і грудьми на топір, оглядався довкола і помалу підіймався, вставав. Косив ногами, заточувався на боки і затягнув п'яним голосом:

— Ой спья люди та й у хаті,
А я май, не хочю,
А я собі погуляю,
Бо великі ночі.

Це „но.. о... ч... і. і“ покотилось, залунало далеко, аж собаки забрекали по горбах як несамовиті.

Як Микола станув на порозі, Параска ще не спала. Вона недавно вернула від дьиді. Там були колядники, дьидя гостив їх і вона, коли б не маржина дома, була б осталася там на віч.

Як вернула, допізна куталася ¹⁾ коло маржини, а тепер збиралася лягати.

Побачивши п'яного Миколу з сердитими палаючими очима, вона зразу почула небезпеку, бо дома дьидя говорив їй про те, що єгомосьт кликав Миколу до захрестії.

— Ти, ватуле ²⁾ паршива, скажи мені, хто кому газда? Чи я тобі, чи ти мені?

Параска дивилась на нього мовчки.

— Чи тобі вуха заслутило, питаю?..

Він підходив щораз ближче до неї. Параска відступалась і думала, як від його захиститись.

— То ти мене до попа на рахунок береш?

А я тебе на такий рахунок візьму, що потьймувш до судного дня.

— Слухай, чоловіче, як ти п'яний, то

¹⁾ Обходила.

²⁾ Ялова вівця.

лягаи, а як завтра даві скорньиєшся¹⁾, то будемо говорити. А я тебе на жадні рахунки не тягнула й дай мені спокій.

— Ти, фльондро, не бреши, бо я тобі всю церкву людей за свідка поставлю, як мені лице лупилося, а тепер з тебе буде шкіра лупитися, аби тобі відхотілося попівського суду та й казання.

Він схопив її раптом за руку, стиснув з усієї сили, що Параска аж скрикнула. А потім сіпнув так, що мало руку не вирвав, і Параска в одній хвилі гецнула на землю й опинилась перед його ногами. Тепер він стояв на одній нозі, хитався, а другу підняв вгору, щоб наступити на Параску.

Але поки він спустив ногу, вона обіруч схопила вмить за ту ногу, на якій він стояв, і сіпнула з усієї сили до себе.

Микола стратив рівновагу і горілиць впав на землю.

А Параска схопилась і так, як стояла, кинулась до дверей, вибігла на двір і плачучи побігла до дьиді, а в грудях щось гатило з такою силою, що мусіла придержувати міцно рукою, аби не розскочились.

¹⁾ Збудився.

ДО КОСОВА

Їхали на конях. Лесьо й старий Васиндò. Сиділи на випакованих бесагах та бербеницях, та позагинали коліна попід самі бороди. Їхали до Косова на ярмарок і підганяли коней. На дворі був погідий день, полудневі узбіччя гір парували до сонця.

— Ото, Лесю, прийдеться незабаром вже в полонину. Дивись, як горби сльозу пустили.

— Рано, братчіку Васиндò, рано вихопився. Ще тобі та після Срітення такого вкреше, що в очах посоловіє.

— Пек тобі, що ти таке кажеш... Та бідний нарід геть виздихає. У тебе та може ще в мене, болик¹⁾, є яка боришка²⁾ під піччю та виміняємо бриндзі на кукурудзянку і якось може дотягнемо до літа, а бідніший нарід геть пропадає.

Аді, заходила до мене німої Марічки дівка та каже, що вони лупину з боришки з грисом мішають та такі боришники печуть. Диви ходить між люди і просить, аби лупини дали. Або то вона одна. Політку тогід не було, боришка погнила, я сам з

1) Богу дякувати.

2) Картопля.

тільки я та діти. А ту ще маржинка, десь йирка¹⁾ вкотиться та треба їй щось підкинути, так що страх цього року обмаль.

А то як тепліше, то й їсти так не хочеться, а як холодно, то тільки й дивишся, чим би ґембу²⁾ напхати.

— Що, Васиндò, що має бути, від того не втечеш.

Така то наша вже верховина, що літом якось так, що не знаєш, куди воно ділолося, а прийде зима, то тобі вся біда в хату лізе.

— А я, Лесю, гадаю, що верховина тут нічо не винна.

— А хто?

— Хто? Не скажу набізівно хто, але не верховина.

Лесьо дивився на його, не розуміючи, що він цим хоче сказати.

— А я тобі, Лесю, кажу, одно біда, що темні ми люди, Лесю, і я і ти і десятій і сотий. І ми не знаємо, як бути, і що робити. Та й хто не хоче, той нас обдурить, і в селі і в місті, всюди. А ми що? — От часом вип'ємо, побрикаємо колись десь у

¹⁾ Вівця.

²⁾ Рот.

свято або й так, а цілий рік здихаємо.

Ото я, Лесю, на різдво був у свого брата.

— У Івана у Вербіжи? — питає Лесю.

— У його. Він ще легінем, як служив у війську в Колсмиї, десь там знюхався з дівкою та й оженився на долах. Гадаєш, Лесю, що програв?.. Ні, виграв... Ото був я у него два дні... Це зовсім не те, що в нас.

У них там і своя крамниця і своя молочарня і самі маржину до Відня відправляють... Гадаєш коршмар у них так як ваш Дзіндзіль? Куди... Такий маленький, як нечисна дитина. А чому? У них нарід не такий сліпий як у нас; у них діти, по школах та по гімназіях. Гадаєш, що Іванів не вчиться в Коломиї? Вони знають, що й куди. А у нас що, або є школа?

— Та ж є, Васиндє.

— Та, що, Лесю, хата тільки, а в цій хаті в лавки і якась фльондра крутиться, отого лісничого донька, що або сидить дома у дьиді, або за тим почмайстром бігає. А їй школа що? А їй твої чи мої чи десятого діти що? Вона аби пенсію дістала.

А тут треба б нам усім у воросі¹⁾ йти, так як на долах роблють. Коли у нас усі темні. Тут треба рахунок знати, письмо,

¹⁾ Вкупі.

а з темняком що ти зробиш? Десь. Лесю, часом в деякому селі трафиться піп такий, що людей якомсь збере...

— А дай во, Васиндо, спокій...

— Або що, вере я брешу?.. Наш то такий, що ти тільки в його пхай, як у той ненаїсний калюх... Та й нарід зійшов якомсь так зовсім наніц. Так уже, Лесю, погано стало на світі, що й дивитись пудно¹⁾.

— Га, Васиндо, на світі то так як в млинні. Крутиться і крутить.

— А все на гірше і на гірше.

— Бі, а як ти хотів би?

— Як би я хотів?.. То й біда, Лесю братчіку, що ми нічого не хочемо й живемо як тота маржина.

І нарід вже такий став, що як би наші діди та дьиді з гробу покорньилися, то не пізнали б нас.

Ти подивися, май, на такого легівника, як він іде до церкви, на його лудину. Аді, на крисані тих когутів²⁾, що десь з Гаме-рики. А трисунок³⁾, агальянів⁴⁾, а бовтиць⁵⁾,

1) Лячно.

2) Пер

3) Коралики насилені на волссіні як прикраса біля капелюха.

4) Золота або срібна сляжка.

5) Кятаця.

а червячків¹⁾), що й крисані не видно.

А кому це все?.. А воно коштує гроші... Вія ще і банки не заробив, не приніс дьидеві в хату, а у него дзьобня за десятку, а у него бартка за десятку, а на шиї шовкова хустка. Та коби де посиджіння²⁾), коби весілля, а до роботи, ого...

А тота чельидь, то конїну повісила б на себе, аби її лиш красно було. Де, де... Аді, ще під носом не просхло, а воно вже у Дзіндзеля на ту пайку в борг бере, що колись дьидя має дати.

Та нині дівка, та продасть себе, аби лиш привишнїлася та вбрала. Айик, продасть себе. Гадаєш, що має встид? Де там?.. От так як на цій мурованці їдеш і слїду нема, так на її лиці.

Лесеві робилося ніяково, бо думав, що сусід натякає на його Параску. Йому тяжко було щонебудь відповісти, але треба було.

— Воно то правда, Васиндо... Колись, як ми молоді були, то трішки май, інакше було.

— Та це, Лесю, відколи ці холерники

¹⁾ Різнокольорові шнурки, обмотані довкола крисані.

²⁾ Сходи́ни біля вмерлого.

почали заїздити до нас, та ті паничі, то з того часу нема ні ретельної жінки, ні дівки. Ти тільки диви от на ці царинки та ліси. Та ж це все ще за нас було людське... А тепер ого, пішло... Або в Жябю попри дорогу,— та відти вже геть вигнали гуцулів на горби та на облази. Тепер там самі коршми та крамниці.

Чекай, чекай. Виженуть нас усіх, ні одного гуцула не буде.

А вже якомусь молодякові-легіневі не дивуюся. Молоде та буйне. Але ґазди.

Хоч візьмим твого Миколу. І дьидя його порядний ґазда був і порядну дівку взяв, лиш ґаздувати б.

От так і пропадає та пропадає...

Леся зачепило за живе. Сусід попав на болюче місце, про яке Лесьо не любив з ніким балакати. Що це йому pomoже? Він знає, що люди в очі нібито жалують, ніби співчують, а поза очі кепкують та сміються.

Тому він не відповів нічо на ці сусідові слова. Вдавав, немов то він не дочув.

А сусід дальше торочив:

— Ото він зразу по любасках і по коршмах, то ніби раз здурів.

А тепер він на бутини пустився, то два рази здурів.

Бо той Дзіндзіль, то він віби солодкий, облесний, а фаринник, го, го.

Каже мені якось Шикеряків Іван, що з Миколою в бутині: — Микола геть змінився, відколи кероном став. Кидається на всі боки... Як його Дзіндзіль не обфаринить, то може викрутиться... Хто його знав, бо пил у него бракує...

А я кажу, ще не викрутиться... Не викрутиться, Лесю, бо він вже закрутився.

— Ти чув, Лесю, яка йому причка сталася?

— Що таке?

— Але, ти не чув?

— Не чув, май, нічо.

— Та дав йому Дзіндзіль у неділю чотириста банок на робітників. Десь було під вечір... Узяв Микола ці гроші й сховав у дзьобню. А десь до його присів я той Юра. Владзів побережник. Та десь вони оба пили, десь Юра йому платив, сиділи та сиділи, вже й люди з коршми розійшлися, а вони ще сиділи. А потім, — сам Микола мені розказував, він не пам'ятає, що з ним сталося. Чи він виходив куди, чи не виходив досить, що він пробудився в ночі в коршмі на лаві. Довкола темно, людей нема, а він мац за дзьобнею, а там пусто... Наробив він крику, розбудив всіх

у коршмі, та й пропало... Де ділись гроші, хто його знає. Бігав він до жандармів... А що вони йому допоможуть? Тут Владзів побережник і Дзіндзіль, хто там їх розбере...

А його як коли б зарізав... Прийшов у бутин, а люди: давай гроші... Він каже їм так і так. Почекайте, дістану... Ба, говори ти своє. Раз токма, то токма. Давай гроші. Він проситься. Та що гадаєш? Шість пил кинули роботу й пішли додому. А тут Дзіндзіль до його. Що це таке, де твої пилы?.. мені матеріял пропаде...

Не знаю, як він викрутиться. А до тебе, Лесю, не забігай?..

— Ні... Чого йому?.. Я не хочу на порозі його бачити. Так мені дитину спові-віряв, що зовсім до него серця не маю. Так сарака Параска спудилась його, що тепер поночі зривається й кричить: Не бий, не бий...

І не хоче вертати. Та я й не пущу її, аби катував. Тепер нам тільки клопіт з маржиною. Він в бутині. А бідна німина нічого невинна, їй треба порядок дати... Ото приходиться мені бігати на їхнє ґаздівство, аби коло маржини кутатися та викіскати. Часом вона побіжить, і так му-чямось.

— А ти б, Лесю, забрав маржину до себе.

— Не хочу, аби не казав, що ми його зграбували. Коби його де шляк трафив, та поховали б раз та й знали б, що вже кінець. А так, ні сюди, ні туди...

— Ото воно й є, Лесю, що ні сюди, ні туди.

Він собі, Лесю, у великий, май, інтерес валіз.

Ото з тим Дзіндзелем і з тим бутином, а в додаток Владзьо на него має око.

Говсрять поміж люди, що він Владзья десь там парив.

— Хто, Микола?

— Айик, десь, як він від Параски вертав. Це кепська справа, бо з панами краще собі не заходити, а то в напасть упадеш.

Він тепер геть подався... Легінем був такий чворсткий¹⁾ та черлений, а ото, як я його бачив, то такий як шкабрия²⁾ став.

Удасться такий чоловік та й нічо з ним не вдієш.

А Лесьо лиш рукою махнув.

— То знаєш, Васиндо, криве дерево гля-

¹⁾ Здоровий, кріпкий.

²⁾ Тріска.

ба ¹⁾ направити... Хіба візьми сокиру й раз...

— А я своє кажу, Лесю, братчику, що шкода хлопа. Бо він уже так шморгнув, як коли б облаз під ним обірвався і летить... Як вчепиться за яку гіллячку чи корінець, то хто знає, може ще врятується... Але нашому гуцулові дуже тяжко спам'ятатися, бо такий прудкий, як цей потік, що стрімголовую летить в гори.

То то, Васиндо, може й так, але ми собі бала, бала, а сонце, диви, куди вже вилізло...

— Но-о-о!—(гукали) на коней.

Били п'ятами по кінських животах, бо боялись спізнитися на ярмарку.

ВЕСНА

Весна схопилася рано. Люди й не зчулися. Десь так одним махом, пурхнула як синичка, сіла на чорних воринях, на самотніх царинках, покрутилась сюди-туди й зими як не було. Десь несподівано вночі зірвався теплий вітер з Буківця, поплив долиною шумно, бурхливо, закалатав в драниці, зашумів в смереках, але нарід не чув його, бо спав міцно, тав як сплять ведмеді взимі в своїх берлогах. А на сві-

¹⁾ Годі.

танку будило людей лунке: цяп, цяп...

А до полудня сніг почорнів, робився важкий, мокрий, а з горбів крутими доріжками дзюрчали каламутні струмки.

— Болук, вже весна пальцем рушила, щоб не врікти. Та коли б вже скоріше... Коби ти, дівонько пишна весно красна, знала як тебе чекають та виглядають, то не церемонилась би так як дівка з сватами, а такби зразу впала б на гуцулію і всі соки зразу пустила б, аби люди не чорніли, аби маржянка не блукала сонно голодна по подвір'ю, бо всім за тобою дуже банно.

Дівонько пишна, ти собі сіла б на ковбку під хатою, де так тепло сонце підігрівав, і сміялась би черешневим ротиком на всю верховину і плескала б у долоні, щоб всі діти виходили з закурених запічків, в драних сорочках, з жовтими щічками та з синіми ямками під очима. Та й все тішилось би.

Так гуцули припрошували. А вона слухняно бігла пляями, сміялася теплим вітром, стукала теплим пальцем в мохнаті стовбури дерев, розбуджувала ярову силу й соки, що примерзли в землі, й гнала їх уверх аж в самі чуби.

Заграла гуцулія... Заграла гомінкими шумами, каламутними струмками, білою

піною, грюкотом каміння, що не видержувало дикого розмаху весняної води й котилося вниз наздогін регітливим філям. А вони бігли так прудко, як найбистріший верхівець, і стрибали так високо, як пструги.

А маржина на чорних, брудних царинках ставала непорушно, витягала гранчасті довгі голови до сонця і мокрими, широко роздутими ніздрями втягала тепле, сире повітря, що нагадувало половину, зелену буйну траву й ранні срібні роси.

— Коби вже, коби,— зідхали люди,— а то скорому ні крихти, вже тогідня гуслынка¹⁾ давно минулася, вже нема ні зерна бриндзі, а калюх голодний скорчився як джорина й хоче свої правди.

День два, неділя і люди немов не бачили зими. Після теплого дощу гори зазеленіли справжнім шовком. Так і хочеться впасти на землю, горнути до себе довгасті листочки такі юні, повні життя. На кожному кроці бачиш, як якась невидима, внутрішня життєва сила добувається на верх, втискається в кожний корінчик, в кожную траву, в кожне дерево, передається маржині, надає блискучої краски, бадьоро-

¹⁾ Рмжавка.

сти, розпалює розгін, життя, плодючість.

Розбіглася голодна маржина на царинках, під лісами, висипались діти по подвір'ях. З усіх усюдів лунає плаксиве мекання маленьких йирчат, що то лишаяються позаду матерів і розставивши широко тоненькі ніжки, трясуть засливленою борідкою й заводять: ме-е-е...

Пішли теплі дні, кинуло дрібним листом по деревах, по березах, зразу блідо-зеленим, а потім щораз зеленіший.

Сонце так тепло обіймає Чорногору, так палко цілує, що горам сором випалює рум'янець на обличчі.

І в старому корінні грає ще життя. А Черемош шумить, грає, а особливо в місячні тихі вечори. Тоді він мов легінь виспіває на всю верховину, котить сріблом по чорному камінню, морщить обличчя верткими філями, регочеться білою піною і шумить по зелених лугах могутнім голосом. Такий радий, такий бистрий.

Рине крутим шляхом, просмикується викилясами поміж стопами замріяних гір, жене вперед безупину.

А на скальному узбіччі зібрався гурток струнких смерек, обступили берізку, що мов розпатланий дітвак в сорочині вибігла над кам'яну плиту і заглядає, куди б

краще збігти вниз, аби заболоченими ноженятами побовтати в прудких філях.

В такий весняний квітневий день сиділа Параска біля вікна з дитиною. Потік теплого проміння вливався через одчинене вікно й вирізував на чорній долівці довгу блискучу пляму. На варцабі грілися мухи і тоненькими ніжками вигладжували поморщені крильця. На подвір'ю розсипались вівці, а молоденькі стрибали по густій, але ще низькій траві і крутилися біля своїх матерів.

Параска дивилась на брикливих йирчат з материнським чуттям, раділа їхньою веселістю, але рівночасно якийсь жаль та ревнивість закрадались в її серце, коли глянула на своє дитинча. Воно було таке мале, таке безсиле. Як тільки народилося, всі говорили, що воно помре.

— Не буде тобі, Парасочка, потіхи з твого легіника,—говорила повітуха, як прийняла народжену дитину й як Параска поглянула на неї втомленим, вогким поглядом.

— Коби ти сама видужала, сарако, а воно нечисне, ледво аби дихало...

А Парасці за кожним словом як коли б ножі вбивав у серце...

— Ой, бабко, не кажіть мені такої чор-

ної та темної вісточки, а то краще, що б ми обоє разом лягли...

— А ти, Парасочко, не бери собі цього дуже в тямку, бо ти ще молода та ще будеш мати тих бахурів, коли б здорова була.

Всі так казали їй на гвалт до попа несли, рщіння¹⁾ справляли.

А воно день за днем якось тягне, і хоч личко таке як кулачок і поморщене їй червоне їй хоч до цицьки слабо береться, але якось глипить і рученятами і ніжками фацукає. А тепер вона тримає його до сонця, щоб теплий полонинський вітер його обвіяв, щоб додав сили та на легіня виростив.

— Синку мій, дитинко люба, Штефанку дорогий, коли б ти знав як тебе люблю! Здається що їй під сонцем не найшла б того слова, щоб вповісти свою любов. Коли б ти тільки здоров був та їй щоб господь не карав тебе, щоб ти не мусів цокутувати за свого дьидю.

Диви, вже відколи дивишся на світ, а рідного дьиді ще не видів. І, здається, не зараз побачиш. Блукає, хто зна де, їй не пильно йому до тебе.

¹⁾ Хрестини.

Кривишся, дитинко, болить тебе щось? Та чи не болить тебе мука твоєї мами, чи вере боїшся цього поганого світу? Ой, не бійся, синку, бо мавш мамку, що ме тебе сокотити та й тішити... Обійдемося без дьиді, будемо самі дбати...

А очі наповнювалися сльозами, а серце товклося берелякане. Як йому не товктись, як не боятися, коли непомітно, десь з самої глибини виставляє голову темна думка... Так поволі, тихо, як місяць, що з-за верхів вирізується, немов у розтопленому маслі пливе, так ця думка висуває насамперед вузенький крайчик, а потім щораз більше і більше і раптом перед очима став чорна як ніч раква, моргне раз - другий і ховається знову кудись в глибінь.

Це дуже важка думка: а чия це дитина? — Як чия?—кричить Параска всіма думками, всією люттю, всією палкістю. — Як чия? Мойого ґазди... Авжеж, що його. Чия вона може бути?..

Вона ні на хвилину не хоче допустити до себе підозріння, що ця дитина може бути Владзева, ні, вона цього не хоче...

Вона не любить Миколи, ні... Вона не любить і Владзя.. Вона приймала його, бо вона чильдина та й потребує муштинської правди, а він ґазда хаті, маржині,

царинкам і він батько її дитині. Вона не хоче ні на хвилину допустити до себе тієї думки, що її дитина байстрюк. Який?.. Ні, це ніколи!.. У його є дьидя, що повинен йому порядок давати... Але тепер його нема... Але може він ще прийде і ніхто не посміє ганьбити її дитину.

І вона тулить Штефанка до себе, розкриває ширше віконце, аби багато світла вливалось на його. Вона не може своїх блискучих очей відірвати від його і приговорює:

— Ти будеш у мене одинчик... Так тебе му тішити, як жадна мама не тішить своєї дитини... Коби ти лиш виріс. Пошию тобі черлені гачі, куплю крисаню з павами, дублені постолі, файний киптарик,—ото буду мати легіника.

Що смієшся?.. Ой смійся, припочивочку¹⁾ мій пишній та солодкий. Смієшся, дитинко єдина... Тільки й моєї втіхи, що на тебе дивлюся.

Мушу тебе продати вуйкові²⁾, або кому може скоріше викохаєшся.

Колись, як меш їхати дарабою на Виж-

¹⁾ Віддиху.

²⁾ Дядько, (коли мати боїться, щоб дитина не вмерла продає її ніби-то кому-небудь).

ницю, стану на березі та му дивитися на
свійого легіника. А він собі кермою ріже
шумний Черемош. Перед ним тікають білі
габи, а він за ними та й за ними. А балти¹⁾
так аж гнуться, аж скриплять, але йдуть -
пливуть, бо годний керманіч править.

— А що ти, Пара, таке під носом бур-
мочеш?

— Та, мамкò, так собі щось.

— Ей, дівонько, дівонько, мала б ти
розум, та пішла б до свійого гáзди. Ніби
що таке життя варто? Ні то дівка, ні
вдовиця, ні молодиця. Байик! Сидиш коло
нас... Але ж і ми невічні. А там у него
наше добро пропадає та й що він там
з ним робить, щьизник його знає.

— Ой, мамко, та ніби я не рада б. Але
самі ви чули від людей, як говорить:

— Як вернеться мені, то вб'ю як котю-
гу.— Чули прецінь?

— Е, то лиш так говориться... Ти тільки
стрібуй.

— Або я не хотіла...

Але дьидя не зволяють, кажуть, що
невольно.

— А ти чого вже вадішся?

Лесьо війшов якраз до хати.

¹⁾ Окремі частини плота (сплаву).

— Та то, дьвидю, кажуть мама, аби я до Миколи йшла.

— Мой, стара, що, хліба їй жалуєш?

— А що буде тут?..

— Мовчи, а то...

Руки тряслись у старого, очі горіли.

І всі замовкли.

А сонце вливалось дужче й дужче до кімнати, а на подвір'ю бляєли йирчата, ганяючи за матерями.

ПОРАХУНКИ

Робота в бутині давно скінчилася. Але Микола ще досі не розраховувався з Дзіндзілем. Дзіндзіль не виплатив йому всіх грошей на робітників, бо рахував за продукти більшу ціну, як це було умовлено. На думку Миколи, він порахував ще за більшу кількість продуктів, чім в дійсності, доставив. Через це повстала різниця приблизно на двісті банок, якої Микола не міг признати. Крім цього, Дзіндзіль мав претенсію до Миколи, що на протязі цілого заготовчого сезону ті робітники, що не вийшли, або покинули роботу не працювали сто двадцять сім день, за що Микола, згідно з умовою, повинен заплатити тисячу двісті сімдесят банок відшкодування. Тому Дзіндзіль задержав

ще частину належних Миколі грошей.

Микола ходив мов зарізаний, з пустою торбою, цомарнів, почорнів, заходив до Дзіндзіля, але цей збував його півжартами, обіцянками, а розрахувку не було. А робітники чіпляли його на кожному кроці, лаяли, цввікали в очі, не давали спокою.

Дзіндзіль з свого боку не натискав на Миколу. У него був свій плян і він не поспішав. Він знав, що справа без суду не обійдеться. Це було його бажання й мета. Він знав, що чим різніше справа попаде в суд, тим краще. Справа з відшкодуванням проста: умова є, пил не було... Але справа з продуктами більше складна, Микола неписьмений і записів доставлених продуктів не робив, тільки він, Дзіндзіль, робив це у себе.

Правда, і Микола і дехто з робітників приблизно до що пам'ятають ще тепер, треба аби це з пам'яті вивітрило. Це може статися тільки через декілька місяців. А тоді справа ясна.

Але Дзіндзілеві прийшлося змінити незабаром свою тактику.

Панич Владзьо палав пімстою до Миколи. Після прочухана від Митра він довгенько вилизувався, думав, що буде погано, але серйозних пошкоджень не

було, і він через неділі дві міг вийти вже на двір.

Але в міру того, як прибувало здоров'я, загоряв у йому гнів. Він вже десять років, як завойовує першу-лучшу гуцулку, що йому до вподоби, і ніхто ніколи його не торкнувся пальцем, а тут якийсь хам посмів з ним таке зробити.

Він був певний, що це зробив Микола, бо хто інший міг би це бути? Хтось мусів йому донести, що він ходить до Параски. Микола підсів і зробив своє, а потім уміс-не вигнав жінку до батька, щоб він не міг до неї ходити.

І цей хлоп, відважився на такий вчинок! За це треба його провчити, добре провчити, щоб десятому була наука.

І тепер він придумував над тим, як з Миколою розрахуватись.

Почувши, що Дзіндзіль має претенсію до Миколи, він при першій зустрічі з Дзіндзілем став намовляти його, щоб він зараз подав на Миколу в суд, і щоб старався так повести справу, аби Миколу зовсім знищити.

А способи для цього були, їх знав і Владзьо, і Дзіндзіль.

Передовсім треба вести справу через адвоката, а це нагонить великі судові кошти.

Коли справа буде порішена, тоді треба кілька разів шукати заспокоєння претенсії через примусову продаж рухомого майна боржника. А рухомого майна у його не так багато, щоби через продаж його можна було заспокоїти всю претенсію. Тому після цього треба домагатися примусової продажі нерухомого майна. Всі ці судові операції напевно збільшують судові кошти до половини самої основної претенсії. Тоді буде розходитися вже приблизно о дві тисячі банок. Такої суми Микола готівкою сплатити не зможе, бо він не зможе її роздобути, а тоді весь його маєток буде проданий.

Такий плян обдумав панич Владзьо і намовляв Дзіндзіля приступити негайно до виконання.

Для Дзіндзіля це все було добре відомо, цей плян лежав давно в його голові, але він не хотів поспішати, бо час працював на його користь.

Він знав дуже добре, що робити справу згаряча й швидко це небезпечно, бо гуцул—людина запальна, і може бути погано.

Краще все це робити поволі, окремими невеличкими дозами, і тоді справа пройде без загострення, непомітно, спокійно.

Тому він притакував паничеві, але не

спішив з позовом, і коли Владзьо не давав йому спокою, викручувався різними видуманими причинами.

Між тим сталася подія, яка мала значний вплив на справу.

Одного дня до Владзя явився уповноваження барона Люфта. Владзьо був з ним давно знайомий, вони часом разом випивали й грали в карти й були ніби то приятелями.

— Є добрий інтерес,— казав до Владзя вітаючись,— тільки секрет.

— Що таке?.. питав Владзьо й просив сідати.

— Справа от в чому. Сюди мають будувати державний шлях стратегічного характеру.

Всі пляни готові і вже мабуть цього року почнуть його будувати.

Барон Люфт має на днях скласти зі скарбом умову на доставку потрібного товченого каміння. Дорогу почнуть будувати з двох кінців, з Косова і з Жубйого.

Я бачив карту проєктованої дороги. Між іншим тут перед вашим селом мають зовсім викинути той скрут, що в зараз, й повести шлях через Миколи Зеленчука царинку. Приблизно через рік тут вже вистітиме робота.

Ми зараз оглядатимемо місце, де устроїти каменьоломи й машини для товчення каміння. Між іншим царинка Миколи Зеленчука для цього дуже пригідна. Вона недалеко від дороги, доволі місця та в його березі дуже добрий камінь.

Там у його з берегом і горбом разом око-ло вісім моргів.

Цей цілий шматок треба до зими купити, а найпізніше до наступної весни, і можна буде на йому добре заробити.

Мені цього зробити не можна, тому зробім спілку; дайте ви половину грошей, я дам половину і ви купіть на своє ім'я. А потім вже буде моїм обов'язком, щоб барон відкупив цю царинку від вас з добрим гарібком, і ми поділимося по половині.

Тільки от що: ви робите це спокійно, тихо щоб ніхто не догадався, і платите за цілу царинку не більше двох з половиною тисяч.

Владзьо погоджувався радо. Правда, у його нема готових грошей, але він надіявся на комбінацію з Дзіндзілем.

Як тільки уповноважений вийшов, Владзьо зараз післав по Дзіндзіля. На його думку справу купівлі царинки від Миколи ніхто не зможе так легко провести, як Дзіндзіль. Навіть всієї готівки не треба. Коли б

уповноважени дає яку тисячу, решти грошей не потрібно Миколі платити, бо Дзіндзіль має претенсію до його і, доплативши до неї ще яку тисячу банок, зможе купити царинку.

Дзіндзіль це все зробить і недорого і він буде зацікавлений в цьому, бо без суду не зможе розквитуватися з Миколою.

Вже того самого дня Владзьо намовляв Дзіндзіля купити для його Миколову землю. Мається розуміти, він не сказав йому нічого про уповноваженого і про всі пляни, що в'яжуться з купівлею. Казав, що йому особисто потрібна ця царинка і тисячу він зможе дати зараз для цієї мети.

Дзіндзіль відразу догадався, що в цій справі не все ясне, що тут щось криється. Миколова царинка йому давно впала в око, і він про неї теж думає, тільки це все відкладено у його на певний час.

Тепер він одно розумів: комусь, в кожному разі не Владзеві (бо в його нема грошей) потрібна ця царинка і хтось може вирвати її йому з перед носа. Добре, що Владзьо втягнув його в цю вправу, бо він зможе тримати її в своїх руках.

Тому він обіцяв Владзеві розпочати переговори з Миколою.

Вже на другий день, як Микола зайшов

себе до кімнати, почав з розрахунку за бутин, з відшкодування, а потім перейшов на царинку й запропонував доплатити Миколі вісімсот банок, щоб Микола переписав цю землю на його.

Микола кинувся зразу як опарений. Це найкращий його шматок землі. На ній він садив боришку, сів овес, без цього шматка землі він не ґазда, бо не буде де навіть боришки віткнути.

Але Дзіндзіль вмів говорити спокійно, переконуюче. Доказував, що він, Микола, одним махом збудеться боргу, а інакше мусить бути суд і ще кошта наростуть. А за вісімсот він купить собі для боришки в другому місці. Купити царинку тепер легко, аби тільки гроші.

Микола не здавався, але Дзіндзіль бачив, що він вже почав хитатися, що треба ще налягти, ще два-три рази побалакати з ним, додати ще сотню-дві і справа піде.

Тепер ще йому треба було знати, кому і навіщо потрібна ця царинка. Він догадувався, що може хоче хто будувати там санаторію, бо такі чутки були:

В такому випадку цю царинку можна було б продати два рази дорожче.

Він, Дзіндзіль, подбає вже про це, щоби

Його. Як Владзьо питав його, як справа, він кивав переконуюче головою й казав:— Якось воно буде.

Але сталося те, чого ні Дзіндзіль ні Владзьо не сподівались.

Тоді, як уповноважений був у Владзя, в сусідній кімнаті мила в той час наймичка підлогу. Двері були відхилені і вона все чула. Після цього вона не могла заспокоїтися, як коли б будяк заліз їй в ногу.

А вечером вона не могла довше видержати й розказала все парубкові, що ходив біля коней, тільки не знала, що це ва один той чужий пан, і не розібрала, для кого саме потрібен ґрунт.

— А холера на них, як хочуть бідного гуцула облупити, — сердився парубок і щось важке засіло в грудях.

І як він на другий де в ішов до корієми по тютюв, зустрів на дорозі випадково Миколу, — розповів йому все.

Микола стояв, як коли б гім вдарив в його, і зразу спалахнув, як суха гаджуга. Він вдарив барткою так сильно по камені, що викресав цілу смугу искор, які зараз же погасли в сірому поросі.

— На тобі, Ива, пачку тютюну за добре

слово,—казав Микола й витягав тютюн
череса,—а я їм дам таку царинку, що їх
шляк трафить.

Як Микола потім зайшов в коршму і
Дзіндзіль знову почав торгувати у його ца-
ринку. Микола зіваючи відповів:

— Продам, чому би ні, можна; давш де-
сять тисяч і бери. Менче ні феника¹⁾.

Дзіндзіль тільки очі вилупив.

МИКОЛА ЖУРИТЬСЯ

Микола сидів на призбі й спер голову
на обох руках. Крисаня насунулась на
потилицю, вітер грався павами, виблиску-
вав ними на сонці, а звизу, з села, долі-
тало лепегіння дзвонів, бо сьогодні неділя.

Микола немов оглух, він нічого не чує,
дивить ся вперто на землю, що порозстрі-
скувалась від сонця дрібними шпаринами,
а через них перескакують жваві мурашки,
а часами залазять в середину і перебі-
рають тонкими ніжками. Йому й ці му-
рашки не цікаві, але вони це те одинокє,
живє, рухливє перед його потухлими очи-
ма, що заставляє звернути на себе увагу.

Недалеко від нього лежить біла, куд-
лата собака. Вона немов піддалася настро-

¹⁾ Шаг.

бві свого ґазди, поклала морду на передні лапи й прищулила очі. По скудовченій, забрудженій шерсті й по запалих боках видно, що їй неґаразд, що ґаздівське око не дуже її доглядає.

Вона від часу до часу глицне одним оком ліниво на свого ґазду і знову западає в півсон.

А Микола дивиться, як мурашка залазить у шпарину, і кінцем бартки засипає мов в могилі.

Але думка нагадує йому чогось, що він такий самий, як ця мурашка, що він теж попав у таку шкалубину і хтось раптом засипав над ним землю. І він тепер борсається, борсається, а вона засипає йому очі, вуста і він не може вибратися з западні. Ітоді робиться йому жалко засипаної мурашки.

Він бере протичку від люльки, шпортає нею в шкалубні і разом з порохом викидає присипану мурашку. Вона втомлена, ледве ногами перебирає, ледве з місця рушає. А Микола відкидає перед нею грудки і патички, розчищує дорогу.

— Та нехай собі мандрує, бо і воно жити хоче — міркує.

А вгорі всміхається тепло сонце, блищать зеленим шовком горби, а ген внизу

біля хат вертиться чельидь, бо великдень за плечима.

А Миколова хата стоїть з чорними вікнами, як коли б з неї мерця винесли. Навіть вориня похилилось, до землі клониться.

— Та й що мені робити і як мені бути? Во таке життя неварте ні зламаного феніка. Чи мені завіситися, чи спродати все і йти десь у далеку Гамерику, чи махнути кого барткою по голові та йти в креминал?

Ні, йому ще не хочеться пропадати. Він чує, що в його жилах грає ще ведмежа сила, що він міг би ще гори перекидати.

Раптом спалахнув мов потертий сірник.

Пригадав Явдоху і кров в лице вдарила.

— Сука!—процідив крізь зуби. Я їй банки, я їй лудину, а вона з легінями та ще сміється:

— Най, Миколайко випоститься в бутині...

— Ой випбщу я тебе, що аж пудно тобі стане.

Дзьобав сердито раз-по-раз землю закованим кінцем бартки...

— Побачимо, Явдо, хто ме постити, побачимо...

А сонце гріло в обличчя так тепло, недалеко на смереці цівкала весело пташка,

як коли б не було жадної Явдохи, жадного Дзіндзіля, тільки усміхнена верховина і широкі простори.

Микола встав з призьби, кинув оком по загороді.

Всюди чогось недоставало, з усіх кутків віяло пустирем.

— Тут треба, аби газдиня була, — майнула думка, — а то все пропаде пропадом, — і ця думка не давала йому спокою.

ДОДОМУ

Як Лесьо що-лиш вернув з церкви, і як Лесиха що-лиш виложила на стіл цяцькований пасківник¹⁾ з паскою, що під посвятив біля церкви, і як на тарілку з півниками викладала писанки мережані то церківцями, то гаджуджґами, то ребами, — в хоромях чути було чийсь кроки. Лесьо, що відпочивав на лаві, витягнув шию, глипнув до дверей, кого там несе у таку пору, і побачив біля порога насамперед Пилипа, а потім Миколу.

Лесьо не знав, як йому бути. Коли б Микола сам, він зачинив би йому перед самим носом двері, хоч сьогодні великдень, і всі двері всюди і кожному відкри-

¹⁾ Кругла цяцькована коробка для паски.

скучою як бляха лисиною, з білими підстриженими вусами, вбраний як на весілля, і Лесеві стало ніяково.

Вставав з лави, випростував поволі спину, що боліла від далекого ходу, й зробив крок до дверей.

— Христос воскрес! — шамкав Пилип ротом, в якому тільки по боках стирчали рідкі, жовті пві, а перед був такий гладкий, як у старої корови, що зовсім стерла передні зуби.

— Воїстину, — відповідав набожно Лесьо.

Лесиха крутнула головою в черевій шовковій хустці і кинула великим оком на гостей, і в очах мигнуло вдоволення. Була рада, що надійшов хтось чужий, що не буде сухого, набожного настрою, яким Лесьо заражував хату та ще в таку хвилю.

— Ци дужі, Лесю?

— Гаразд, куме Пилипе, йик ви?

Виталися. Лесиха просила гостей сідати, витирала лаву ганчіркою.

А Параска, як стояла біля запічка коло дитини, так і задеревіла. Не знала, що їй робити. Чи оставатися в хаті, чи втікати на двір. Аж через декілька хвилин пригадала, що їй треба підстелити суху пеленку під дитину.

ми ніби ненароком заслонила бліде обличчя.

— Та то, видите куме Лесю, я з Миколайком до вас у гості. Ба, ци прийметє?

— Та прошу вас, куме, гостіть здорові,— говорив Лесьо та кланявся кумові.

— А ви, Варва, ци дужі?

— Дякувати кумоньку, йик ви? От яке то наше старих, бодай не говорити, — зідхала Лесиха за чимсь, що вже пропало і ніколи не вернеться.

— Ой правда, Варва! Ми вже так от сюди трішки, туди, май, трішки, та й треба би тже, май, забирамися. Болик, що чоловік і тільки прожив.

А потім звертався до Леся:

— Та то ми, Лесю любенькі, до вас, хочемо рщіння справити унукові.

— Та ми вже, Пилицку, справляли,— відповідав холодно Лесьо.

— Ба справляли, але нас, дьядю, не кликали,—вмішався Микола.

— Га, зяченьку, бог знав, до котрої коршми треба було за тобою посилати.

В хаті хвилину було тихо, всім було ніяково від Лесевих слів.

— А ну ко, Миколайку, а дай-но суди честунок та клади на стіл, бо йикти, дьядя, такому легіникові, що виставив он з целе-

честунок,—говорив кум Пилип та намагався жартом затерти неприємне враження.

Микола витягав з під поли велику, гранчасту, білу пляшку, що грала дрібними бульками, бо рука Миколова дрожала, як клав на стіл.

— Тривайте, я зараз пугарчика ¹⁾,— говорила рада Лесиха й кинулася до мисника.

Лесьо садовив гостей біля стола. Лесиха краяла писанки, ковбасу, накладала бриндзі й присувала чарку й пляшку до Пилипа.

— Та дай боже нам, кумцю, аби-смо у мирі та згоді, та аби молоді ґазди мали потіху,—говорив Пилип і дрижачою рукою розливав з чарки каплі трунку на білу скатерть.

А Параска весь час стояла зігнена над колиською, плечима до хати і пекучий жаль філею вдарив на очі. Хотілося схлипнути голосно-голосно на цілу хату, але на неї дивилися пильно малі, голубі оченята й кидали на серце немов запашними квітами, і вона мусіла сціпити вуста, прикусити до болю губи, щоб ніхто не почув, що робиться в її серці.

¹⁾ Чарка.

бо я зачитаний,—відмовлявся Лесьо.

— А ви, Варва?

— Я п'ю... Д'якувати вам чемно, Пилипку.

Брала з рук чарку з радістю та витирала губи рукавом.

— Я Миколайку, до тебе,—всміхалася — аби у згоді та в добрі, та аби легіня виплекав як оленя.

Випила. Брала пальцями бриндзі, закушувала.

— Ну, Пара, я хіба до тебе, аби ти була мені газъинею та й аби хата не скучала за тобою.

Параска обернулась до стола. Обличчя в неї трохи приблідле, але вдавала спокійну.

Та Микола з чаркою йшов до неї. Його кортіло побачити те мале творіння, що в колисці ніжками копирсало. Щось тягнуло туди. Пхав Парасці в руки чарку і дивився в колиску.

— Ну й легінь,— промовив не то вдоволено, не то з тихим сумом.

Параска спаленіла. Взяла чарку від Микоти, пригубила, випила крихту, а решту виляла на землю.

Пилип використовував пригідну хвилину й говорив до Леся :

— Ми, Лесю, ніби, з Миколою до вас, аби нам ґаздиню віддали.

— Не маю вам що віддавати, Пилипку, бо не забирав від вас.

— Та ніби як?

— Та так, що сама прибїгла з плачем та з синцями.

— Що ви, Лесю? Це по людях трапляється.

— Я не дивлюся, що по людях трапляється. Я дивлюся та й гадаю, що так не годиться, що так не має бути.

— Та то, я дьидю, був-сми тоді трохи не при пам'яті.

— А ти, Мико, пам'ятавш, коли ти був при пам'яті?.. Пора тобі вже раз ґаздою стати та жити так, як люди живуть.

— Ну як, дьидю. пустити мені жінку?

Лесю глянув на Параску й спіймав сльозу в її очах. Зрозумів, що її тягне дорога до своєї хати.

— Звольте, дьидю, я піду,—говорила, а губи дрижали.

— А не прибїжиш знову серед ночі?

— Ні, дьидю, не прибїжу, нехай вже буде що хоче, бо йому дьиді треба,—показувала на дитину.

А Варвара підсувала гостям миску з накраяною ковбасою, наливала чарку і облизуючи губи, пила до Пилипа.

Чарка ходила кругом, в хаті робилося гамірливо. Підхмелений Пилип розповідав Лесеві, як у його первістка отелилась. Лесиха з чаркою припадала коло Миколи, Микола випивав та наливав то Варварі, то Пилипові.

— А Параска де?— спитав через деякий час Лесьо.

Лесиха підійшла до колиски...

— Еге, диви як поквапилась, та вона вже пішла...

А як вернула до стола, моргнула масно на Миколу й засміялася виставляючи білі як ріпа зуби.

— Знаєш, Миколайку, геть спостилась дівка...— підморгуючи лукаво і вдарила його рукою по плечах...

Як Параска наблизилася до хати, собака, що лежала скулена на призбі, прожогом кинулася до неї, скакала на плечі, на груди, мало дитини з рук не вибила. Виляла хвостом і побріхувала високим, уриваним лаєм.

Немов розуміла, що й для неї повинні настати кращі часи.

Параска відсунула засуву, відкрила двері і впустила смугу сонця в холодні хороми. Потім одчинила двері до кімнати.

В кімнаті було і холодно і чорно, без

слідую свята, яким вмережались всі гуцульські хати.

Вона розв'язувала дитину, поклала на ліжко й, приманюючи рухом пальців погляд дитини, говорила:

— Штефанку, аді наша хата, аді...

МИКОЛА ШУКАЄ РАДИ

Було вже після Юра. Вся маржина брикала вже по полонинах, набивала голодні шлунки пахучою полонинською травою і заливала скоромом всі бербениці в колибах.

Весна грала багатством сонця, багатством зелені і невпинним шумом, що разом з холодними струями виривався на світ з нутра землі, бісився разом з ними комить головою по кам'яних спадах, а потім підіймався вгору, скакав по хитких фоях, перебігав що раз вище по саміських вершках смерек аж ген під полонини і затулював рот трембітам¹⁾, що хотіли перегомоніти його своїм тужним, похоронним голосом.

Сонце пригрівало так, що треба було гуцулам петеки обертати навиваріть, щоб

¹⁾ Довга оволо сажнева труба дерев'яна, обмотана березовою корою.

верховинський вітер холодним подихом здував гарячі краплі поту з чола.

Микола ввійшов в село і на шляху зустрівся з старим вчителем з сусіднього села.

Ї здоровкались, бо старого вчителя Кисілля знала половина гуцульського повіту. Сидів більш двадцяти років на одному місці, сходяв всі ближчі і дальші гуцульські села, кожному мав щось сказати, розповісти чи порадити і гуцули рахували його за свого.

Розбалакалися .. Кисіль питав Миколу, як його справи, бо поміж людьми чув депо про Миколів скрут. Микола не видержав перед балакливим, сивобородим дідом й почав викладати йому все як слід на долоні.

— Не знаю, що маю діяти, та що мені робити? І з людьми я не сквитувався, але з людьми не біда. Людям не тільки я винен. Їм винен і Дзіндзіль, і паняч Владзьо, і деякі керони, і барон Люфт, люди вже з тим звикли, і вони ще подождуть. Людям, як половину дати, то будуть контенті, бо їм все і всюди пропадає.

Але з Дзіндзілем не знаю як розрізатися.

Таку маю пізму ¹⁾ на його, що раз... Та ж

¹⁾ Зненависть.

то вам чотириста банок з дзьобні як корова злизала.

— А ви, Мико, зловили його за руку?— питає заспокоюючи вчитель.

— То за руку не ймив, але це ж на його очах та в його коршмі сталося. А гадаєте, Юра не знюхався з ним.

— Мені вдається, що ні... може Юра й погрів руки, хто його знає, я за Юру не ручав би, але не ймив за руки, то й нічо не кажи.

— Та воно то рихтельно, бо то педурний видумав, що чия шкода, того й гріх, але коло мене більше нікого не було...

В дотеперешньому переконанні Миколи щось проріджувалось так, як часом чорна хмара розлазигься, товкне і робить ся блідіша ясніша, але глибоко по закутинах бовванів ще чорний туман, якого вчителеві слова не в силі були сколихнути.

— Ну, добре, нехай вже тих чотириста банок щьизник бере, але за харчі він мені рахув вдвоє. А з тими пилами? Де вже так, нізащо правити з чоловіка по десять банок?

— А ви харчів не записували?

— То то що ні. Те, що брав цілими кірцями та гелетками ¹⁾, то ще десь там карбу-

¹⁾ Міра, що вміщує около 1¹/₄ пуда.

вав та й то не все, бо вхопиш не раз та й забудеш закарбувати, а тих фунтів, що брали люди з дому, того вже не закарбуєш.

— Погано,—бурмотів зажурено під сивим вусом вчитель.

— А з тими пилами, то ви, Миколо, самі винні. Нащо ви таку токму підписували? Ви знаєте, що як підпишеш пером, то не витягнеш волом.

— Або я знав? Міркував собі, що люди людьми. А вони завдаток забрали й не вийшли. Зрештою Дзіндзіль перед токмою сам мені казав, що це штраф за пили — це тільки так, бо він взяв гроші від барона, йому треба виказатися, що гроші роздав на бізівне. А тепер він з мене щось тисячу двісті банок править.

Та й що мені тепер робити, зовсім не знаю.

Стояв перед вчителем з похилою головою, безпорадний, як муха, що запуталась в сітку.

— Треба якось з Дзіндзілем загодитися, бо як справа піде в суд, та ще кошта, тоді погано.

— Я вже сам над цим міркував... Гадав, що треба би кинути йому яких кількасотбанок відчипного та нехай вдавиться. А з людьми якось я розквітаюся...

— А Дзіндзіль що?

— Та я з ним ще не балакав... Бо що я маю з ним говорити, коли в мене нема феника. Аби в мене були гроші в дзьобні, тоді пішов би і він може б закомився. А так що, я зовсім не знаю.

Кисілеві жалко було цього кремезного гуцула, що стояв перед ним безпорадний, як мала дитина, хотілося допомогти йому чимнебудь.

— Та ви, Миколо, не беріть собі дуже до голови. Ви ґаздик бізівний, невже ж вам непозичуть кілька сот?

— Коли бачите, пане навчителю, я зроду не був в таких інтересах і мацаю так напотемки, як сліпий. До кого мені йти та й кого мені просити? Я знаю, що в Косові чи в Коломії знайдуться такі, що дали б мені гроші, але я певний, що вони пустили б жебри з тими векселями і бухтами¹⁾. То так, як коли б вліз в болото по коліна, а потім застряг ще по пояс.

— А я от що вам пораджу,—говорив, навсупивши густі брови, вчитель.

— Ви підіть до еґомостя. Він складає гроші в касу в Коломії. Попросіть його, дайте йому забезпечення на ґрунті і про-

¹⁾ Книги ґрунтові, в які вписувано борги, що на ґрунт.

центи такі, як йому платить каса. Не все одно йому, у кого лежать гроші, аби тільки певно. Попробуйте... У вас ґрунт, хата, боятися йому нема чого...

— А як не схоче?..

— То і нема іншої ради, треба йти в Коломию до вашої української каси.

— Ніби до дохтара Притайкевича?

— До него... Там вам певно позичуть.

Як Микола розпрощався з вчителем, слаба надія жевріла в серці. А може?.. Розплатився би з Дзіндзілем, і тоді йому нема чого боятися за ґрунт. Тоді все було б гаразд.

Параска наче відповіла хату, він по-підправляв прісла в ворипі, маржинка в полонині, боришки посадили та ячменю посіяли, якось воно було б...

Йшов дорогою до попівства, але чим ближче було, тим важче робилося Миколі, тим більша нелевність обгортала його.

На подвір'ю побачив наймичку, що стояла на перелазі і пискливим, лунким голосом скликала свиней.

— Єгомость дома?—питав пошепки наймичку.

— Дома, Миколайку, дома. Йдіть до канцелярії, вони у себе в канцелярії.

Микола ввійшов до сіней. Ліворуч були

відхилені двері до кухні, але в кухні було пусто. Праворуч двері до канцелярії, себто до попівської приймальні.

Микола стояв мовчки біля дверей, на слухував, чи є хто у єгомостя. Не хотів при людях говорити про свою справу. В канцелярії було тихо, тільки часом було чути шелест, як коли б хто листки паперу перегортав.

Микола наважився. Зняв задалегідь крисаню, поправив волосся на голові і ймив за клямку. Хвилинку ще вагався, а потім натиснув рукою і двері одчинились.

Єгомость глянув на Миколу здивовано.

Після розмови в захрестії Микола не подався йому більше на очі

Чого йому треба?—була перша думка у єгомостя.

Микола поцілував поchtиво єгомостя в руку, відступив знову від стола кілька кроків в напрямку до дверей.

— Та будьте мені вибачні, єгомостику, що вас турбую. Але в мене така біда, що не знаю, що мені робити.

Став розказувати про всі свої справи з бутином, що зовсім не було новиною для пона, бо він чув вже про все це від тих гуцулів, що в церкві були за старших братів.

Єгомосьть слухав мовчки і тарабаняв пальцями по столі.

Коли Микола розповів все та згадав ще про Дзіндзілеві наміри до ґрунту, єгомосьть різко перервав його й запитав:

— А чого ж ти хочеш від мене?

Це запитання пришибло Миколу, розгубився, не знав, що відповісти.

Чи казати про гроші, чи ні? Боявся вуста відкрити. Але думка штовхнула рішуче.

Микола розумів, що йому нема куди йти, й відважився:

— Та я до вас, єгомостику, з великою прозьбою: позичте мені п'ятсот банок на мій ґрунт, я вам проценти...

Говорив скоро, хотів одним словом виложити все, аби єгомосьть зразу знав, щоб він не хоче дурнички, що він все по-ґаздівськи.

Єгомосьть зірвався з крісла як опарений.

— Що?.. крикнув сердито.—Що таке?..

— Та ви, єгомостику, не сердьтесь, я дурнички не хочу...

— Що я тобі Дзіндзіль, чи хто?.. А в мене що, каса?

— Та кажуть люди, що ви гроші складаєте в Коломиї, то вам все одно.

— Я гроші, які гроші? Звідки я їх

беру, з таких набожних ґаздиків, як ти?— кричав єґомость.

А людям і тобі яке право до моїх грошей? То ти тепер мене знавш? А тоді на різдво, як я тебе покликав до захрестії, говорив тобі по-божому і людському, що ти тоді мені вповів, га?..

Не ти мені, Миколо, казав, що тобі вже двадцять чотири роки і маєш право робити, що хочеш?

А тепер тобі ще більше років, і роби далше що хочеш, і не лізь мені на очі, аби я твоєї ноги не бачив.

Микола виходив з канцелярії як приголомшений.

Накладав машинально крисаню на голову, виходив з попівського обійстя, але куди йде сам не знав.

Підіймався що раз вище, зійшов з плаю, а ноги плентались, як коли б він що тільки піднявся з тяжкої недуги.

Чув, що ноги дрижать, що не в силі йти далше. Сів на камені над бурхливим потоком, спер голову на бартку й закам'янів.

Не знав, що з ним робиться, не чув навіть, як потік шумів. А в голові немов всі думки кудись геть розбіглися і осталась пуста чорна пропасть.

Спам'ятався аж тоді, як над головою

загримів грім і голосними гомонами розгубився по горах. Підняв голову. З Ігреця котилися чорні пухкі хмари, ще хвилина і дощ залопотить по фоях і каменях.

Оглядався, куди сховатися. Побачив недалеко навислу плиту, що кришею торчала над облазом, сів під нею й старався намоститися так, щоб вітер не задував дощу до його.

А холодний верховий вітер заграв вже в плаксиві флюяри ¹⁾, на щетинах смерек, і раз-по-раз мацав студеною рукою Миколове гаряче чоло.

А громи не втихали, немов би хто сто гармат викотив на полонини й гатив з них раз - по - раз униз.

Дощ злопотів, захлюпав сірими цівками на тлі темних лісів, зв'язав небо з землею.

— Що, ж, поїду до Коломиї, — міркував під шум вітру і дощу Микола. Бо куди мені ще іти? Але з чим я поїду? Грошей дві-три банки ще назбираю, але це мало. Треба хоч десять.

Дунав, звідки взяти грошей, куди треба піти, кого і як просити. Входив на нові плутані життьові стежки і не знав їх ні крихти. Досі він жив прямо, йшов без

¹⁾ С. пілка.

хитрощів, опирався тільки на свою дужу руку. Як треба, міг кинутися наосліп як верховинський вігер, ломити в прах, а тепер бачив, що життя вимагає ще чогось нового, не стихійного, якихсь хитрощів, крутіня, систематичної впертости, а все це було для його нове, невідоме.

І тепер перший раз щось боязким пальцем стукнуло в серці, і руки лежали в'яло на колінях.

— Аді, здається, вівця тепер подужала б мене.

Але буйна верховинська вдача знову просипалася, знову груди підіймалися сильно вгору і Микола вилазив з-під каменя, хоча дощ гоїдав, ще кінчиками смерекових гиляк.

— Піду до Миколи Паращука, він всі банки сходяв в Коломиї і знає, що й куди.

З такою думкою прямував до Паращуків хати.

В КОЛОМИЇ

Микола йшов тротуаром одягнений мов до церкви, бо знав, що буде мати справу з усякими панами.

Під пахою ніс у платку будза ¹⁾ й розпи-

¹ Овечий сир, що його переробляють на бриндзю.

тував у людей, де та вулиця, при якій живе старший писар адвоката Притайкевича, бо до него направив Миколу Парашук.

Сонце хилилося вже до заходу, й Микола сподівався, що застане писаря дома.

Коло фіртки обтріпав барткою порох з червоних гачів, витер закурені постолі в траву, а тоді вже зайшов до хати.

Писар був дома. Микола розповів йому, чого прийшов, та просив прийняти від його на початок маленький дарунок.

Писар взяв будза, погойдав на долоні, немов важив, скільки в йому фунтів, а потім передав жінці.

А до Миколи говорив:

— Добре, приходьте завтра рано до канцелярії. Потім я піду з вами на гору до каси і скажу, щоб вас записали, поговорю з ким треба, і якимсь воно буде.

Микола кланявся, обіцяв ще віддячити і з надією виходив з писаревої кімнати.

На другий день Микола вже зранку сидів на схолах перед канцелярією адвоката Притайкевича. Коло него сиділо декілька гуцулів і гуцулок, що з далеких верхів прибрели у місто на суд і голосно розказували один одному про свої клопоти. Микола розказував про свій.

Чорний як ворон гуцул, з срібним місця-ми волосом, казав йому, що ці всі „збанки“ гірші холери, що як раз зачепишся, то потім тяжко з ними розрізатися.

— Бо то видиш, чоловіче,— у них все на день та на рахунок, а у ґазди ні дня ні рахунку нема. Заплати йому рату на Покрову або Водохрещі, а як у тебе нема феника, то ти хоч сказися.

А тоді тобі і суди і термета ¹⁾ і так тебе стерметують, що дихати н ма як. А ти кажеш, що з писарем вже зговорився, а то знавш, писар то так як ці сходи, а там ще є канцелярія, а за канцелярією та ще одна канцелярія, і аж там тобі скажуть: так чи ні.

Треба тобі з самим дохтором та й аду-катом поговорити, бо він директор від каси, ґазда від грошей, і як він скаже, так буде. Але не знаю, чи застанеш його, бо він посол і їздить по Львовах і Віднях та й захопити його тяжко.

Як прийшов старший писар, всі люди пішли за ним до канцелярії, бо з молод-шими писарчуками ґазди не хотіли бала-лакати. Обступили довкола стола і гово-рили про свої справи, викладали гроші

¹⁾ Термін.

з широких чересів із пазух та цілі гори потрібних і непотрібних паперів.

Миколі казав писар почекати, бо цим людям треба в суд, аби не спізнили.

Микола слухав людських розмов і нарікань і міркував собі, що коли б тут посидіти з півроку, то набрався би такої практики, що всі ходи і виходи знав би.

А людей прибувало, пів канцелярії заступили, а все в сердаках та постолах, та все сягають рукою по гроші.

— Он куди людська кєрвавиця йде, ото щось тих грошей перепливе, як тої води в потоці.

І все це у панські кишені. Та й куди вони ті гроші дівають?—дивувався Микола.

А потім прийшов адвокатів заступник, забрав від писаря всі справи, перебалакав з деякими ґаздами й пішов до суду, а за ним весь наїд юрбою.

В канцелярії зробилося пусто, немов хто мітлою вимів, тільки за столиками сиділи писарі і скробали перами по паперах, а машиністка цокотіла на машині.

Тоді приступив старший писар до Миколи й сказав:—Ходім!

Микола схопився, а писар відчинив задні двері й повів його по рипливих сходах пагору, на другий поверх до каси,

Тут сидів тільки якийсь один чорненький панок з підкрученими вусиками, в очках, який, читаючи папір, держав його біля носа.

Писар нагнувся біля його над столом і говорив щось пошепки, а потім обернувся до Миколи й сказав:

— От тут пан касір запише, що треба, а потім прийдете знову до мене,— і вийшов.

Касір перекривив голову, поглянув прижмуреним оком на Миколу й казав йому сідати. Миколі зробилося легше на серці, бо думав, що його справа починає здійснюватися. Він тільки жалував, що не взяв з собою ще якого гостинця, щоб дати цьому присліпкуватому панкові, але нехай вже все закінчиться добре, то він і про його не забуде.

Панок взяв півлиста паперу, питав Миколу, як він називається, звідки, чи має ґрунт, чи має довги, скільки хоче позики, і все це записував на папір.

Як все було записано, він дав цей папір у руки Миколі й казав іти знову до писаря, щоб цей пішов в судові ґрунтові книги і перевірів, скільки в його моргів землі, чи нема довгів й щоб це все виписав на цьому папері.

Микола подякував панкові за труд і

обережно на пальцях зійшов вниз по сходах.

— Що, підемо до бухти?— питав усміхаючись писар.

— Та казали пан касір, що треба,— говорив втішний Микола й клав папір на стіл.

— Треба вам заплатити дві банки за бухту,— вимагав писар.

Микола не перечив і поклав чотири корони.

Писар ухопив вим'яту капелюшину й папір і пішли.

Як проходили біля шинку, Микола не сміливо, як мала дитина, просив писаря зайти з ним на шклянку пива і вже після сніданку пішли в суд.

Писар взяв грубу книгу, оправлену в полотно, яких сотні стояли на полицях, і став розгортати записані листки, а потім остановився на одному, перебіг очима, знову перекинув один лист і тільки крутився невдоволено головою.

— Ов!..

— Що таке?— питав здивовано Микола.

— Та у вас на ґрунті вісімсот банок довгу.

— Яких, де, звідки? — не вірив Микола.

— Та Покутському банкові з Кутів п'ятсот і Народньому Домові триста.

— Я не брав у нікого ні зламаноґо фєвика.

Писар перекинув ще декілька листів.

— Зняєте, який це довг? Це ще вашого дьиді, він є на всему ґрунті, і коли вам дьидя давав пайку, то довг теж перейшов і на ваш ґрунт.

Микола чухався в голову, не знав що робити.

— Та тих пятьсот небіщик дьидя сплатив вже давно, пам'ятаю як сьогодні, що продав пару биків і заніс решту, а тих триста, то дьидя гафтував за Олексу Палійчука і він їх ще сплачує. А я вікому крім Дзіндзіля і людей, що були в бутині, ні банки не винен.

— Як дьидя заплатив, то вам треба піти до Кут до бавку і взяти квит, тоді можна буде списати тих пятьсот, а триста остається.

— А що ж тепер?— питав розгублено Микола.

— Попробуємо. Вам треба буде ще з паном послом побалакати. Коли б ви хотіли позичити сотню дві, то це можна би, але ви хочете пятьсот. Чи каса дасть, коли записано право заставу вже на триста?

Микола йшов з суду з похилевою гєвою, лишився позаду писаря, бо ноги були

бажкі і не міг додержати йому ходу. Чув, що заблудився поміж законними закарлюками, як у безмежному пралісі, і не може знайти стежки. Хоч би йому де крихітка світла і він би так навпростець. Але його нема, довкола глуша і безвість. Життя з усіма хитрощами і ненаситністю добирається до його, ловить сотнями своїх рук і тягне мов малу дитину у своє гирло, а він не може знайти рятунку.

В канцелярії Микола дожидав адвоката. Минала година, друга, він сидів терпеливо. Одчинились двері, до канцелярії ввійшов середнього росту чоловік з віддутим животом, з перехиленою на бік головою, в золотих окулярах. Він глипнув якомсь боком на старшого писаря, що зірвався з крісла й кланявся услужливо, кинув йому кінцем носа і повільно покотився в другу кімнату.

— Пан посол,— шепнув старший писар Миколі.

Микола встав, постояв хвилину несміливо, бо чув, що тепер має рішитись його справа.

— Ідіть,— підштохував його писар.

Микола відваживсь, пішов. Кланявся низько, хотів поцілувати в руку, але він вирвав руку, не дав.

— Що вам треба, га?.. Говоріть.

Микола плував, не знав, з чого почати, щоби недовго балакати, щоб усе до ладу сказати.

Його виручив писар, що тихцем вліз до кімнати посла і в кількох словах передав зміст справи.

Микола зрозумів, що писар хотів представити справу в вигідному світлі, але коли посол став чмихати і хмурити брови, писар так само тихцем, як ввійшов так і пішов.

— Ви як називаєтесь?—питав посол і направив на його обличчя свої блискучі окуляри.

Микола відповів, як називається і звідки.

— Знаю я ваше село, знаю. У вашому селі не хотіли на мене голосувати, дуже премудрі, знаю,—і опустив клапаті брови вниз.

— Що я можу з вами зробити? на вашому ґрунті довги. Ми на такі ґрунта нічого не даємо.

Микола пояснював, що перший довг вже заспокоєний, а другий — це батькова порука за сусіду, та що цей сплачує і там вже небагато осталося. Говорив, що його весь ґрунт варт кілька тисяч, а наприкінці згадав про зазіхання панича і Дзіндзіля на його ґрунт.

— Це все гарно, — говорив спокійно адвокат, — все гарно, але у нас нема тепер грошей, нема грошей, а як набереться кілька тисяч, то нам треба дати їх в першу чергу тим людям, які разом з нами тримають, своїм людям. Не можу вам газдо, нічого допомогти.

Зрештою, я не розумію, чому вам здається, що той ваш купець погодиться за п'ятьсот банок, коли він править з вас білше тисячі.

Ви вперед погодіться з ним, а тоді вже буде знати, скільки треба вам грошей.

Ну, бувайте здорові, бо в мене нема часу.

Микола виходив від адвоката такий зім'ятий, як трава біля плаю.

А як по сходах виходив на вулицю, в думці зародилося нове побоювання, новий сумнів:

— А як Дзіндзіль не схоче п'ятьсот?

ПАНИЧ ВЛАДЗЬО НЕ ВТИХАЄ

Термін аренди коршми закінчувався в листопаді. і Дзіндзелеві треба було заздалегідь погодитись з Владзем щодо дальшої аренди. Ходив вже до його два чи три рази і все не заставав його дома. А злі язики передавали йому, що якийсь конкурент дав більше, що веде вже переговори з

паничем. Жінка сказала йому, що бачила, як Владзьо вернув саме з Жабього верхом, тому він кинув все з рук і біг до двора і ніс з собою кілька пляшок вина.

— Що скажете, пане Файґер,— питає підморгуючи весело Владзьо.

Що це ви там доброго принесли?

Бачив в руках у Дзіндзіля кошика, з якого виглядали блискучі зелені головки пляшок.

— Я, прошу вельможного пана, був в Мармароші¹⁾, купував дещо і попав на дуже добре вино. Я приніс вам, попробуйте, а як вам вподобається, а воно вам повинно вподобатись, бо я його вже пробував, тоді я можу вам дуже дешево дістати.

Викладав на стіл пляшки. Владзьо взяв крайню, оглядав фірму, приглядався до сонця на краску і підсміхаючись говорив:

— Дякую, дякую,— попробуємо...

А тепер сідайте і розкажіть, як там справи.

— Які тепер справи, тепер такий поганий час, що я такого не пам'ятаю.

— Чому?—дивувався Владзьо.

— Як то чому, хіба вельможний пан не знає?

¹⁾ Місто мадярське.

Такої грошевої кризи ще не було.

Ніхто не має грошей, навіть у купців нема.

А як нема у купців, то нема і в людей. А ви знаєте, що як у людей нема, то і в мене пусто.

Дуже поганий час.

— Ну, це вже ви, Зіндель, перебільшуйте.

Я знаю, що ваші справи не злі, ви ж знову п'ятнадцять пар волів дали в полонину на випас.

— Хто вам, пане, таке набрехав?.. Я п'ятнадцять пар волів? Коли б п'ятнадцять овець, це було б поправді. А п'ятнадцять пар волів?

— Та що ви, Зіндель, хіба я не знаю?

— Правда, в полонині пасуться, та хіба це мої? Це венгерські купці дали гроші, це їхні воли, а я тільки в своїй полонині їх тримаю.

— Ні, пане Зіндель, воно щось не так. Зрештою, мені байдуже, це ваша справа. А щодо грошей, то воно зараз трохи круто, це я чую...

— Панові потрібно грошей?.. Я вам можу дати кілька сот, все одно вже буде нова аренда. Скажіть, скільки вам треба, а потім поррахуємося.

— Про аренду ми ще балакатимемо.

— А чого нам, прошу пана, відклатати?.. Час уже недалекий. Можемо хоча б сьогодні.

— Які ваші умови?— питав не то жартом, не то серйозно Владзьо.

— Які мої умови?.. Що я маю казати?.. Ви пане, ґазда від коршми. Я гадаю, що вельможний пан щось трохи скинуть.

— А я гадаю, що ви щось накинете,— підсміхався Владзьо.

— Я додам? Ой, прошу пана, з чого я маю додавати?.. Я і так вже додав. Я зробив нові двері, двов вікон, полатав дах, печі справив...

Ви знаєте, що це мене коштує?.. І які тепер ґешефти,—нехай бог боронить.

— Слухайте, Зіндель, жарти на бік, будемо говорити поважно. Мені треба мати Миколів ґрунт, той, що про него я вам говорив і тоді будемо балакати про аренду.

— Що ви, пане? Аренда кінчиться в листопаді, а де ще ґрунт?

— А ви чому досі нічо не робили?

— А пан звідки знають, що я нічо не робив? Може я що робив?

— Якось я нічого не бачу,— говорив напів сердито Владзьо.

— Не можу, я прошу пана, взяти його

за горло. Ви самі знаєте, що з гуцулом так небезпечно. Він як вогонь. З ним треба легко поволі, аби він не скипів. Ніби мені наділо голову свою носити?

— А я вам кажу, подайте його в суд,— вимагав Владзьо.

— Добре, я послухаю вас і подам. Але кінець може бути не равше, як на другий рік весн ю. Ви знаєте, що гуцул буде тягнути через всі вищі сули справу, не він, а адвокат, бо адвокат хоче заробити. А поки процес скінчиться, поки до примусового продажу ґрунту, та й друге літо буде.

— Це ви самі винні, вам треба було зараз почати. Тепер вже нічого не зробиш. Лучше пізно, чим ніколи. А добровільно ви не пробували?

— Чому я не пробував?.. Я пробував. Він зразу подавався, а потім чи його яка блоха вкусила, чи що йому сталося,— він захотів десять тисяч.

— Десять тисяч, що він здурів?

— Чи я знаю, прошу пана, може він і здурів, але він не хоче більше зо мною говорити.

— Тому треба його в суд, зараз в суд. У вас є прецінь умова. Треба хлопа навчити розуму, треба навчити.

Владзьо ходив то сюди, то туди по кімнаті і горів.

Через хвилину станув перед Дзіндзілем поклав йому руку на плече й говорив:

— Слухайте. Зіндель, тоді як справа буде вже в суді і, як я буду бачити хід справи, тоді я буду балакати з вами про аренду.

Ви собі запам'ятайте це: я мушу мати Миколів ґрунт.

— Слухаю пана, слухаю,— кланявся покірно Дзіндзіль і виходив з кімнати.

МИКОЛА ХОЧЕ ГОДИТИСЬ

Як вернувся Микола з Коломиї, він весь час ходив по старших ґаздах і радився, як йому буги.

Старий Чемеґа, що бачив людей вже тільки на два кроки, та й що не мав вже ні одного зуба в роті, радив Миколі погодитись.

— Ти, хлопчіще, потокмися, бо навіть паршива токма краща за золотий суд. Бо ти тих цісарських параґрафів й адвокатських брехень не знавш, бо ти виріс у горах з маржиною і з смерекою, а вони там у місті змалку вчилися брехати й фаринити.

То вони тебе так обкрутять, аді, ксло

мізельного пальця, і ти ані пікнеш. Ти тьмуй собі це...

І Микола розумів, що це правда, бо він вже трохи попробував.

Як старий Лесьо зайшов до хати, Микола розмовів йому все дочиста.

— Така моя біда, дьидю, і не знаю як виплутатися.

Лесьо зрозумів, що він хоче від його допомоги, але чим він може допомогти?

— Ти видиш, Мико, дуже ти по-дурному зробив... Треба було тоді радитися старих люд-й, як ти у керони брався. А тепер на таку велику біду та на такі паторочі¹⁾ гляба тобі допомогти. Є в мене пара бичків по два годи, хочеш бери, продай, а решту позич у людей, бо у мене, бігме, нема та й нема.

Але ти, як хочеш токмигися, то токмися по-людськи. Возьми двох ґаздів за свідків і токмися при людях. Нехай тобі дає сплату на рати хоч на рік, бо потрохи, май, лекше знайти грошей, чим всі відразу.

А ти, Мико, забіг би до Синеджукового Йвана та вповів йому ґречне слово, бо чув-сми від людей, що він кидає поміж людей гроші на проценти. Може тобі дасть. Скажи, що я гафтую.

¹⁾ Клепіт.

На другий день Микола з двома газдами йшов до Дзіндзіля.

Як ввійшли до коршми, Микола просив газдів сідати і почестував їх, як годиться між газдами, а потім пішли до Дзіндзіля до алькиря й почали токмитися.

— Заплатите мені, Мико, тисячу двісті банок і буде у нас згода.

— Тисячу двісті банок?—питав здивовано Микола.

— Лишень тисячу двісті. Я і так сотню скидаю, нехай я вже страчу. Це ж чистий рахунок. Ви знаєте, скільки пил не працювало, а кожна пила десять банок. Чистий рахунок. А я ще адвокатові заплачив десять банок за скаргу.

— За яку скаргу?

— За яку скаргу?.. Я вже подав у суд. Ніби поки я мав чекати? Ні токми нема, ні грошей, доки я буду чекати?

Миколі тільки мурашки побігли по спині, бо чув, що сілька затягається що раз більше. Він не міг вже спокійно думати, говорити, він починав сатаніти як той звір, якого загнали в безвихідне місце.

— А я тобі, Дзіндзіль, при людях, май, кажу, ти не дурій і не лупи з мене живцем шкіру, бо ну, ну.

— Ти мені ще двісті банок не додав, бо

зафаринив за якісь продукти, яких я не видів і не брав, а з пилами, то ти добре знаєш, що не моя вина.

— А що — моя? Ви, Миколо, чіпляйте собі тих людей. А я знаю вас, бо з вами токмився. А ви гадаєте, що з мене барон душу не виганяє, що бутин незакінчений? Я мав справу з ґаздою, а не з дитиною.

ґазди глаїли і Дзіндзіля і Миколу.

— Та ви не вадьтеся, бо ми прийшли тут на токму. Ти, Дзіндзілику, не сьрлься на Миколу, бо ти, май, знаєш, що єго серце болить. Диви, цілу зиму у бутині намерзся і ні фєника не заробив, так зовсім пусто дурно, а ти ще з нього такі гроші правиш. Нехай вже не буде ні на твоєму ні на його а так посєредині, шістьсот бачок і квіта. Та дай йому на три рати: на Покрову, на Стрітевня і на Спаса і все буде красно та файно та й могоричу вип'ємо.

Але Дзіндзіль менче тисячі двісті не хотів і чути, а про сплату ратами ані ніні. Скільки ґазди не говорили, не просили, не хотів ні банки скинути.

А Микола не міг вже стерпіти.

— Я вам, чесні ґазди, файно дякую, що ви мене послухали, та й що ви мені послужили. Але ви самі бачите, що він

хоче мене зрабувати, і кінець. Бо йому не треба моїх грошей, йому не треба токми, йому і паничеві треба мого ґрунту, я знаю.

Як є таке цісарське право, аби у білий день від мене зрабували мій ґрунт, то нехай рабують і нехай буде суд.

Я здався на божу волю і на цісарський параграф.

Але ти, Дзіндзілю, бери собі май на саму, аби тобі той ґрунт боком не виліз, та так тобі кажу при людях, аби ти собі тьмував та аби ти не каявся.

Він тріснув так дверми, що аж шиби задрижали, а потім мовчки виходили ґазди.

СУД

Люди залляли рікою весь коридор. Гомін сотень голосів бив головою в сіру стелю, в закурені вікна, не міг знайти собі виходу й згори знову падав на людські голови.

А голови збилися так густо, що можна було перейти по них як по мості.

Гуцули розпирали стіни, пріли від натовиу й задухи і галайкотіли один до другого, наче б хотіли себе перекричати.

А поміж ними увихалися купці з цілими в'язками позвів у руках.

А адвокати розривалися на всі боки.

Вони скоро й грубо розтискали ліктями товпу, ловили клієнтів, перешіптувались, торгувались, загортали гроші й сипали їх у кишені. А потім знову гнали далше, забігали до канцелярії, ловили на ходу писарів зі справами, видирали від них справи,—вертілись, нишпорили, знову бігли далше, знову ловили людей і загребали гроші.

А гуцули стояли густо як смереки в лісі, витрясали з череса останню банку, втирали рукавами піт з обличчя і налягши один другому всією вагою на плечі, чекали перед дверми канцелярії, коли їх покличуть.

Між ватовпом стояв Микола з своїми свідками. Широкими плечами здержував спокійно товпу, що натискала на його, й говорив до сусіди, що не боїться нічого, бо свідки у його добрі і бізівні.

Він стоїть вже добру годину під дверми канцелярії в стиску й гомоні і все ще йому здається, що суду не буде, що Дзіндзіль прийде до його й скаже:

— Мико, а ну потокмімся,—і вони на коридорі закінчуть справу. Жалував, що дав уже п'ятнадцять банок адвокатові, який погодився за п'ятдесят вести справу хоч би до найвищого суду.

Таку суму здер, і як не дерти, коли шкіра відстає, як тут до царинки добяраються,—думав Микола.

Він слідкував за Дзіндзілем, непокоївся, як він підходив ближче до його, але йти самому до Дзіндзіля й просити не хотів.

— Ще му гнутися перед ним?—не діжде... Або у мене свідків нема?—думав.

Але Дзіндзіль не підходив токмитися і час минав на дожданні.

А старий Петро з каправими очима заспокоював Миколу:

— Ти лиш, май, Мико, не бійся. Аді, щьвизник їм у печівки та в груди, хотять газду обкрутити як цвайку¹⁾ Ого, потрівайте, май, трішки. Нехай свідки скажуть. Бутян ішов як дзиґарок. А кукурудзянку таку давав, що стіни масти кулешою. Хіба ми не їли і не тьмуємо? А він ще по п'ять грейцарів за фунт рахує.

Та я у Вижлика по чотири грейцарі брав як золото, хоч паску печи.

Ти тільки, Мико, здавайся на свідків.

Ге, ге, який мудрагель з Дзіндзіля.

А як десь біля дванадцятої години писар одхитив двері й крикнув: Зіндель Файгер і Микола Зеленчук,—Микола проки-

¹⁾ Вужевка.

дався з дрімоти й жваво тиснувся до дверей, а за ним Дзіндзіль.

Микола ставув з лівого боку перед перегородою.

До його нахилився з-за перегороди молодий панич і питає:

— Це ви Микола Зеленчук?

— Я, або що?

— Я буду вас заступати.

Микола дивився на його здивовано.

— Ви?.. Та я самому панові меценасові¹⁾ заплатив, та й вони самі мали заступати.

— Пав меценас заступає у другій канцелярії,—оправдував помічник.

— А ви їм скажіть, що тут не багателька²⁾, тут на тисячі йде. Та нехай йдуть самі заступати, або гроші най вернуть, бо у нас такої токми не було.

Помічник почервонів, поклав папери на столику і вийшов.

Тимчасом суддя переглянув вже справу і дав слово позивачеві.

Дзіндзілів заступник, сухий як тріска з перекривленим ротом, пояснював претенсію свого клієнта, чіплявся дрібниць, говорив цілу копу слів, розмахував руками й мовив, аж на губах слина сідала.

¹⁾ Адвокат.

²⁾ Позов на дрібну суму.

Він з дрібниці робив вола, поглядав грізно на Миколу і намагався зробити враження крикливою балаканиною.

А Миколі бігали мурашки по спині, і він раз-по-раз неспокійно оглядався на двері, чи не йде його адвокат. Тут, в тих чотирох стінах перед невідомими панами, він почував себе малим, закинутим і не було ні одної людини, від якої він міг би сподіватися допомоги.

Нарешті відчинилися двері й до канцелярії ввійшов Миколів адвокат. Він станув біля стола, мов мішок, з перехиленою головою і сонів важко. А до Миколи вертала відвага, бо був певний, що на крутість і брехню його заступник зуміє дати належну відповідь.

Але як суддя дав слово пізаному, Миколів адвокат, чмихаючи, цідив слова, немов би їх добував десь з якоїсь безодні, немов би дуже силувався, поки витягне їх вгору.

І хоча його аргументи були обосновані, вони виходили блідо і не робили відповідного враження.

А гуцули, що стояли в куті, перешіптувалися між собою.

— Диви, той адвокат, що стоїть за купцем, бреше так, май, як голодна котюга

на припоні, а той гуцулів, то так м'ягав, як коли б три дні нічо не їв. Та нехай такого адвоката шляк трафить, що даром лиш гроші править з чоловіка.

А Микола стояв весь схвильований і з нетерплячки переступав з ноги на ногу.

Він був переконаний, що його адвокат не те й не так говорить, як він би цього хотів, що він сам краще розповів би, а в додаток був лихий на його, що замало енергійно, що вже дуже делікатно відповідає на неправдиві виводи Дзіндзілевого адвоката.

— Та що, ці адвокати, та вони собі разом п'ють і закусують, та де він буде один другому в очі цвікати? А ніби з суду вони не підуть разом на сніданок і не будуть разом пити? Та ніби чому їм не йти, як такі гроші з людей луплять? А щоб їх та щоб їх,—сердився Микола. Він не міг довше мовчати, бо в грудях клекотіло, не давало дихати.

— Та ви, пане суддя, не слухайте того, що сказав Дзіндзілів заступник, бо це, бігме, чиста брехня,—випалив сердито Микола.

Суддя прикликав його до порядку і питав про свідків.

— А котрий у вас найкращий свідок?

— Петро, прошу ласкавого суду, Петро Гребенюк.

Писар покликав Петра Гребенюка до канцелярії.

А Петро підпирав в кутку біля дверей бартку до стіни, клав на неї крисаню, і розставляючи широко руки на боки, йшов до перегороди й кланявся низько суді.

— Як називаєтесь?—питав суддя.

— Хто, ніби я?

— Ви.

— Я Петро Гребенюк, прошу пана.

— Скільки вам років?

— Кому, ніби мені?

— Та вам, а кому ж іншому?

— Хто його знає, прошу ласкавого пана.

Хиба я їх рахую?

— А все ж менш-більш скільки, шістдесят, менше, чи може більше? Петро чувся в голову.

— То-то, що набізівно ¹⁾ не можу сказати.

— А діти у вас є?

— Є, прошу пана.

— Скільки?

— П'ятеро.

— Найстаршому скільки буде?

— Та вже здається сорок.

¹⁾ Напевно.

- А ви в скільки женилися?
- Як з війська вернув, в двадцять п'ять.
- А перша дитина через скільки родилася?
- Та через рік.
- То вам шістдесят шість.
- Шістдесят шість, кажете? Може... Хіба я не маю іншої роботи та роки рахувати.
- А що ви знаєте в цій справі?
- Все, прошу ласкавого суду. Що мене питати, то буду й говорити.
- Чи має свідок присягати?—питав суддя Миколу.
- Ні, нехай так по правді говорить.
- Але Дзіндзіль вимагав, щоб свідок присягав.
- А ти, Дзіндзілику, що, бога не боїшся, що мене на присягу тягнеш? Я, бігме, й так правду скажу.
- Але Дзіндзіль був упертий й не хотів без присяги.
- Прошу ласкавого суду, я не буду присягати, хоч мене повішайте. Я стільки років живу, та й лише жінці присягав і цісареві при війську, а більше я не буду, хоч на шибеницю мене віддайте,—говорив Петро.
- А ти, Дзіндзілику, бачу, май, дуже

розбрикався й на старість з мене посьміховиско робиш.

Але Дзіндзіль стояв на своїм.

— Ну, піднімайте три пальці вгору й повторяйте за мною, — говорив сердито суддя.

А Петро стояв як пень непорушно й дивився переляканими очима то на суддю, то на Дзіндзіля.

— Ви чуєте чи ні? — кричав суддя.

— Я вам. Гребенюк, кажу, що ви мусяти присягати, бо є такий цісарський параграф і кінець.

Петро звіяковів, згорбився дужче, пошкробав голову й говорив зрезигновано:

— Га, як такий цісарський параграф, то нехай діється божа воля.

Піднімав в гору три пальці й повторяв за суддею формулу присяги.

Як виговорив останнє слово й як поклав тричі на чолі, на животі й на раменах великий хрест, обернувся з святочним виглядом до Дзіндзіля й говорив немов молитву читав:

— А тепер, Дзіндзілику премудрий, я вже присяг, але аби ти знав, що це на тебе й на твою голову.

Хтось посміхнувся на залі, а суддя сердито наказував Петрові замовкнути.

А Петро відступив на два кроки від перегороди і стояв готовий, як коли б мав іти на смерть.

— Скажіть, ви робили в бутині разом з Миколою?—питав суддя.

— Я робив, прошу пана, але Микола не робив, бо він був керовом.

— Все одно, значить ви були з ним разом.

— Бути був, прошу пана, але то не все одно, бо як під присягою, то треба так на волосок все ретельно говорити, як було.

— А ви при токмі були?

— При токмі?

— Еге.

— Ні, прошу ласкавого суду, при токмі я не був, бо я не барашівник, і мені не треба пхатися до чужих інтересів.

— То ви не знаєте, як вони токмились?

— Що не знаю, то не знаю.

— Добре, а скажіть, ви знаєте, скільки Микола мав дати Зіндзелеві пил у бутині?

— Чув між людьми, що двадцять п'ять, але набізівно не знаю.

— А скільки працювало в бутині, чи двадцять п'ять, чи менше?

— Менше.

— Чи кожного дня однакового? Чи одного дня одна кількість, а другого друга?

— Всіляко бувало.

— А ви не можете сказати, скільки за весь час бракувало пил?

Петро посміхався поблажливо.

— Також запитали. Та ніби у мене не було іншої роботи й кожного дня рахувати скільки пил робить? Мені байдуже, бо це не моя голова. Але бувало, що люди не виходили. От як Миколі гроші вкрали і він не розплатився, тоді три чи чотири пили покинули роботу. Ба не знаю акуратно скільки. Чуй, Мико, скільки, тоді пішло, га?.. звертався до пізаного.

— Та ви не питайте Миколу, ми хочемо знати, що ви знаєте, а Микола за себе скаже,—перебив йому суддя.

— Та нехай каже, а я чого не знаю, того не знаю.

— А як з віктуалами¹⁾? Зівдель давав вам?

— Ой давав нам, аби йому було таке добро, як ті віктуали. Таку давав кукурудзянку, що тільки чир²⁾ можна було варити, а кулеші ні, бо була як кляйстер.

— Погані, кажете?

— Ба, чи не погані, ще які...

— А по скільки рахував?

¹⁾ Харчі.

²⁾ Рідка лемішка.

— Чув я, що за кукурудзянку по п'ять грейцярів, а я, бігме, в Жаблю брав по чотири як золото. Та то як гори горами, я не тьимую такої ціни.

— А кільки Микола набрав, знаєте?

— Цього не скажу. Я знаю, що я собі на Миколів рахунок узяв додому перший раз чи п'ятнадцять чи двадцять фунтів, уже не тьимую, а другий раз тридцять. Але газдиня мене мало з хати не вигнала бо кулешіра²⁾ не могла відмити від того, кляйстру.

— А скільки інші брали додому, знаєте?

— Пам'ятаю, що Іван Дземюків брав щось разом зі мною, Петро Цімюків й Ілько Петрійчук, але аби ви мене різали, то не скажу скільки.

— Ну, а так менче більше по десять, чи по двадцять фунтів?

— Ще як би без присяги, то може вповів би менче-більше. Але тут прошу ласкавого суду, присяга, тут справа за душу, то треба так рихтельно як на вазі, то яке тут може бути менче-більше.

Та коби я був письменний. А то пишка яка дурна, яка мипіпка, а я її у пальці не візьму та й не знаю, що з нею діяти.

¹⁾ Горщик.

Показував мозолисті руки, мов гудзувате суччя і не міг пальців до купи стулити.

— А косою і сокирою то я, май, годно тягну як бричем¹). Бо піп читає книжку, май, у церкві, а Дзіндзіль у суботу дома, то у них десь такі мозолі в голові та й вони все акуратно знають та тьимують,— а я що? Темний та дурний... Або не так?

— А ви знаєте, Петре, скільки треба було вирубати?

— Та ніби знаю.

— І що, все вирубали?

— Де там. Лишилося.

— А багато?

— А я міряв?

— А так приблизно, півморга, морг, два?

— Як би я міряв. А як я не міряв, то не скажу, бо я не геометра, та й не схочу брати гріха на душу.

— А що ви ще знаєте?

— Та нічого більше.

А підчас того, як суддя випитував, адвокати стояли так нетерпеливо, як гонча собака, коли мисливець тримає в руках добичу, а вона жде, очі видивлює, коли він кине цю добичу на землю, щоб вона могла ще хоч раз схватити її за шию і потермосити в зубах.

¹ Бритва.

От так вони після судді кинулись з різними запитаннями. Хотіли конче витрясти з свідка те, що для кожного з них було потрібно, але всі їхні змагання були даремні, бо Петро відбивався все тою самою фразою: „Або я знаю“.

Потім суддя диктував писареві протокола, перечитував свідкові в голос і питав чи правильно записано.

Петро казав, що правильно і дрижачою рукою малював під протоколом кривого хреста замість підпису.

А потім приходили інші Миколові свідки, але для з'ясування справи вони нічого не давали і повторяли менче більше те, що Петро.

Для Миколового адвоката було ясно, що від свідків він нічого в свою користь не добуде, бо напевно вони нічого не стверджують. Але з другого боку відмовитися від свідків і покінчити справу сьогодні він не хотів, бо знав, що в очах Миколи і присутньої аудиторії це понизило б його авторитет. Він знав, що все одно Дзіндзіль справу виграє, але здаватися зразу не було в його інтересі. Йому оставалось одно: звернути увагу суду на те, що продукти були лихі та що позовник рахував більшу ціну, чим нормальна, а дальше бити на те, щоб

умовлене відшкодування було знижено. Але це належало вже до правних висновків перед закриттям розправи.

А тепер він за всяку ціну намагався, щоб слухання справи відкладено й питав Миколу, чи має ще яких свідків.

А Микола диктував їх більш десятка, хоча знав, що йому прийдеться платити їм дорожні кошти.

— Аби я мав останню рубашку з себе скинути, то не дамся тобі Дзіндзілю, аби ти знав,—говорив Микола, як вийшов на коридор.

— Я півсела поставлю за свідка, який ти фаринник.

Але Дзіндзіль не ображався. Він посміхався впевнено й говорив спокійно:

— Як ви, Миколо, хочете, аби я ще раз прийшов до суду, я прийду. Чому ні? Ніби я з вами прийшов сваритися?

А Микола не слухав вже його й кричав на коридорі, що він не дасться, бігме, не дасться.

ВЛАДЗЕВЕ СЛОВО

Параска, хоча не мала серця до Миколи, але їй жалко було його, бо бачила, що він хотів би повернути все на добре, та не знав, як це зробити. До коршми не ходив,

не вадився і до ґаздівства потроха брався, але вічно ходив як зачмеричений. Та й їй теж не гаразд було. Зима надходила треба було і теплої лудини, а тут який ґрейцар покажется в хаґі, та все на суди та на адвокати. Такий скрут у хаті, що раз.

Та й не знати, що ще з цього буде, чи не на пусто всі ці кошти пливугь як вода.

А в хаті вічно так, як коли б та вечірня мрич з верхів та сплила через вікна й двері у хату і заступила все світло і не можна її вигнати.

Параска вже і дьидю просила і до вуйка Йосипа ходила, а він їй так вповів, що не знала, куди діватися.

— Ти, — каже, — дівко, не побивайся, бо з того жадного інтересу не буде... Хто йому дасть грошей? Якби був людський ґазда, то може хто й повірив би йому та й позичив. Та коли він такий як той вітер. Гроші дай, а потому ще по судах ходи та по терметах. Та що, я буду його терметувати та ґіцкувати¹⁾ аби своєю истинну²⁾ відібрав. Якби ще сотню-дві, а тут ґальман грошей треба, а звідки він їх від-

1) Примусово спродувати майно.

2) Каці.ал.

дасть? Та то треба би три-чотири пари добрих биків виганяти на два годи в полонину, аби такі гроші роздобути.

А твій дьидя, звідки грошей візьме, бо ти кажеш, що він буде гафтувати. Та твій дьидю газда порядній, що й казати, але йому вже тудя дорога і він ні в бутині, ні з дарабами не піде, аби банку заробити. Він вже тільки так, аби глишів. Та нехай він сам собі якось порятунок дає, бо він, ще молодий і дужий за чотирох волів...

Пішла від вуйка з нічим і не знала вже до кого йти і просити.

Пригадала, що дьидя казав їй, немов то Владзьо має якусь пічму на Миколу, та й сам Микола казав їй, що панич гострить зуби на ґрунт.

— А якби так піти до панича і попросити.

Зразу думка ця викликала в серці якійсь страх, неспокій. Але не могла одігнати її, бо бачила, що рятунку нема, що тільки один Владзьо міг би вговорити Дзіндзіля.

Думала над тим, як це зробити, де цереймити панича.

Не раз виходила на плай, чекала, виглядала, може випадково надійде. Він не раз проходив цим плаєм.

Але даром час тратила.

Рішила, що треба буде зійти вниз. Боя-

лася, що хтось побачить, що дізнається Микола і подумає щось погане. Довго билася з думками.

А як в суботу Микола пішов в полонину забирати скором, бо недовго вже було маржині там літувати, вона в неділю лишила Петриху біля дитини, а сама вбрала святочну лудину і пішла до церкви.

Як після утрени в'гомость став на службу, вийшла з церкви, пішла на цвинтар, бо звідти було видно панське подвір'я.

Бачила, що слуги з двора йшли в церкву, що на подвір'ю втихло, що стояла порожня бричка. Мабуть він тепер сам, можна би забігти, щоб ніхто не бачив.

Але думка про зустріч з Владзем насувала спогади про минуле, про все те, що вона так дуже хотіла забути. Вона знала, що вона не задля Миколи хоче це зробити, бо коли б вона сама була, то нехай би все хоч і пропадом пішло. Але для Штефанка треба дьиді-ґазди, такого, щоб вмів дати йому лад і вивести в люди і вона була певна, що як ґрунт піле на марне, то з Миколою може всяко бути.

Тому вона відважилася, зійшла на шлях і обережно, як лис, що підкрадається до курвіка, підходила до двора.

Кинула миттю оком по подвір'ю, на

шлях,—не було нікого і вона швидко повернула у панську фіртку.

Владзьо дивився здивовано на Параску. Не надіявся, щоб вона колинебудь прийшла. Повеселішав і сміючись говорив:

— А що заскучала?—хотів її обняти.

Але вона сухо здержала його руку.

А Владзьо не зводив з неї очей, ніздрі роздувались, бо кров гарячіше стукала в жилах.

Він давно вже не бачив Параски, взагалі викреслив вже її з реєстру своїх любасок. А тепер він дорікав сам собі, що зробив велику помилку.

Параска йому тепер більш подобалась, чим колись. За час проживання у батька вона поповніла, очі наллялись блеском, у неї було те неокредне жіноче, що не дозволяє чоловікові пройти мимо байдуже.

І у Владзя давні бажання раптом віджили з новсю силою. Тепер була у його одна думка, взяти її.

— А ви, паничу, не гнівайтесь, що я до вас прийшла.

А він реготався голосно і скалив білі зуби з під плеканих вусів.

— От раз повіла... Я зовсім не гніваюся, я навпаки радий, що ти прийшла. Сідай, Пара, щоб з тобою добро сідало у мене.

Може вип'ємо за зустріч. Йшов до шафи по пляшку.

Але Параска відмовлялась, що не п'є, що вона тільки на хвилину з великою просьбою.

— А як поживаєш з твоїм Миколою?— питав з іронією

Параска замнялася. Їй не хотілося говорити з ним про своє домашнє життя. Це був її боляк, якого вона не хотіла дотикатися, якого не хотіла одкривати перед чужими.

А найгірше вона боялася, щоб Владзьо не спитав про Штефанка та не поставив такого запитання, яке вона всією силою одганяє від себе з того моменту, коли почувала нове життя в собі.

Але він не питав, він не мав часу для цього, бо його думка була занята виключно Парашиним тілом, її твердими грудьми, заокругленими стегнами.

— Я до вас, паничу, прийшла, аби ви мені зробили ласку.

— Та я тобі, Пара, можу зробити ласки, скільки сама захочеш.

— Добре вам, паничу, жартувати, а мені не до цього. Коли б ви знали, як мені гірко.

На серці у неї робилось боляче-м'ярко.

на слъози збирало, але вона не хотіла ними світити перед Владзем і здержувала всією силою.

— Дуже, паничу, Даїндзіль на нас напосівся, так напосівся, що гляба вже видержати.

— На коґо, на тебе?—питав сміючись.

— Та ніби не на мене, але на мойого ґазду. Аді, терметує і терметує й хто знає, що ще буде.

І я прийшла, паничу, просити вас, щоби ви його вговорили, щоб він дав нам спокійно лихати. бо я знаю, що він вас послу́хав і більш нікого.

Та так вас уже файно і делікатно прошу, як рідного дьидю, аби ви зробили нам таку ласку.

А Владзьо сміявся..

— Ти гарно мене просиш, як рідного дьидю... Що я тобі такий вже непотрібний, як дьидя? Коли б ти мене трохи інакше просила, то може я й послу́хав би.

Ловив її обома руками за плечі й тягнув до себе. Але вона крутнулася, одійшла на бік і чекала на його відповідь.

— Бачиш, Пара, яка ти лиха... Ти хочеш від мене ласки, а мені не хочеш ні крихітки її дати.

Підходив ближче, а очі горіли.

— Ой, паничу, а може колись я вам робила, а сьогодні прийшла до вас просити і ви майте хоч крихітку милости наді мною...

Я не хочу, аби Дзіндзіль дурничку нам зробив, ми заплатимо потроха, але нехай не виганяє з нас душу.

А панич був знова біля неї і тримав її за руку.

Параска опустила очі на долівку, помітно прибідила.

— А як я тобі це зроблю, тоді що?..

Параска підняла вгору очі і дивилася в надію на панича...

— А як зроблю?.. Але ти не будь така тверда, така вперта... Знаєш, Пара,—ласку за ласку.

Ну?..

Обняв її і пригорнув до себе.

Параска зів'яла, в руках не було сили, ні опору.

А він обнімав її гарячіше, палив очима і тягнув за собою...

.....
Параска стояла біля дверей, а панич намовляв її

— Та ти кинь того свого дурного Микола. Пощо він тобі? Ти в мене павною будеш, хочеш, будеш за ключницю, а хочеш,

так собі жити будеш. Добро тобі буде...
Чуєш, Пара?...

А вона стояла з потухлими очима.

— Лишіть це, паничу, ви знайдете собі без мене... Я вас тільки прошу, не забудьте в Дзіндзілем...

— Та що тобі той Дзіндзіль? Для тебе краще, скоріше розріжешся...

— Ой не говоріть мені так, паничу, не говоріть, бо ви мені обіцяли.

— Та я обіцяв і буду в ним говорити, але ти знаєш, що він ґазда до своїх грошей і я не можу його силувати.

А ти, Пара, приходь, поговоримо ще...

Але вона не чула вже останніх його слів, бо в голові дзвонили їй якісь страшні дзвони, що все заглушували.

Тільки серце билосся скоро й тривожно. Перебігла через подвір'я з опущеною головою.

Не йшла на шлях, тільки поза стайні і зразу на стежку у верх.

У неї була тепер одна болюча, образлива свідомість: панич обдурив її.

Як смереки обступили її довкола, як чула, що довкола пуста й нема людського ока, не могла довше вдержати сліз і закрила рукавом очі.

У ГОСТЯХ

На половинах сріблилися вже осінні морози, а внизу берези капали золотом. Осінь була вже пізня, одна з тих гарних, погідних, гірських, що в полудне під берегом сонце ще петек з чоловіка здіймає, а вечер просить кожуха, бо Черногора холодом дуб.

Маржина блукала вже низами, а полонина вже замовкла. Скинула з себе все життя, все гуцульське багатство,—маржину і замовкла, завімила аж до другого Юра. Була неділя з полудня і Микола з Параскою йшли на рщіння до Парашиної подруги Йвки, що була за Зеленчуковим Іваном. Уродився у неї хлопець такий пухнатий і білий, якбудз й Іван просив їх на рщіння, аби набізівно прийшли.

Микола йшов напереді і ніс у пазусі око горівки, а Пар ска здоганяла його, бо несла на руках Штефанка.

Як доходили до Зеленчуків, то сонце сіло вже на кічиру¹⁾, а з Іванової хати через невеличкі вікна виривалася на верхі гомінка розмова вже нетверезих гостей.

В невеликій кімнаті було битком людей

¹⁾ Островерха гора.

на лавах. Стариня його и її, кривні, сусіди стиснулися туго плече в плече, що тяжко було повернути руку, щоб прийняти чарку чи сягнути на стіл за будженичкою з капустою, що забила кімнату запахом шквареного товщу і часнику. Газди й газдині ще стискалися, робили місце Миколі і Парасці.

А Параска з дитиною відразу направилася до Івки, приговорювала біля неї, клала щось завинуте в папері а потім розкутала Шгефанка і поклала в ногах у Івки.

Микола відразу встряг в гущу газдівських голів, а Иван наливав йому і просив контентуватися чим б.

В міру того, як пляшки випорожнювалися, орачки робилися що раз голосвіші, деякі газди вже прижмурювали очі й тоді тільки, як чарка торкнулась їхньої руки, бо сусід передавав чергу, підіймали вгору голову, пролуплювали важкі повіки на хвилину, вихиляли порцію, пхали напوماцки руку у миску за закускою, розгублювали її з пальців по столі і знову прищулювали очі і гомовіли так голосно, немов би хотіли все товариство перекрічати. А Івчина невя з трудом протискалася поміж людські плечі та клала на стіл що раз нові миски

ь іжею и просила гречно чесних газдів і ґаздинь, щоби гостились і не марикували собі та щоб були вибачні. А люди дякували файно, вичищували миску за мискою і з'їдали груди хліба. А Йван теж припрошував. хоча ледво держався на ногах, бо хотів, щоб всі були вдоволені, бо це перше у него рщіння та й перший легіник.

А Микола старався наздігнати ґаздів. Останніми часами він рідше зустрічався з чаркою і тепер в чаді трунку, в шумі людських криків, згадав колишні буйні часи і кров заграла Черемошем у жилах.

— А як там, Миколо, твій процес з Дзіндзілем?—питав хтось з гурту.

— А як... Нехай його шляк трафить... Він гадає, що я дам йому попусту, що він з мене буде лифу дерти. Ой, бігме, що ні.

— А я чув, що він виграв справу,—говорив хтось другий.

— Виграв?—обурювався Микола... Не діжде він. Та я всі суди сходжу, до самого Відня до цісаря піду. Бо він тут знається з усіма суддями та адвокатами та й усі йдуть йому на руку.

Наш суд присудив, щоб я заплатив йому вісімсот п'ятдесят банок і кошта, але він їх тоді буде видіти, коли я свого небіщика дьидю.

Як тільки придуть вироки, казав мені адвокат, що буде писати апеляцію до самого найвишого суду. Витративсь я стільки, аби я мав ще останню маржинку продати, не дамся. Бо я здався вже на цісарський параграф і не дам себе грабувати.

Він гримав вулаком в стіл, а очі блищали вовком.

В той час одчинилися двері і до кімнати ввійшла Явдоха. Усміхнена, повновида, в святочній лудині, з великими блескучими пацерками на шиї, з паличкою в руці. Зійшла як повнолиций блискучий місяць.

Виталася з ґаздинями й ґаздами усміхаючись і облесливо, а до Івки щебетала так масно й солодко, як коли б вона була їй найрідніша та найдорожча на світі.

— Та щоб, Івко сестричко, ти подужала скоро та аби путерії набрала, та аби вихохала свого Михайлика, аби з його виріс легінь на все село й на всю верховину. Ой бо ж дитинка у тебе, йик чічка, йик самий цугерок ¹⁾.

— А це чий такий флекив ²⁾?—питала Івку й показувала на Штефанка.

— Та Паращин.

1) Цукерок.

2) Хлопець.

— Ей, Пара, голубочко, це твоє таке?—
питала, кривлючи зневажливо губи.

Параска підійшла до дитини, немов хотіла заступити її перед лихими очима.

— Що боїшся, аби не врікла?.. Не бійся, Парасочко, не бійся, такого туршука¹⁾ нічо не чепиться.

Параска зблідла й затиснула кулаки.

Але Явдоха одступила від неї і реготалася їдким сміхом.

— Миколайку, чуй, Миколайку то ти собі такого задріпаного легіня ховаєш? Бодай ти здоров здіждав. Годного легіня маєш, зовсім до Владзя подібен.

Та й не було у того павича чи більше часу чи путерії, або хоч людкого бахура був спорядив.

Різкий ляск в лице сколихнув п'яне товариство.

Явдоха скрикнула й кинулася на Параску, але ґазди вже їх розділили й не пускали.

— Я тобі, суко, очі видеру,— кричала божевільно Параска й виривалася з рук ґаздів. А Микола сидів за столом, дивився то на Параску, то на Явдоху і іржав п'яним, безглуздим сміхом.

¹⁾ Царшивець, недорода.

А Параска пішла до дитини, закутала наскоро, одягнулася і без будьте здорові вийшла з хати.

А Потьикова Марічка, що колись була першою дівкою, а тепер говорила хриплим грубим голосом і зав'язувала ніс платком, бо її точила вже франца і на носі була вже ямка з червоним струпом, що лущився місцями, а з рота від неї несло івилюю котюгою, казала Явдосі:

— А ти, дівонько, держи писок. а то, ви-диш, за писок та в писок, бо тобі дитина май нічого на винна.

Але Явдоха пропустила ці слова, немов їх зовсім не чула, і примістившись біля Миколи, наливала чарку, пила до його й реготалася на цілу хату.

Коло півночі гості почали розходитися.

Иван ледве держався на ногах, обіймав газдів і дякував, що не погордували й зайшли, а чельдидь цілувалася й прощалася, як коли б через хвилину мала кожна з них вмерти і вже ніколи не побачитися.

Микола виходив з Явдохою. Ймилися за руки і хитаючись тягнули одно другого, то в той то в інший бік.

Як одійшли далеко від хати й як не чути було вже людського гомону, Явдоха сказала до Миколи:

— Але ж ти, Мико, онуча раз онуча. Взяла тебе жінка за чуба та й крутить та й ганцує, а ти дурний данцюєш¹⁾ коло неї й чужого байстриюка пантруєш. Та нехай такого газду шляк трафить, що ним жінка орудує.

— А ти, Явдо, припри собі свою губу, не сердь мене.

— А мені такої не хочеться, бо ти дурний як замотиличина вівця. Бо ти кажеш, що Дзіндзіль хоче з тебе ґрунт зрабувати, а я тобі кажу, що ні, що ти дурний.

Микола сіпнув її за руку, мало не вирвав і кричав:

— Як ти маєш мені май що вповісти, говори полюдськи і посумлінному, а то тьмує собі і не дуркує мені, бо я тебе дуркну, то кісток своїх не позбираєш.

— Та ти, Миколайку, не вадься, бо мене серце за тебе болить. А твій ґрунт не Дзіндзіль від тебе відбирає, а панич. А знаєш для кого відбирає?..

— Для кого?—питав Микола і кліпав п'яними очима.

— А для кого, як не для свого байстриюка, того твого туршукуватого Штефанка?

¹⁾ Танцюєш.

— Як? — ревів микола.

— А так, щоб ти знав, та щоб своїй Парасочці руки ослутив, аби вона не знюхувалась з паничем Бояк ти ходив у полонину, то вона до панича штрикнула¹⁾. Люди в церкві богу моляться, а вона припишлася як пава й до панича полежати пішла. І там вони радилися, якби той ґрунт від тебе відібрати та як би на того байстрюка записати, аби він мав свою пайку, бо ти ще годен з десятеро сплодити, а воно панське, то аби йому добре було...

Микола немов зразу протверезів, стискав обома руками Явдоху за рамена, аж в кістках щось хрупотіло й питав:

— Явдо, ба чи вере ти вправду вповіла? Божися, що правду, а то з тебе душу вищу.

— Миколайку, бігме, що правда, аби я так щасливо діждалась святого Миколи та Різдва, то нехай тут підо мною земля провалиться, як тобі истинну правду кажу, бо говорила мені Лисавета з двора, що чула як все за ґрунт і за ґрунт говорили, а потім ще закусили собі разом тим, що треба.

Микола стояв на одному місці як вкєпаний.

¹⁾ Скочила.

— Мико, та ходи, сарако, ти що? Ходи,—
тягнула його.

А він підняв бартку вгору й кричав так,
що фії дрижали:

— А щоб мене так ясна смага побила,
що тому байстрюкові голову врубаю. Біг-
ме, як курці.

— А я тобі, Миколайку, говорила та й
казала, нажени ти тоту фльондру, та ві-
зьми собі газдиню, щоб і тобі й твоїй хаті
порядок давала, а то пропадеш, як сніг
на Юра.

— Тривай. Явдошко, тривай, ой дам я їй,
ой дам, та так дам, що буде аус і кінець. А те-
пер кажу тобі, Явдо, ходи до мене, будеш мені
газдинею, тільки, як будеш бігати за ле-
гінями як сука, то вб'ю, бігме, вб'ю.

Явдоха ловила його руками за шию, на-
гинала його голову до себе, цілувала в
холодне обличчя й казала:

— Ото раз мудре слово вповів ти, Мико-
лайку, та й му тебе слухати та й сокотити
як газду. А тепер ходи до мене, бо Митро
повівся до Красноилі й мені самій холо-
дно спати.

Брала його під руку й тягнула за со-
бою. А Микола йшов з опущеною головою
й безупинно грозив:

— Ой, покажу, раз їй покажу.

Я ТУТ Ґаздиня

Микола прийшов додому вже ранком. Стоїть посеред хати в крисані, не роздягається, а очі горять як у вовка.

— А тобі що, Мико? — питала Параска.

— Ти моя, Ґаздине, пишна та делікатна, ти паничева фльондро, питавша мене, що зі мною? А я тобі, май, раз на все скажу що:

— Забирайся мені з хати з твоїм бай-струком, а то голову йому скручу.

Параска зблідла й дрижала на цілому тілі.

Була готова кинутися, коли б він підійшов до дитини.

Але Микола був вже тверезий і морозний ранок захопив кров.

— Ти чула, що я сказав?

— Ти, Мико, не казися і не чіпайся як щьизник болота, бо йик тобі тоді тота сука щось набрехала, то ти маєш маги сві розум.

— Ого я маю свій розум та й кажу тобі. Чуєш?

Крикнув так що дитина зі сну схопилась і заплакала.

Параска заспокоювала дитину.

— А ти мені кажи, Ґаздине моя паршива, ба ци вере ти не заходила до панича, як я був в полонині?

Параска не сподівалася такого запитання. Вона розгубилася й чула, що ноги дрижать під нею.

Микола кинув крисаню на стіл, фарнув барткою так на лаву, що аж шибки задзвеніли й питав:

— А що вере я правду кажу?—говори, котюго. Ой, говори, аби я тобі твого рота не розкривав, бо як я розкрию, то, бігме, не зачиниш. А за ґрунт змовлялася з паничем, аби на твого байстрюка переписати?

Параска скипіла. Вона розуміла, що Явдоха Миколі набрехала, що роздратувала його як голодного вовка й напустила на неї. Вона знала Миколу такого швидкого як полонинський вітер і знала, що тяжко його переконати. Але це все була брехня і це давало їй силу стати з ним віч-на-віч.

— Ти, Мико, лягай спати та виспись, а потім мемо балакати, бо мені твого ґрунту не треба та троїй дитині, поки ти дужий та по світі ходиш.

— Та ти сказися з тою твоєю дитиною й не говори мені, що вона моя.

— Ой, бігме, твоя, аби я так сьїт та й сонце бачила.

Вкладала в слова всю силу матерньої

любоби, бо хотіла його переконати й заспокоїти.

А до Владзя я ходила, просила, щоб вговорив Дзіндзіля, аби дав нам спокій з своїми терметами.

— Ой, Пара, брешеш як тота котюга о півночі. Бо як тобі мене так дуже жаль, то чому ти не йшла тоді, як я був дома, чому ти мені не вповіла та й не зволялася?

Параска мовчала. Їй тяжко було говорити про свої побоювання, про болючі спомини колишнього, хотілося самій перенести те все, замкнути в собі. Вона бачила, що Микола все одно їй не вірить. В цій хвили вона горіла тільки безмежною зненавистю до тої своєї противниці, що наступала їй на горло.

— А перед тим, чим ти мала сключитися з паничем, як ті котюги на тічні, то ти мене зволялася?—кричав, підступаючи з кулаками.

Але Параска вже не зважала на його. Вона чула, що на неї котиться скала, що вже летить, що задержати її вона не всилі, що тут все одно, або, або і вона кинулась вовчицею.

— А ти мене зволявся, як лягав спати з Явдохю, зволявся? А то ти мене на рахунок береш, а сам як бугай ганяєш по

чужих жінок? Уже ти змовився з тою публічною і мені дихати не даєш, шляк би вас обоє витрафив.

Ти мені кажеш, аби я з хати забиралась, бо певно хочеш собі свою любаску привести?

— Таки хочу й приведу, бігме приведу,— грозив Микола.

— А я тобі кажу, що я з хати нікуди не піду. Ти мене від дьиді забрав чи ні? Я в тебе не просилася. Тьимуєш, як дьидя говорив мені: вернешся знову Пара.— А я вповіла йому, що не вернуся. І я такої не вернуся, бо це моя хата.

І я кажу тобі, а ти передай тій фльондрі, що як мені стане на мій поріг, то аді,—брала сокиру з-під лави,—голову як череп розрубав. Аби ти собі тьимував.

Микола скипів, кизувся до Параски, виривав їй з рук сокиру.

— Пусти, бо чиколонки обрубав, чуєш, паничева любаска?—кричав і рвонув за сокиру.

До хати ввійшов сусід. Замітили його аж тоді, як він стояв вже біля порога.

— А ти, Миколайку, чого вадишся вже в понеділок зраня?..

— А нема холери на цю паршиву чельдину,—оправдувався Микола.

А Параска йшла заспокоювати дитину, що верещала на цілу хату.

ІДЕ

Цього року зима раптом спала на гори. Ще сонце світило тепло, де-не-де ще лист телпався на деревині, а тут тобі в ночі десь взявся холодний вітер, завив, загудів по горбах, скотив з верхів хмари як чорна сірячина, собаки втікали з призьби й ховалися по закамарках, а як люди повставали рано, то гори були такі білі, як коли б газдиня новою скатертю стола накрила.

А темні гаджуги з білими чубами стояли як закам'ялі й дивилися на біле море. Параска була дома сама. Вже другий тиждень минав від того часу, як Микола казав їй забиратися з хати, але Явдоха не приходила. Чи Микола передав їй Паращині погрози, чи були якісь інші перешкоди, чи може Явдоха взагалі не хотіла,—Параска цього не знала. Вона потрохи заспокоювалася і думала, що знову втихне в хаті і життя піде звичайним шляхом.

Микола останніми часами рідко бував дома. Ходив до адвоката, бігав кудись, не то роботи шукав. Вона не питала його, а він з нею не говорив, от-так як коли б занімів.

Думала, коли б забігти до дьиді та ви-просити яку банку, бо ї постолів треба було та ї кукурудзяної муки тільки ще на день-два.

Збиралася йти викістати з під маржини, брала петек, що лежав на лаві і ненароком глянула у вікно:

— Це що?—протирає очі... Це що?.. Микола?.. Він іде з Явдохом?

— Він несе одні бесаги на плечах, а вона другі і йдуть сюди до хати?

Заломила руки й кинула оком по хаті.

— Пороги, на те вас мені ставили, аби шельма через вас ходила? Та й ви стерпите, видержите таку кару, такий гріх?—голосила Параска.

— Хато моя, темна та чорна, пекло мов, пекло, бодай ти була запалася, затрясла, нім я прийшла до тебе. Щоб тебе була смага спалила, нім лягла з ним на цю погану ніч... Бодай, бодай!.. Усе пропало, аді кінець іде та й годі.

Дивилася знову в вікно.

— Аді, вже недалеко... Вже іде моя смерть, моя загибіль. Веде її той, що колись присягався мені, що клявся мені, що люблю тебе як свою душу. Аді, ще годинку¹⁾ і все пропало...

1) Хвилину.

Взяла дитину на руки.

— Дитинко, синку мій дорогий, аді дьидя смерть веде у хату... Видиш?

Показувала пальцем у вікно.

— Видиш, рідний дьидя.

Дитина скривилась, заплакала.

— Боїшся?.. Тихо, Штефанку, тихо, дитино. Ти не бійся, бо я могу тебе боронити, поки в мене путерії¹⁾ стане. Тихо.

Посадила на лаві й поцілувала.

— Ні, Штефанку, вона тут не буде... Це наша хата і наше право.

Для двох тут місця нема. Або я, або вона. Аби згинути,—не пущу.

Заклямкувала двері і стояла з затисненими кулаками.

Хтось сіпнув за двері.

— Отчини!—ревів Микола і гатив кулаком в двері.

Параска стояла мовчки і вся дрижала.

Микола рвонув двері з усієї сили й клямка вискочила.

Відчинились двері, Микола з Явдохою ввійшли в кімнату.

— Мой, Пара, видиш, то моя любаска. Аби ти їй годила та й шанувала, а ні, то зуби геть виб'ю. Чула?

¹⁾ Сили.

— Мико, геть мені звідци з нею. То моя хата, чуєш, моя! Геть!..

А ти, жінко, забирайся мені, як тобі голови свої шкода.

Дивилась одна на другу. Явдоха зареготалася, хоче йти в хату. Параска спалахнула вогнем і кивулася на неї.

— А то тобі чужий газда, а то тобі чужа хата, а то тобі моя доля гірка та темна!..

Била по голові, по грудях, по лиці... де попало.

Явдоха скрикнула не своїм голосом і кинулась на Параску. Бесаги впали на землю, а вони счепилися разом, попадали на землю і вилися як галиці. Параска держала Явдоху одною рукою за волосся, а другою била, дряпала. А потім піднялася і тягнула за волосся через поріг до сіней.

Микола стояв мов остовпілий з другими бесагами на плечах, бо був певний, що Явдоха дасть собі сама раду. А тепер він гепнув бесагами до землі й замахнувся кулаком:

-- Пара, пусти, бо смерть, диви, аминь тобі тут буде!.. Чуєш?

Зловив за руку, хотів вирвати з волосся.

Але Параска вкусила його за руку й тягнула дальше.

— Не пускавш? Тривай, пальці обітну, аді.

Витягнув ніж з череса і чахнув по пальцях, а кров сплила на волосся. Параска скрикнула.

— Видиш, що пустила, а що я казав?.. Мой!..

Бив кулаком по голові, по спині.

Явдоха зірвалася й собі. А Параска лежала на порозі й ревіла.

Микола витрутив її до сіней і замкнув двері.

— А нехай її. От холера тяжка!..

Сопів, обтирав кров з руки. А Явдоха поправляла розхрістане волосся, оглядала подерту сорочку і рваним рукавом стирала кров з обличчя.

— Файно, Миколайку, ти мене вирихтував, коли б була знала...

— Явдо, ба чи я знав, та чи гадав, що така холера.

А двері тріщали від Паращинних кулаків.

— Явдо, чуй, Явдо, а ти, май, не сердься.

Обнімав її, брав на руки і висаджував на піч і сам поліз за нею.

В хаті верещала перелякана дитена, а в хоромах заводила мати й гатила кулаками в двері.

НА ОСТАННІЙ РАХУНОК

Микола дістав письмо від адвоката про те, що вищий суд затвердив вирок першої інстанції.

Як в громадській канцелярії писар прочитав Миколі це письмо, Микола тільки скрикнув:

— Аді, так і заїла мене та шельма з своїм паничем.

Радився людей, що йому робити, але кожний тільки руками розкладав.

— Треба йти до адвоката на останній рахунок. П'ятдесят банок від мене взяв, обіцяв виграти справ, а тепер що?

Вишпортував з череса останній грейцар й вибрався до адвоката.

.
— А як нам тепер бути, прошу пана?— питав прийшовши в канцелярію.

— Я уконтентував вас, заплатив всі гроші, п'ятдесят банок пішло, як в батіг тріснув, але мені з того тільки хісна, як коли б мені хто в кешеню плюнув.

— Що ж, я не бог і наперед знати не можу?

Все що було можна, я зробив,—оправдувався адвокат.

— А тепер, що даліше?

— Вже нема що, шкода грошей, бо нічого не вдіємо,—радив адвокат.

— Значить, кінець—питав Микола, а очі горіли злобою.

— Та кінець. Дальше нема куди йти... Я радив би вам, щоб ви з Дзіндзілем якимсь погодилися, може б ви продали частину ґрунту й заспокоїли його, а то він як впишеться на ґрунт, тоді піде все на ліцитацію.

— Ой, доданцувався ти, Миколайку, доданцувався,—говорив сам до себе,—ще таких музикантів собі наймив, що шкіру з тебе злупили.

Не радився більше і вийшов з канцелярії без будьте здорові. Бачив, що його справа вже скінчена, що адвокат взяв, що міг, а тепер хоча б і кортіло взяти ще яку банку, видіти з його та нема вже як.

Полазив по місті, понирав попід крамниці, а потім зайшов до коршми, бо з ранку немав нічо в роті.

В коршмі сиділо декілька гуцулів, а в середині поміж ними судовий післанець, що розносив папері, і висушували літрову пляшку, що майже порожня вже стояла перед ними.

Микола присів біля них, казав дати собі порцію горілки й закуску і слово по слові

розбалакався й розказував про свій клопіт.

— А хто вам, ґаздо, буде тепер радити, як ваш авдокат добрехався вже до кінця? Це так, як коли б ми випили все з цієї пляшки та й хотіли ще вам порцію наляляти,—говорив один з ґуцулів.

— А як би до цісаря?—пробував несміло Микола.— Він найстарший ґазда і старший за всі параграфи. Тільки гадаю собі, де тих грошей взяти і як бути, чи самому їхати до Відня, чи просьбу писати?

— Ой, захотилося вам, ґаздо, печеного леду,—говорив підстаркуватий ґуцул. Як би можна з кожною справою до цісаря, то всі ґуцули туди поїхали б, бо всі пропадаємо, бо заїдають нас і ті суди і ті термеги і вся наша праця пропадає так, як коли б у воду плюнув.

І хто там буде слухати темного ґуцула та панькатись з ним? Походить попід бургом¹⁾ коло брами і гадаєте, що далше пустять? Бігме, не пустять. У нас лиш як рекрута брати, тоді ґуцул іде перший як свічка, а більше він права не має.

От послухайте, розказує нам пан Павук, що наші купці цілий суд завалили скаргами на ґуцулів.

¹⁾ Двір цісарський.

А судовий післанець робив важний вигляд, як шматок урядової особи, й говорив:

Я — сам бачив як один Ліссер півтора сотні скарг привіз до суду до реєстратури за борги всякі і бутини, а скільки Мавтнер, Лазарський, Померанц, що й говорити. Зчистять гуцулів до тла, зліцитують.

Це слово „зліцитують“ розпеченим залізом запекло Миколу.

— Та де ми бізуємо це все видержати?—
нарікав другий гуцул.

— Аді, кождому дай. Податок дай, секурацію¹⁾ дай, попові дай, купцеві дай, адвокатові дай і дай і дай, а тепер таке время настало, що ні заробити, ні з маржинки хісна, так як коли б її хто зчередував²⁾.

Ну, а гуцулові, як маржинка не ведеться, то все одно як кінець. Що, грегит³⁾ йому вродить?

— Та тепер такі часи настали,—говорив третій, що аби сто банок позичити, то треба пів года ходити та всім панам з каси кланятись. Де ти тепер його порятунку найдеш?

.

1) Страхування

2) Заворожити, лихо поробити.

3) Кам'яний горб.

Микола виходив з коршми ще більше прибитий. Мотикався з снігсн, що грубою плахтою впав на шлях, і перепускав думки, як вівці через струнку.

— Та ніби кому я продам у селі ґрунт?.. Нікому... Або котрий ґазда має такі тисячі, аби його купити? Один вґомость міг би, але до него не піду, не піду, хоч би ціле попівство завалилося.

Чи не зайти до Дзіндзіля?

Але ця думка плямувала його ґаздівську гордість.

— Що, маю сам ще йому в горло пхати та просити: їж, Дзіндзілику, аби тобі аж боки розперло? Бери, аді, даю тобі таку царинку, що другої такої у горах нема, ще від діда - прадіда, що всі Зеленчуки берегли її як око в голові, тільки Миколайко не зміг її зберегти.

Гнав геть від себе цю думку, але через хвилину знову вертала, наміщувалася в самій середині широко, як сидуха на базарі і торочила вічно своє.

— А все одно він подавиться нею, ой забере. А як суд ме продавати, то ти знаєш за скільки? Може тобі і феника не лишиться? А так по добрій згоді благо кілька сот дістати.

Він вже не боровся з тою думкою, не

сперечався з нею. Хоча вона була йому дуже гірка, хоча дуже не любив її, але слухав все більше, притакував їй, і як ввійшов в село та побачив світло в коршмі, не видержав і зайшов.

В коршмі було пусто. Микола був радий, що людські очі не будуть підглядати за ним і колоти, та що людські роти не будуть перешіптуватися та молоти по селі.

Для Дзіндзіля поява Миколи в коршмі була неприємною несподіванкою.

Він догадався, що Микола прийшов з певним наміром і побоювався, чи не захоче зробити якої неприємности.

Але Микола стояв такий, як сполоханий кінь, що поломав вже воза і вибрикав всю силу, а тепер дροжить і робить мокрими боками.

— Як поживаєте, Миколайку?—питав ввічливо.

— Нічо, Дзіндзілику, дякую тобі файно, ще дихаю й волочу ногами.

— Що ви таке говорите? Такому молодому газді ще годиться брикати.

— Ой, Дзіндзілику файний, вже не побрикаю, бо такого знайшов собі газду та такого, що спутав мене на всі ноги.

Дзіндзіль удавав, що не розуміє цього натяку, що він не до його відноситься.

— Знаєш, чого я до тебе прийшов?

— Скажете,—говорив байдуже Дзіндзіль.

— Купи собі у мене тих вісім моргів. Давав ти мені колись дві тисячі, накинь ще пів, відрахуй собі свої гроші, що суд присудив, та будемо квітні.

Ці слова ссливали так важко Миколі з язика як розтоплене олово, але не показував цього Дзіндзелеві і стояв вже гонорно як ґазда.

— Що ви кажете, Миколайку? Де в мене стільки грошей? Тоді я торгував у вас, бо мав своїх пару банок і траплялося у людей дозичити. А тепер у мене нема грошей.

Зрештою пощо мені та царинка? Думаєте, що мені ваш ґрунт потрібен? Мені бігме не треба. Що я буду з ним робити? Ви, Миколо, ґаздуйте собі на здоровля дальше на своїм ґрунті, та й жиймо собі у згоді, а мені ви заплатите мої гроші. А як ви хочете продати, то в селі ґаздів нема, чи що?

Микола розумів, що Дзіндзіль йому бреше, що він тільки притаївся, щоб зробити останній скок, але знав, що крім грубої сили, він не може нічого йому протиставити. І це доводило його до божевілля, розбурхувало цю грубу, звірську силу,

заставляло вибухнути ураганом. У його грудях клубилося й влекотіло як в Черемошовому водопаді.

Але до коршми ввійшли люди, розвіяли своїм гомоном його лють і Микола гамував себе і виходив з коршми.

А в серці лежав камінь і в Миколи було одно бажання,—вирвати його звідти й розтріскати на чийсь голові.

ДВІ ҐАЗДИНІ

Зима обкладала верховину цілими перинами снігу, засипала плаї, вирівнювала узбіччя й виганяла голодних вовків з лісів у села за поживою. Смереки схилили голови під великими, пухнатими сніговими шапками і опускали фюю аж до землі.

На білому снігу птахи мережали лабками майстерне плетіння, понівечене місцями великим вовчим слідом, що біг з розмахом, рівно як струна.

А тихо — аж в ухах дзвонить, бо лід скував шум Черемошу і гірських потоків замкнув в своїх холодних стінах.

Зима була морозяна, ясна, під ногами тріщав мороз сухо, різко.

Микола рубав на подвір'ю дрова і складав під стіною між двома дрючками, що верхами діставали криші.

А в хаті дві ґаздині...

Параску щось зломило, вона ховалася по кутках з дитиною, махнула рукою на ґаздівство і знала тільки свою дитину.

Вона не бачила нізвідки порятунку, тратила надію, хилила голову і, як це звичайно буває в простолюддя, шукала розради в молитві.

Тільки тоді, коли Явдоха наступала їй на пальці, в ній загорялась гордість давньої ґаздині, і тоді вона могла кусати, як роздратована котюга.

Але Явдоха чула за собою дужий Миколів кулак і старалась на кожному кроці допекти Парасці.

А тепер Параска клячала перед образами, тримала дитину на руці і молилася півголосно:

— Помилуй ні, боже, по велиці милости...

— Ти побожна, а може б ти за яку роботу взялася? Уже досить тих отчешів намолола. Коби тобі так грабно до роботи, як до отчешів.

— Яко беззаконіє...

— Ти, мой, чуєш, що кажу?.. Аді, ладу ні трішки. Гердьив¹⁾ не митий від вчера і кулешір, пометеньи²⁾ по коліна, а спу-

¹⁾ Баняк.

²⁾ Сміття.

зьино¹⁾ скрізь, що пальцем пиши, а вона, коби їй буката²⁾ хліба і ведро скорому, та й отченаші молола би.

— І лукавов...

— Та ніби я до кого говорю, ти?.. Чувш, бери собі на саму, а то щьизник тебе возьме! Коби лиш ґазда прийшов... Лиш отченаші меле, й з бастрюком грається.

Мой побожна, аді, скажу Миколі, аби зробив царок тай бахура в царок, нехай сидить, а побожну до маржини. Десь уже зовсім пропала, ніхто не подивиться. Чувш?

— Се бо у беззаконії...

— Зараз горшком в голову кину... Берешся до роботи?

— Та ти, шельмо, чого мене чіпавшся? Вчепило б тебе за печівку! Ти кажеш, що ти тут ґаздиня, та що ґазда твій, то роби, аби тобі аж пальці облізли. А мені не хочеться. Для мене й мові дитини вистарчить.

— А я тобі кажу, берись до роботи.

— А мені не хочеться, бо я тобі не наймичка. Доволі давцюю коло вас, як він у хаті, а тепер мені не хочеться... Се бо у беззаконії... — продовжувала молитву.

— Тривай, я тебе зараз зачну в беззаконії, що шляк тебе трафить.

¹⁾ Напорожено.

²⁾ Шмат.

Злізала з печі і вдарила.

— Ти мене в моїй хаті? Ти суко!...

Кинулась на Явдоху.

До хати ввійшов Микола, зловив Параску за груди і тряс мов питлем.

— Аді, душу з тебе вителіпаю, аді.

А потім пхнув, аж на лаву повалилася.

Параска сиділа на лаві і заводила та товкла головою до етіни.

— Та нащо народилась я на той світ, та нащо? Та коли б ще малою була заснітилася¹⁾... А то дочекалася, дочекала. А то мені чорна та темна година. А то дивлюся на вару божу... Доленько моя, доленько.

— Аді як, рипить... Може кілька отчешнів ще змолола б, то скоріше небо достушить. Ой, Миколайку, коли б була тобою, да так провчила б її, ой провчила би, як має у хаті сидіти.

— Ой, дитинко моя, дитиновько, ото твоє життя буде... А то маєш годного дьбидю, ото людськості вчить тебе.

— Ану, ти панська любаско, ще трішки, ану.

— Явдо, лиши її. Не бійся, не розпукнеться. Вона трібує, май, вере тверду голову має. Нехай гатить добре, нехай. Як хоче, то я їй ще поможу.

¹⁾ Пропала.

— А то діждалася пошнівку від свого газди, а то стала наймичкою у свої хаті, а то мені пекло у хаті, а то мене якась сука чепилася, а то мені вік заступила та й забрала.

— Ти стулиш свою губу, бо зараз тебе так провчу, що провчу. Я тобі дам суку, що тебе тирба¹⁾ обіллє.

Диви, час обід варити... Затопи ватру в печі, чубш?

— А то чорна година мене чепилася... Та де я подінуся та як вік му коротати тут з тою фльондрою?

Явдоха вдарила в лице...

Параска завила:

— Боже, та вона мене у моїй хаті та у моїй хаті!

Впала біля порога, товкла головою гризла зубами і голосила:

— Пороже, тяжкий вороже, на що ти пустив її в хату та на що пустив?

А потім повзла до стола, підіймала руки й заводила:

Образи мої й ви дивитесь на моє пекло. А я вас так молила, так молила, а ви зовсім поглухли і повімили. Та чому ви раз не поб'єте ясним громом цю хату,

¹⁾ Кров.

щоб вона провалилася разом з таким ґаздою та з таким пеклом.

А Микола ловив її за волосся волив на землю і місив як болото.

ПОГОДИЛИСЯ

Владзьо був в нервовому настрою. Від його що-лиш вийшов уповноважений барона Люфта. Він дорікав Владзеві за те, що досі нічого в справі купівлі царинки не зроблено.

Владзьо оправдувався, запевнював, що справа налагоджується, але не згадував нічого про це, яким чином і вимагав від уповноваженого, щоб він в найближчому часі дав половину ціни—тисячу двісті п'ятдесят для майбутнього купна.

Йому хотілося на уповноваженому заробити дещо і рахував, що колиб уповноважений дав цю суму,—то йому вже не багато прийдеться доплатити на судових торгах, а потім можна уповноваженому пред'явити фіктивні додаткові рахунки.

Уповноважений погоджувався на Владзеву вимогу, але під умовою, що до травня ґрунт буде вже куплений. В протинному разі грозив, що йому самому прийдеться купити для барона Миколів ґрунт, хоча б і дорожче.

Тепер Владзьо вже два рази посилав по Дзіндзіля, але він пішов кудись в село і жінка обіцяла прислати його, як тільки вернеться.

Минала година, друга, але Дзіндзіль не являвся. Владзьо вже декільки разів заглядав нетерпеливо в вікно, сердився, ходив нервоно по кімнаті.

— Чорт би його побрав!.. Тоді, коли треба, пропав мов камінь у воду.

Через півгодини Дзіндзіль ввійшов тихо як кіт до кімнати і гнув в дугу спину.

— Пан мене кликали?—питав увічливо.

— Куди вас, Зінділь, носить? Я вже два рази за вами посилав.

— Ви, пане, не гнівайтесь. Знаєте, я бідний чоловік, мені треба шматок хліба заробити. Як я буду сидіти дома, то небагато висиджу.

Владзьо питав різко й діловито, бо не міг успокоїтися:

— Кажіть, до чорта, коли вже буде кінець з тим Миколовим ґрунтом? Я бачу, Зіндель, що ви щось крутите, але дивіться, щоб не перекрутили!

— Я?—Що ви, пане, таке говорите?.. Я?..
Борони боже!.. У мене все йде як слід.

— Я це вже давно чую, але я питаю

вас, коли ця комедія вже скінчиться. Мені треба кінця, розумієте?

Ви, Зіндель, знаєте дуже добре, що термін вашої оренди мивув ще восени. Згідно з умовою, оренда не може продовжитись без виразної письмової згоди обох сторін. Ви знаєте, що це значить? Це значить, що ви вже не орендатор, що ви тільки тимчасово сидите в коршмі і що я, коли хочу і з ким хочу, можу заключити на нову умову. Я ще при кінці минулого року сказав вам, що оренду заключу з вами наново після того, як ґрунт буде мій.

І тепер я даю вам остаточний термін. Я хочу до травня мати ґрунт. Як цього не буде, я вважаю себе вільним у відношенні до вас. Мені вже давно пхають гроші в руки і то далеко більше чим ви.

Дзіндзіль приблід, бо панич вколов його гірше чим тупим ножем.

— Я від вас, прошу пана, цього не сподівався. Я стільки років тримаю вже коршму, стільки вложив в неї своїх грошей, додержувався точно умови і старався все догодити панові, а тепер ви хочете мене з дітьми викинути на вулицю тому, що якийсь розбійник дав вам двісті чи триста золотих більше?

Прошу пана, невже Зіндель не варт тих дурних кількесот золотих?

Пан кажуть, що вам потрібен ґрунт. Чи я може заперечую? Коли панові треба, то так повинно бути, і я все для цього зроблю. Вир ж уже правосильний і я подав вже, щоб мою претенсію вписали на Миколів ґрунт і щоб той ґрунт продали через публічні торги.

Ви знаєте, що в суді в певні терміни, певний порядок і для цього потрібно певного часу. Я надіюся, що десь на днях повинна бути оцінка ґрунту.

— А ви не знаєте, що робиться, щоби справу прискорити?

— Чому я не знаю?.. Я знаю, тільки у мене тепер стільки клопотів, що не мав часу поїхати до суду. Але я завтра спеціально поїду, коли це потрібно для пана спеціально.

Я вам все зроблю, поговорю з ким слід

Тільки мене дивує, чому панові такий гвалт з тим ґрунтом? Не все одно, чи місяць скоріше, чи місяць пізніше?

Дзіндзіль через прищулені очі кинув на Владзя гостру, тонку стрілку і обсервував, чи задрожить якийсь нерв на обличчі Владзя від неї. А очі світили тою іскрою, що говорить; ніби я не знаю?

справа,—говорив спокійно Владзьо.

— Я вас, пане, перепрошаю. Воно, правда, що мені до цього. Вам потрібен ґрунт, так має бути. Тільки тут, прошу пана, треба ще дещо в'яснити. Ґрунт, то ґрунт, але як, за скільки?

Дзіндзіль через свої купецькі зв'язки був вже добре поінформований про нову дорогу та про наміри барона Люфта. Він знав, що на Миколовому ґрунті можна добре заробити, але ізза цього одноразового заробітку стратити коршму не було рації. Тому вдавав перед Владзем, буцімто він нічого не знав. Але рівночасно він не хотів і цієї нагоди пропустити безкорисно і думав, яким чином і тут заробити хоч дещо, коли основний заробіток має попасти вже в руки Владзя.

Правда, він заробив вже на Миколі около дев'ятьсот, але це зовсім інша справа. Хоча Микола не доставив для роботи умовленої кількості пил, він на цьому нічого не стратив: все одно тої зими дуже скоро пропав свіг в горах і цугарі не встигли вивезти і зрубавого дерева. Для його не робило жодної різвиці, чи дерево осталося на пні, чи зрубане в лісі. Але в суді він умів представити справу в відповідний

спосіб, у його на руках була умова, правда була формально на його боці і тому він виграв.

Але це не перешкоджає, щоб він заробив рівночасно дещо коло Владзя. І для цього робив відповідні підготовчі заходи.

— Ви знаєте, — продовжував він, — що ґрунт будуть оцінювати таксатори? Звідки я можу знати, на скільки їм захочеться оцінити той ґрунт? Може вони оцінять на три тисячі, може на більше, що тоді?

От що я хочу вам, пане, сказати, тільки ви не гнівайтесь за це, — я зобов'язуюся за оренду коршми на п'ять років відступити вам свою претенсію до Миколи з коштами, себто около тисячу і зробити все, що треба, щоб ґрунт пішов на ліцитацію, а решту — себто купити на торгах, і скільки прийдеться до тисячі ще доплатити, — це вже ваша справа.

— Ні, Зіндель, я вам не гуцул, як ви думаєте, що мені можна баки забивати? Ви добре знаєте, що за п'ять років оренди ви платили мені тисячу двісті, а тепер, коли мені пхають у руки півтори тисячі і коли коршма дав вам добрі прибутки, ви хочете тисячу золотими викрутитися. Смістесь, Зіндель, чи що?

— Ні, прошу пана, я не сміюся. Я тіль-

ки прошу вас подумати гарненько над цією справою.

Я вам, пане, даю більше чим тисячу. Це тільки моя претенсія до Миколи виносити тисячу, але я, бігме даю вам більше.

— Зіндель, я прошу вас не пускати мене ні тумана.

— Я вам?.. Тумана?.. Як ви, пане, можете таке думати?.. Хіба я не знаю, з ким я говорю?.. Я вас тільки одно запитаю і ви побачите, що правильно говорю... Скажіть самі, пощо мені пускати на ліцитацію Миколів ґрунт? Пощо мені цього? Ви самі знаєте, що для мене це не зовсім добре. Чи такому Миколі дуже важко ймити мене десь на плаю і пустити коміть головою в пропасть? Ви знаєте гуцулів, а Микола справжній медвідь. Або він може якусь іншу біду мені зробити. А люди в селі, думаєте, будуть мене за це хвалити?

— А як же ви, Зіндель, одібрали б свої гроші?

— Я за свої гроші у Миколи не боюся. Він такий ґазда, що вартий ще більше чим тисячу. Коли б на це вже пішло, то я пішов би і сказав би йому: Йди Миколо, до барона Люфта, йому потрібні каменоломи і продай йому свій ґрунт. Він

твої дасть найменше три тисячі. З того ти мені вернеш тисячу, а тобі останется дві.

Думаєте, що він погано вийшов би на цьому?

Зіндель дивився вперто Владзеві в обличчя.

У Владзя виступили невеличкі дві червоні плями, але він встиг вмити їх заховати. Та Дзіндзілеві очі бачили їх добре.

А обличчя Дзіндзіля було немов мертво, мов дерев'яне, але в серці він радів, що зміг вколоти Владзя й показати йому, що він не такий дурень, як Владзо думає.

— Я радий би вам, прошу пана, як ви набудете Миколів ґрунт, мати це на увазі. Ви можете заробити на цьому добрі гроші і ця моя рада теж дещо варта.

Тепер ви вже бачите, яку я беру на себе небезпеку, щоб тільки вам догодити, а це більше чим тих кількості золотих, що якийсь мій ворог хоче вам навинути, аби мене зробити нещасливим.

А мені треба ще в суді з деким побалакати, а це все теж даром.

Владзо мусів погодитися з тою думкою, що Дзіндзіль в курсі справи, і що він добре комбінує. Тому залишив свою сухість і підвищений тон і почав балачку як з добрим знайомим.

— Нам, Зіндель, нема чого сваритися. Ми свої люди, і ми повинні один другого розуміти. У вас є свій ґешефт, а в мене свій. Я зовсім не думаю робити вам прикрість, але ви повинні й мені зробити вигоду.

— За це я вам, пане, дуже дякую, це ви сказали дуже розумне слово. Тепер ми можемо говорити спокійно.

Дзіндзіль витер рукавом мокре чоло і розсівся вигідніше на кріслі.

— Добре, — говорив Владзьо, — я погоджуюся з тим, що вас оренда не має більше коштувати, ніж ваша претенсія до Миколи і якщо на торгах треба буде доложити, то це вже моя справа.

— Як так, то все гаразд, — погоджувався Дзіндзіль, але рівночасно думав, як би це підчас торгів заробити на Владзеві кількасот.

— Тільки ви, — продовжував Владзьо, — маєте завтра довідатись в суді, які назначені таксатори і маєте умовитися з таксаторами, щоб оцінили не вище, як півтори тисячі.

— Для пана я мушу і це взяти на себе. Тільки я боюся за одно, над чим ви може і не подумали.

— Що таке?

нюх і як почують, що Миколів ґрунт іде на продаж та що він низько оцінений, то як ви думаєте—вони не можуть приступити до ліцитації і гнати до скільки їм захочеться?

І тут я вже не можу нічого зробити. Знаєте, кожний чоловік хоче заробити.

Владзьо звіяковів. Він дійсно не думав над такою можливістю. Його обличчя холодніло, зробилося тверде, мов камінь.

— Справді, як тоді?—говорив півголосом не то до Дзіндзіля, не то до себе.

Дзіндзіль прикусив краєць губи, вдоволений, що вдачно закинув гачок.

А Владзьо думав над тим, чи не треба поговорити про це з уповноваженим, забезпечитися на всякий випадок. Досі він не розкривав перед ним усіх своїх карт та про торги нічого не знадував.

— Тут, прошу пана, може бути неприємність. Тому мені так тяжко було погодитися на це, щоб оренду робити залежною від купівлі ґрунту, бо я не можу брати на себе того, що не від мене залежить, що не в моїй силі.

Але Владзеві не хотілося тратити надії. Він шукав рятунку і виходу з доволі неприємного становища.

— Воно то, Зіндель, так, але з цього не виходить, що воно так мусить бути. Воно тільки може так бути.

— На мою думку, сімдесят п'ять процентів за те, що може бути, — говорив Дзієдзіль і журливо кивав головою.

— Я, Зіндель, тут надіюся на вас. По-перше ви можете постаратися в суді, щоб торги назначено на такий день, коли звичайно нема торгів, коли купці не бувають в суді.

Крім цього можна зробити так, щоб вивісили об'яву в такому місці, де вона недуже в очі впадала б.

А подруге, — ви знаєте всіх купців і можете з ними побалакати, коли це буде потрібно.

— Я не перечу, прошу пана, що я можу з ними побалакати, але ви не думайте, що кожний купець послухав мене за пuste слово. І я маю своїх ворогів, і ви знаєте, що для купця найлучче слово це гроші.

Але може пан будуть якраз мати таке щастя і все піде без перешкод?

А таксаторів я беру на себе. Завтра я буду в суді і все зроблю. Тільки, прошу пана, я хочу мати від вас слово, що коршму ви тільки мені здаєте в оренду, та що

ви тих злодіїв, що підкопуються під мене, будете геть гнати від себе.

— Згода, Зіндель, тільки дивіться, щоб я не потребував на вас гніватися и сердитися, та щоб це все було скоро. Чуйте, скоро...

Простягнув Дзіндзелеві руку.

А той хватав покwapно обома руками Владзеву руку і потрясав міцно.

— Значить, згода, значить, згода,—говорив з задоволенням Дзіндзіль.

ЛЕСЕВЕ ГОРЕ

Верховина знову ожила, заграла весняними шумами. Черемош бурлив каламутною хвилею, ніс на собі тисячі ковбків¹⁾ з такою легкістю, немов сірники, перекидав через гоц, розбивав кашицю, ломив береги і робив на закрутах з ковбків спір²⁾, стискав їх до купя, підіймав угору, мов грізні барикади.

Гуцулія віддихала свободніше, раділа, бо вже зелені леза першої трави прорізу-

1) В Карпатах торговці лісом сплавають з гір матер'ял і дрова так званий диким сплавом, себто не зби аю и у плоти, тільки пічас повіді видають їх в ріку, а потім внизу виловлюють.

2) У вузьких місцях стовпи збиваються в купу і творять „спір“.

вишувало рай маржині, рооило надію па свіжий скором.

Тільки Лесьо не радіє!

Він стоїть на подвір'ю чорний як земля.

Під хатою сперті корогви, а в хаті і в хоромах повно людей. Через малі шибки блимають горючі свічки, в хаті дяк скрипливим голосом виводить похоронну пісню.

Лесьо підняв догори сухі, жилаві, як засохлий жерепник, руки, спустив раптом вниз і вдарив об поли.

— А то діждався, ой діждався, ото потіху маю.

Пішла як та крига весною на Черемоші.

Та так якось, що не знати коли.

Витирав рукавом очі.

Сусіда винесла з хати Штефанка.

— А ти, Штефа, чого плачеш, га?.. За ненею?.. Ой то́та твоя неня, ой... Та ти, дитинко, не плач, не заводь, не гія... Аді, неня пішла вже собі геть, далеко від нас, ой дале-е-ко.

Заспокоював дитину.

З низької хати похоронний спів вири-
вався на широкі полонини.

Лесьо пішов до хати і через хвилину

знову вийшов з мискою в руках, давав людям покушку ¹⁾).

— Беріть, люденьки, аби побачились ще з нею.

Люди брали шматки калача й гризли.

— Ой, сарака ви, Лесю, сарака,—зідхала низька, коренаста гуцулка з великою мов відро головою.

— Га, та най вже це буде за мої гріхи—і махнув рукою.

А потім люди, мов та весняна вода, цілою навалою виривались з хоромів на подвір'я, пускали наперед попа з церковним реманентом, а самі довгим пестрим шнуром ішли за деревищем.

А ззаду три трембітальники з довгих трембіт посилають плачливі звуки на всі полонини, на всі верхи, аби весь рщений мир знав, що Параски вже нема.

Ішли тим самим плаєм, що колись до вінця, тільки дзвінків і музики не було.

А трембіти конають верхами.

Зайшли в церкву, а потім на цвинтар, де роззявилася свіжо розкопана яма.

Як піп покінчив, як спустили деревище, старі й молоді брали лопати й кидали

¹⁾ Шматки калача в місці, що їх їдять присутні на похороні.

жовту, важку глину на деревище. А старий Лесьо горнув руками і плакав.

А Парашина мати була віссю похоронної церемонії. Вона стояла в головах над могилою і заводила — приспівувала на цілий цвинтар:

— Парасочко моя, донечько єдина, уже ти сонечко не загрів, ані вітрець не повіє. Парасочко дорога, вже не прийдеш до нас, абисми си поговорили, аби - сми си розвесели и-и-ли.

— Аво, як заводить... Тепер їй жаль, а як небіжечка утікла була з дому, то вічно гнала її до того окаянного Миколи.

— Еге, кумонько, чоловік усе не тямить за живе, а як умре, то так, як коли б шматок м'яса відрізав, — перешіптувались газдині.

— Уже ти свої мамки не меш ніколи видіти... Потіхо ти моя велика, Парасочко голубко. Ніколи ті не му видіти, ніколи не му чути. Та хто то буде коло маржинки ходити, та хто ї ме доглядати, та що дньи дойти, та хто то буде все газдівство держи-и-и-ти?

— Ой має Лесиха чьо заволити...

Одна дитина та й такий їй вік, ще нехай бог боронить людей від такої о.

— Та то якийсь щьизник не чоловік, той Микола.

Аді, збив, змісив її, як грузь, та й як почала в'янути, як почала та й поволі зів'яла. Десь почки чи легкі їй відбив. От, кальвін...

— Нема мої Парасочки, не було вірнішої гадзиночки. Встань, Парасочко, заговори, бо плаче неня твоя, бо нема вже кому до неї заговорити, нема кому потіши-и-ти...

— А де тепер Явдоха, чи сидить ще з ним?..

— Хіба ви не чули?.. Та то як Лесьо забрав небіжочку до себе, як Микола змісив її, що рушитись не могла, то вся Лесева рідня пустилася до Миколової хати.

А Микола задрів здалека і давай втікати з нею в ліс.

Та Микола штрикнув кудись в яр, а її такої здігнали і добре випарили. А тепер хата стоїть пустою, бо нема гадзині, а Микола пропадає кудись, хіба ніччю забіжитьь.

— Дитинко моя дорога, дитинко дорога, донечко моя, ой йикий же тобі гріб камінням завалений та йикий тобі, Парасочко, та й гріб той зелений, Парасочко дорога, Пара-

Так куми зідхали.

А як засипали яму і заткнули хрест, розложили на свіжому гробі скатерть, поставили на чотирьох рогах по хлібові та й по калачеві, а зверху засвітили по восковій свічці, а на середині наклали калачиків.

Ті, що несли домовину, поклякали по чотирьох рогах, а Лесьо в головах і говорив:

— Прошу вас, чесні ґазди й ґаздині та й бога святого, прощайте Парасці.

— Прощаємо — нехай бог прощає, — відповідали.

— Прощайте другий раз...

— Прощаємо, нехай бог прощає.

— Прощайте третій раз...

— Прощаємо, нехай бог прощає.

Лесьо бив поклони в сиру могилу і плакав тихо, а Варвара заводила на весь цвинтар.

Потім ті, що несли забрали по хлібу, калачу і по свічці, а калачики роздавав Лесьо поміж нагід.

Розходилися...

Лесьо взяв від сусіди Штефанка на руки, стояв над могилою і хитав головою. А Штефанко глодав заслинений калачик і дивився на мамину могилу.

ТОРГИ

Судова продажа Миколового ґрунту була призначена на понеділок на дев'ять годин ранку Між Дзіндзілем і Владзем було погоджено, що покупцем до торгів стане Владзьо. Дзіндзіль цього обов'язку не хотів на себе взяти.

Він боявся Миколи.

Владзьо погодився на це не без певного задоволення. Він не міг забути Миколі тих побоїв, про які Микола нічого й не знав, а крім цього хотів відплатити йому за Параску.

Дзіндзіль і Владзьо виїхали ще в неділю під вечір до міста. Треба було завчасу розвідати, чи є бажаючі взяти участь в торгах, і якщо потрібно перебалакати з ними.

Як тільки остановилися в заїзному домі, Владзьо зараз післав Дзіндзіля на розвідку.

Цей дуже скоро дізнався поміж знайомими купцями, що торгами ніхто спеціально не цікавиться і що взагалі про них мало хто знав. Дзіндзілеві спільники і знайомі говорили, що він може бути спокійний, бо мало хто відважиться кинути на цю справу доволі значну суму, не

знаючи докладно положення і якості ґрунту.

Хоча ґрунт оцінено тільки на тисячу п'ятьсот п'ятдесят золотих, але на торгах можуть ціну значно підігнати, а це з певністю одіб'є бажання в неодного.

Дзіндзіль був вдоволений, зрештою це все для його не було несподіванкою. Він сам працював добре для цього, щоб справа пішла гладко. Але він знав, що за цю працю Владзьо йому не заплатять ні гроша, і тому рішив заплатити собі сам за його рахунок.

Він забіг до двох свояків, дрібних купців, і сказав їм, що в'ни завтра можуть заробити по п'ятдесят золотих під умовою, як вони зроблять все те, що він їм скаже. Купці кинулись на цю пропозицію, мов на мед, бо заробити за годину-дві таку суму не часто трапляється, і вони як послушні і дисципліновані вояки становили під команду Дзіндзіля.

Дзіндзіль вернув до Владзя в доброму настрою.

— Покищо справа стоїть добре й жадної небезпеки нема,—запевнював.

Владзьо клепав Дзіндзіля по плечах і тішився, що завтра буде вже раз кінець. Розходжував по невеличкій кімнаті з гор-

батими, біленими стінами і підраховував в думці, скільки заробітку дасть йому ця справа, бо для його збанкрутованого фінансового становища навіть кілька сотень були великі гроші.

А для Миколи повідомлення про торги лежало в громадській канцелярії цілий тиждень, бо Микола шукав роботи, ходив в Ворохту, в Жаб'є.

Аж у неділю побачив його писар біля церкви й вручив повідомлення. Микола погодився був вже з тою думкою, що в його мають одірвати частину землі. Він не робив вже жадних заходів в цій справі, бо всі його старання скінчилися нічим.

Він взагалі після пригоди з Параскою і з Явдохою став байдужий, відбився від господарства і блудив як собака, що немає хазяїна.

Але коли писар вручив йому папір і сказав, в чому справа,—Микола приблід. Почув, що ніж оперся на його тілі, біля болючого місця.

Те, що перед тим було тільки думкою, здогадом, тепер ставало неминучим фактом, і виходу вже не було.

В йому заговорила вдача власника-Гавди, який чіпляється за ґрунт, як живий корінь рослини за жменю землі, і який

чуб і знає, що страта тіві жмені землі, це видівня, це смерть.

Микола зложив обережно папір, засунув в черес і втікав від ґаздів, що цікаві були допитувати, що і як.

Він знав, що в цій справі його роля вже скінчена, але все ж постановив піти до суду, бо його ґаздівська вдача не позволяла на те, щоб він був відсутній тоді, коли в його будуть одривати те, що було найціннішого.

Там, в суді, мав відбутись похорон частин його ґаздівства, і він хотів бути присутнім над її розкопаною могилою, хотів востаннє поглянути.

Вибрався до міста зараз після полудня, бо дорога неблизька. Вже ген-ген за Букївцем наздігнала його паничева бричка, в якій сидів Владзьо й Дзіндзіль.

Микола по старій привичці поклонився Владзеві, а цей, усміхаючись, кивнув головою. І коли бричка погуркотіла далше, Микола прямував широким, рівним кроком, ішов по тих слідах, що залишала паничева бричка на запорошеному шляху.

Переночувавши в коршмі, Микола прийшов до суду ще тоді, як нікого не було, нічого не ївши, він ждав терпеливо, поки не відкрили судових дверей, і поки люди,

ступаючи гомінко по густому, довгому коридорі, не розсипалися на групи, що збиралися перед дверми різних канцелярій.

Микола розпитав, де канцелярія, що в ній відбуваються торги, і присів на лавці в коридорі.

Через деякий час надійшов панич разом з Дзіндзілем. Дзіндзіль, побачивши Миколу, підійшов до його й вітався, як коли б між ними нічого не було.

— Ну, що ж, Мико, може маєте гроші і ми тут зараз розрахуємося, і непотрібно жадних ліцитацій. Пощо мені цього клопоту?

— Іди до дідька!—гаркнув Микола.— Ніби ти не знаєш, що у мене тепер нема і банки? Ніби я не ходив до тебе і не просив загодитися?

До них підійшов Владзьо. Він теж розмовляв з Миколою, як з добрим знайомим і потішував, що його ґрунт не піде в чужі руки, бо він як односельчанин, хоче його купити.

Микола тримав себе гордо, бо чув гіркість, приховану в Владзевих словах і не хотів зрадитися з тим, що ця гіркість попала в ранене місце і палить вогнем.

Одійшов від них і пропав в гущі лю-

дей і від часу до часу заглядав в той бік, де стояв Дзіндзіль і цанич.

Через декілька хвилин після цього біля тої канцелярії, де мали відбуватися торги, побачив Микола двох купців, що жваво вертілися, заходили до канцелярії, то знову виходили.

Дзіндзіль поглядав на них і перешіптувався з Владзем.

Як Микола наблизився до канцелярії, один з купців підійшов до його й випитував, чи це його ґрунт продають і який це ґрунт. Микола післав його до чорта, бо не в силі був далше захвати спокій.

А потім Дзіндзіль підійшов до купців і між ними почалася не то голосна балачка, не то сварка. Дзіндзіль від купців біг до Владзя і сердито розмахував руками.

Микола догадувався, що до властивих торгів тут почалися вже якісь попередні, але йому було байдуже, хто його має вкусити. Він знав одво, що сяк чи так його сьогодні хтось вкусить.

А Владзьо був до краю роздратований, як Дзіндзіль з піною на устах повідомляв його, що ці два шибеники хочуть купувати ґрунт та що думають іти на всяку ціну. При цьому натякав, що може вони пронюхали де про наміри барона Люфта.

У Владзевій уяві розсипались раптом усі пляни. Він хватався останньої дошки рятунку, а саме—доручив Дзіндзілеві порозумітися до торгів з купцями про відступне.

Дзіндзіль сумнівався, чи з цього що вийде, але на переговори пішов—проклинаючи весь світ, всіх купців і торги. Дзіндзіль повідомляв потім Владзю, що переговори стали на тому, що купці вимагають п'ятсот відступного з тим, що гроші треба дати зараз до торгів.

—П'ятсот? Ні, цього не може бути. Це розбій на гладкій дорозі,—сердився Владзьо.

Але справа вимагала спокою і він гамував, пропонував половину.

Дзіндзіль знову йшов на переговори, знову починалась суперечка.

Коли канцелярист об'явив, що зараз почнуться торги і питав, чи є охочі торгувати, купці діловито ввійшли до канцелярії, витягали гроші і давали заставу.

Поруч них стояв Владзьо і дожидав своєї черги.

Тепер він був вже впевнений, що купці візьмуть участь у торгах.

Він знову штовхав Дзіндзіля йти з ними на переговори, обіцяв три сотні, але ку-

ці заявили остаточно, що нижче чотириста вони балакати не хотять.

Коли ввійшов суддя і став переглядати акти, Владзьо шепнув Дзіндзілеві, щоб дав чотириста.

Дзіндзіль миттю кинувся до купців, як нібито ткнув щось в руку одному з них і вернувся знову до Владзя.

А Микола весь той час стояв біля стіни, опертий руками об поруччя, що розділяло канцелярію на дві половини, і чекав кінця, мов засуджений на смерть—страти.

До канцелярії заходили цікаві гуцули, що дожидали на коридорі, і не без остраху поглядали то на Миколу, то на купців, бо все це нагадувало їм і їхню майбутню долю.

Коли суддя переглянув акти, чи всі формальності в порядку, — об'явив, що торги починаються. Перший Владзьо накинув п'ять золотих на оціночну суму, після його купці для ока декілька раз додавали по пару золотих, а потім перестали брати участь в торгах. Владзьо за тисячу п'ятсот вісімдесят золотих купив остаточно ґрунт.

Коли протокол торгів був підписаний, Владзьо, Дзіндзіль і купці вийшли вдоволені разом з канцелярії, а через деяку

хвилиню після них виходив на вулицю микола, хитаючись на ногах.

В ухах у його гриміли якісь великі дзвони, які заглушували все, так що він не чув власних кроків. Тільки в грудях щось пекло, як коли б хто встромив кінець заржавілої коси.

НЕ ВКУСИШ

Микола направився з суду прямо додому. Йому не було чого поспішати, бо й так омивав свою хату мов боляк і навідувався тільки деколи, але в місті він не міг довше бути.

Відчув великий біль до цього міста, що так легко за якої півгодини проковтнуло його царинку. Правда, після оплати претенсії Дзіндзіля повинні б остатися деякі гроші, але їх лишали в суді на забезпечення тої поруки, що ще батько дав за сусіду.

Микола, не оглядаючись, тікав геть, як коли б видивався з пазурів хижака.

Тіні придорожних дерев костурбатили ясносірій шлях, що сталевим лезом врізувався в зелень піль і горбів.

Микола йшов повільно, хитким кроком, як підхмелена людина, бо він сьогодні ще

нічого не мав у роті, і ноги втратили свою пружність.

Ішов так тихо й обережно, як коли б ніс поламану руку в лещатах і боявся вразити її сміливішим рухом.

Але ця обережність була зовсім зайва, бо в грудях мимо цього клекотіло, бурилося, підступало до горла й тамувало віддих. А мохната грудь, ще через розхристану сорочку блищала міддю, рухалася так раптовно, як хвиля на Черемоші.

Микола робив сам над собою суд.

— Ба, чи винен я, чи не винен?—кричала сердито думка.

Хстів відповісти: невинен,—і задержався.

— Ба чи невинен, а може?..

Хотів крикнути вже: винен,—і знову слово застрягло в горлі і не вирвалося на світ.

А через добру хвилину він міркував вже спокійно.

— Бо що я темний і горячий—це одно, а що вони рабівники ¹⁾,—це друге.

Але те „темний і горячий“, воно немов у мрич кануло, а те „рабівники“ стояло перед очима, як сірий камінь на могилі, і давило і не давало дихати.

— Ой розіб'ю я тебе, бігме розіб'ю, аби мав чиколонки до крові ослутити,—грозив

¹⁾ Грабівники.

цьому каменеві Микола і стискав міцніше бартку. А подерті постолои човгали по сірому шляху і збивали рідку куряву, що боялася сердитого гуцула і лишалася ззаду.

— Бо як би мені дьидя не дав був нічого, алеж дав... Треба було тримати, маї, міцно тримати... Та як його вдержиш, коли зубами рвуть, пальці відкушують... А нехай би були обгризли пальці, а ти все одно не було дати...

А як я здався на правду і на цісарський параграф?

А ти знавш той параграф?—стануло запитання.

Микола міцно міркував, чи він знав цей параграф, чи ні. Але як він не силував думку, як не морщив чоло, як не щулив очі, він не міг уявити собі чітко, що воно таке... Минали десятки хвилин впертої праці в голові, а потім раптом він немов провидів, немов знайшов форму цього невідомого.

Він уявляв собі той параграф як щось важке, гостре, як добра гуцульська сокира, що той її повісив високо цісар, і вона блищить гострим вістрям.

А від неї затулюють очі, сліпнуть такі запаморочені люди як гуцули. Ой вони бояться її, молять до неї.

А той параграф глухий як сталь, і холодний як сталь.

А мільйони цих дрібних, чорних людей простягають руки до його.

Микола після цього уявляє собі не тільки форму, але і зміст цього параграфу, а доходить до цього через міркування, чому він програв.

— Бо я здався на цісарський параграф, а Дзіндзіль з паничем собі ж. Але я був темний і дурний. Я дивився, вірив і ждав, а вони кинулись до його і вхопили. А як вони його вхопили, то мені по руках—тррах—і царинка полетіла.

— О, тепер він зрозумів цей параграф добре: треба вхопити і тррах!

І все...

Миколі здається, що цей параграф он перед ним. Правда він холодний, вічно глухий і німий, але в сміливих руках він може ожити й заговорити.

Він хоче бути сміливим, жадних сумнівів, зупинок.

— Ой возьму я тебе, ой йому в свої руки, ой будеш данцувати у моїх руках як дівка в дужих легінських... Та такого аркана ¹⁾ заданцюємо, що тільки бартки, май, будуть блискати...

¹⁾ Гудульський танець.

Стережись, мой...

В голові пересувалися думки одна за другою, як ті придорожні дерева, що він минав їх не помітно, і так як від дерев падали на шлях кучеряві тіні, так від тих думок оставалися в голові темні плями, що все більше густіли і темніли. Микола чув, що його ноги відмовляються вже від дальшої праці і аж тепер звернув увагу на те, скільки вже пройшов.

День був теплий, сонце звернуло вже з полудня, весняні пахощі дурманили голову. На Миколу усміхнено поглядали горби, вкриті першою зеленню і заглядали у вічі похилені дерева.

А Микола був сердитий, хмурих кляпав брови, оглядався на боки... шукав чогось.

Побачив горбок, що на йому дерево розстелило м'яку тінь, підійшов, ляг і поклав крисаню під голову.

А земля заговорила до його своєю вогкватю запашною мовою.

Хоч який тягар ніс, але тут, на грудях вічно спокійної, ласкавої кормительки, він почував себе як дома, й біль ставав не такий важкий, не такий їдкий—немов вона частину його брала на свої плечі.

Через декільки хвилин голосний хропіт перемішувався з цівканням жайворонків,

плигав по горбах і полянах і всім цікавим показував пальцем, що гуцул Микола Зеленчук спить біля шляху.

Та хроціт нагло урвався.

Микола заворушився, ніби хотів зірватися, а потім знову лежав спокійно, бо втома держала його мокру голову на своїх колінах і заколихувала пахощами бесняної землі.

Та обличчя його виразно скупчилось, як коли б дивився на щось надзвичайне, або слухав чогось дуже важного.

Це перед Миколою стояв його дьидя—гуцул рослий, мохнатий як медвідь, з очима як два глибоко встромлені куски холодного граніту. Микола відвертався від цих очей, але вони вперто шукали його обличчя й пропалювали наскрізь. У твердій як кремій руді дьидя тримав закривлений костур, з яким на протязі п'ятидесяти років сходив усі плаї і полонини.

Він грозив Миколі цим костуром.

— Ти, гольику, що тут робиш? Поклав весь свій доробок, усе ґаздівство під голову і лежиш, як бездомна котюга біля шляху?..

То я, дьидя так тобі стелив та на такі гаразди з дому виправляв?

Ой, парити б тебе, парити... Аді, ще

мипіпким¹⁾ та така з тебе була холера, що ради не було. Ой, молодьку, молодьку, ого слухав ти дьидевих слів.

Вам молодькам, що там дьидя, пощо його слухати. Коли ви всі такі мудрі, що розум в гачах носите та й гадаєте, що вже весь світ ваш. Ой як би ти був слухав дьидю, то не тим, май, плаєм був би пішов.

Аді, бачиш мої руки?

Показував рапаті, як кора на старому дубі, долоні і пальці.

Аді. бачиш, як скорчилились, одігнути пальців не можу. А чому?.. Бо працювали на тебе, дурнькику, від ранку до вечора, і праця їх так покорчила, як те коріння берези, що скали чіпляється.

А мені мій дьидя, а твій дідо, старий Штефан, що мав сто років, що був мольфаром²⁾ і знали його по усій верховині, казав:

— Аби ти, сину, трьох річей не робив: Поперше—аби ти в коршмі не ночував.

Подруге—аби ти мав розум в голові і не заводився з любасками.

Потретьє—аби ти не пхався в бутини у керони.

¹⁾ маленьким.

²⁾ Знахар.

Бо як ти хочеш, аби тебе любила верховина й годувала, то ти маєш її шанувати. А як ти будеш бутин рубати, то так, як коли б ти цицьку рідній нені відтяв, і що будеш ссати?

І я тьимував собі ці слова, а з купцями, ні з панами не вдавався в жадні інтереси.

Я знав маржину й полонину і я їх любив.

І я годував і себе і твого брата Петра і сестру Марічку і тебе, Миколайку, сину мій нещасливий та розтратний.

Усім я вам лишив легво, як той вовк, що молодим лишає, а собі другого шукає.

І я собі знайшов там на цвинтарі під гаджуджгою.

А ти, мій сину годний, і там не давш мені лежати і стелиш мені, дьидеві, таку тверду кам'яну подушку, що голова від неї пухне.

Та й куди ти дів, хло¹⁾, ту царинку, що мій дьидя та ще від свого дьиді дістав?... Га?

Та де твоя маржинка, ґаздику мій ва-лебний, та де твоя ґаздиня й дитина?

А ти скулився тут як котюга і грієш

¹⁾ Хлопче.

кости при дорозі, як коли б у тебе не було свого запічка?

Та може ще сядеш біля церкви та будеш прошьником людям руку наставляти.

Ой плюнуть тобі в лице, феника не дадуть, бо ти негодең цундравої онучі, бо всі знають, що ти за судина¹⁾).

Бо ти ще легінем був такий фудульний як той орел, що сидить на найвищій смерці в горах і сокотить оком цілу верховину та й гадає, що вона вся його.

А не дивиться, що коло него діється.

А тут тобі стрілець підійшов і—бух!

А він з смереки та на землю й кривавими крилами по моху б'є і роздирав ще дзьоба, хоче вкусити ту руку, що має ймити його за крила і тріснути головою до пня.

А той стрілець уже того дзьоба, май, не боїться, бо ти вже не вкусиш, ой, саракко, не вкусиш.

А Микола не міг вже більше витримати.

Зривався, як той бугай, що вирвався весною на полонину, на волю і наставляє широке чоло вперед.

— Та як вони мене ограбили, то ви,

¹⁾ Зіленьбо.

двидю, не крайте мойого серця, бо ви не різник.

Ви мені кажете, як ще баба дівкою була. Тепер не ті часи, ой не ті.

Аді, завтрішний і вже інакший.

А я звідки знаю, який і що?..

А ви, двидю, не бачите, що на нас з усіх боків нападають усякі п'явки, як голодні вовки зимою, і заслиненими зубами січуть, м'яса шукають.

А я, і десятій, і сотій темний і безпорадний гуцул, тільки бартками обмахуємося.

А їм хиба бартки пудно?

А як ви, двидю, кажете, що я не вкушу, то ви, двидю, брешете, бігме, брешете, бо я вкушу, ой вкушу!

Останні слова він викрикнув так сердито, що вирвалися з уст, як з арешту і притьмом поскакали по полі.

Микола прокинувся від цього крику, лупнув сюди-туди очима, ніби когось шукав.

Але біля його нікого не було.

Тільки горби і царинки усміхалися до сонця, що нахилилося над горами, як коли б хотіло заглянути в синяву ярів, а смереки стояли так тихо і струнко, як во-яки на великій параді.

Микола схопився, пілняв пом'яту криσανю, поправив черес на животі і ще раз оглянувся, бо здавалося, що дьидя десь тут мусить бути.

А потім штрикнув через окіп і пішов шляхом. Шлях був пустий, а Миколі все здавалося, що чує за собою дьидеві кроки, й що він все кричить:—Не вкусиш, ой не вкусиш!..

ВСЕ ЗАТИХЛО

Микола не міг проминути Яворівської коршми, бо голодний шлунок пр'гадував докучливо, що він сьогодні пустий.

Микола мацнув рукою в черес, де забренчало трохи дрібних монет.

— Зайду,—міркував,—а то ноги не везуть.

В коршмі казав дати собі пива з гарачком, закуску і розсівся за столом.

В коршмі були ще якісь два ґазди, але Миколі було не до них.

Через одчинене вікно вривався до середини легкий вітер, грався бліми клаптями диму з люльок, перемішував їх з горілчаным сопухом і непокоїв мух, що густими плямами обсіли сильно посинені стіни.

А панич з Дзіндзілем лишилися в місті, докінчували справи.

Владзьо поставив могорич, припрошував Дзіндзіля й говорив:

— А ви візьміть від тих купців розписку на вісімсот.

Дзіндзіль дивився допитливо на його.

— Бачите, мені треба буде такої розписки, бо за мої клопоти мені ніхто не заплатить.

— Я думаю, що вони не дадуть такої розписки, не тому, що на вісімсот, а тому, що це така умова, про яку не говориться а ще більше не пишеться. Я навіть просив би вас, підіть ви самі до них, щоб вони вам усно посвідчили, що одержали від мене чотиреста, бо може не схочуть дати мені розписки на них.

І будьте певні, пане, що це вони зробили тільки для мене, а від вас вони дійсно взяли б вісімсот.

— Про тих чотиреста нема вже що балакати, я гроші повернув вам і ми квітні. А розписку на вісімсот ви возміть і заспокойте їх, що вона потрібна мені зовсім приватно, як то кажуть,—між своїми. Я скажу вам, Зіндель, одкрито, але нехай це останеться між нами, що я маю продати

цю царину баронові Люфтові і мені треба виказатись, що я не зовсім дешево її купив.

— Ви, пане, правильно робите... Чому не заробити? І як вам справді дуже потрібно такої розписки, то я мушу від них дістати.

Через деякий час Дзіндзіль був уже у своїх знайомих, робив з ними остаточний розрахунок, і брав від них розписку на вісімсот.

Складаючи папір, міркував Зіндель, що Владзьо найбільше заробляє на цій справі. Але й себе не вважав скривдженим, перераховуючи ті три сотні, що остались йому з Владзевих грошей після виплати сто золотих знайомим, як це було умовлено.

Візник Іван довгенько чекав перед заїздом, аж згорбився на бричці, поки паняч і Дзіндзіль вийшли і сіли.

Іван нетерпеливо сіпнув віжками і бричка погуркотіла по твердій дорозі.

.
Як Микола сидів вже за столом і попивав пиво, перед коршмою задержалась бричка і через хвилину Владзьо і Дзіндзіль з закуреними спинами вийшли до коршми.

Коршмар вітав радо знайомих гостей і запрошував до своєї кімнати.

Іван відпрягав зовнішні посторонки від орчиків, клав перед кіньми баламута ¹⁾ з конюшиною, а потім з цікавості поплетався до коршми і станув коло порога.

— А ти, Йва, чого стоїш як прошьяк, га?.. питав Микола.

— А ходи, май, сюди!

Іван всміхнувся, зняв закурену крисаню, мацнув рукою по мокрому чолі і розтер на йому цілу калабаню.

— Але ж бо й тепло,—говорив, щоб щонебудь сказати і підішов до Миколи.

А в Миколи кров стукотіла вже живо, бо випорожнявав другу гальбу ²⁾ з гараком ³⁾.

— А вони де?—питав Іван, сідаючи на кінці лавки.

— Хто твої пани?—Шляк би їх трафив!.. Пішли у ванькир.

— Та нехай їх трафить,—погоджувався Іван.

— Аді, цілий день з боришником і цибулею, а самі, май, їдять і п'ють,—та аби їх трафив!

¹⁾ Рептух.

²⁾ Великий стакан для пива.

³⁾ Ром.

— А ти їж,—підсував йому закуску.

— Іцку, а дайте йому порцію.

Іцко наляв в бляшану кватирку горілки й поставив перед Іваном.

— Пий!—казав Микола.

А Іван пив і витирав уста рукавом.

Потім Микола казав дати ще дві гальби пива з гараком, а потім ще і ще.

Іван спер голову на руках, жмури́в очі і ловив десяте Миколове слово.

— Та ти, Йва, чого тримаєшся таких капцанів? Та наймитові у таких наймах, як коневі у водовоза. Годує його, сараку, пужалном та й дає водою запивати, що від цього аж боки облазять.

Та ти, сарако плюнь, на таких капцанів та шукай собі кращого пристановища, а то десь у тебе тої симбрилі, як у щьизника свяченої води.

Та ти здохнеш разом з ними.

— Бо що ретельно, то ретельно кажете, Миколайку, бігме, ретельно,—ледве повертав язиком Іван і хилив голову все нижче.

Мухи липли до мокрого чола, але він не одганяв їх, бо був мов глина.

А потім зібрав всі сили, встав і, ступаючи обережно, доплівся до дверей і пішов до коней.

Як через деякий час після цього ви-

йшли Владзьо і Дзіндзіль, Микола почув, що Владзьо чогось на дворі викрикує і сердиться.

Розплатившись з шинкарем, вийшов на двір і побачив, що Іван лежить на землі як колода, а Владзьо копає його черевиком, але Іван ані не рухається.

— Миколо, це ви його так угостили?— говорив сердито Владзьо.

— Кожний чоловік має свою міру і повинен знати скільки ляти. Та що він там випив,—пусте, тільки що на голодний калюх,—говорив байдуже Микола.

Владзьо не знав, що йому робити. Сідати самому на переді, поганяти коні і везти свого коршмаря,—цього не дозволяв йому його панський гонор.

Доручити коні Дзіндзілеві при різних небезпеках гірської дороги він не важився. А Іван спав мов вбитий.

— От худобина,—кричав безпорадно.

А якби посадити Миколу?—майнула думка.

— Микола, їдьте з нами. Пощо вам бити ногами та й пора вже пізна. Сідайте, поїдемо,—говорив м'ярко, як коли б хотів зробити йому приємність.

— Чого ж, можна... Повезу... говорив надумуючись Микола.

— А з ним як?—показував на Йвана.

— З ним?.. Лишимо... Як протверезиться, пішки прибіжить,—сердився Владзьо.

Микола миттю прив'язав посторонки до орчиків, забрав баламути й спрятав під сидження, а потім схопив віжки і ляснув батогом.

Коні почули тверду руку і рвучко рушили з місця.

Дорога підіймалася вгору. Під Карапкою ¹⁾ коні вигинали хребти в дугу та кресали підковами снопи іскор з каміння. Як вибиралися на горб, один кінь зашпостався і бричка сіпнула назад, але Микола сильним ударом батога звів його вмить на рівні ноги і бричка через хвилину була вже на верху.

— От як були б так покатались,—нервувався Владзьо.

— Та йщо?.. Розчерепанив би може хто голову, а може хто й ні,—говорив сухо Микола.

Як наближалися до Буківця, дорога йшла все вище вгору.

Коні йшли повільно, натягнувши посторонки як струни.

На дворі стемніло, з ярів несло вогкістю

¹⁾ Горб перед Буківцем.

й холодом. Микола пустив віжки вільно, похилився вперед, спер лікті на колінах і під рух воза хитав головою то вправо, то вліво.

Хитання брички і вогкий морок заколювали людей. Владзьо і Дзіндзіль, опершись об спинку сидження, втомлено жмурили очі, а Микола хилив голову щораз нижче.

Задрімав... Як бричка наїхала на камінь і різко затрясла, Микола розплющив очі, вдарив попривичці підручного і знову опустив голову. А коні йшли весь час кроком і вибиралися вище й вище в гору.

А дримота не давала спокою і м'якими руками мацала по очах.

І тоді перед Миколою станув знову дьидя чорний, розхристаний і реготався на весь, рот, аж слина текла:

— А що вкусив?.. Ха, ха. Вези, вези!...

Микола здригнувся, як коли б його галиця вкусила.

Перед ним сіра, пуста плахта шляху. Повернув голову назад,— Владзьо і Дзіндзіль сиділи мовчки, дримали.

Біль, що розгубився був по дорозі, знову ляснув Миколу болюче в обличчя. Глибоко в серці пробуджувався голодний вовк, що блискав хижими очима й шукав жертви.

А коні виїжджали на верх Буківця. Споміж хмар по тім боці блиснув місяць і посріблів горби. Дорога, що з цього боку Буківця у тіні виглядала як сіра сірячина, розстелена поміж бовдурами гір, тут, в місячному світлі, рябіла від тіней придорожних дерев, немов на ній впоперек залягли, причаївшись, дивовижні страхіття, що в кожній хвилі готові кинутися.

А бричка проскакувала через ясні плями, котилася вниз і врїзувалася колесами в ці страхіття, а вони лежали без руху, без протесту.

Микола кинув далеко поглядом, як той орел з-під хмар... Горби виглядали як великі скиби, що бігли крутими смугами.

Направо Ігровець, Тарночка, Біла Кобила, а наліво синіли Синиці.

А он його грунь, а на йому темною плямою розсілася Миколова хата.

І раптом перед очима мелькає суд, ліцитація.

Завтра всі будуть в селі знати, будуть розпитувати, проходу не буде. Будуть пекти своєю цікавістю.

А на його царинці...

Цей сбомин дужим подувом розпалює вмить таке полум'я в грудях, як коли б зразу загорілась копиця сіна на царинці.

А потік шумить, а Миколі причувається, що це сердитий дьидя вічно кричить: Не вкусиш!..

Здається он по горбах, понад яри і провалля пливе велика тінь його і вічно грозить великим костуром. Бричка котиться швидко. Коні розставляють широко передні ноги, корчать задні під себе, аби вдержати розгін брички.

А Микола вже був п'яний від болю й образи. Йому хотілося гнати коміть головою, хотілося бурі, громів хотілось, щоб вони розторощили і бричку і його, щоб не бачив більше ні села, ні людей, ні тої своєї хати, яка щодня буде викладати йому на стіл болючі спомини і нарікання.

Миколу бунтовали злоба на коней, якогось чорта вони так боязко лізуть, чого порять так шлях копитами, як коли б везли не знати який скарб і боялися за його.

Хотілося вилляти на когось свою злобу, і Микола з усієї сили штовхнув пужалном коня. Кінь від раптового болю рвонув вперед, потягнув за собою другого і бричка стрілою помчала вниз.

— Держіть коні! — крикнув тривожно Владзьо.

Але Микола не чув нікого і не бачив

вже нічого. Бив коні бато́гом, а вони гна-
лися на осліп як скажені.

Владзьо зірвався, схопив з лівого боку
за віжки і потягнув до себе з усієї сили.

Ліва віжка урвалася від натуги, а коні,
почувши волю, ринули ще з більшою швид-
кістю, тільки дерева мелькали.

— Тримайтесь, — крикнув з усієї сили
Микола, як коли б хотів прикувати їх своїм
криком до сидження.

А Владзьо і Дзіндзіль інстинктивно вже
перед тим зсунулися на дно брички й
трималися обіруч за полудрабки, щоби не
вилетіти.

Вже скрут, треба наліво. Микола з усієї
сили натягає праву віжку і коні мчать в
пропасть.

Розумів що всьому кінець, що ще хви-
лина і все замовкне... Нехай!..

Як коні шубовснули в прірву, а за ними
нахилилася бричка над пропастю, не то
інстинкт, не то якийсь внутрішній про-
тест заставили Миколу штрикнути умить
з воза.

Почув тільки сильний біль в колінах,
а зараз потім короткий, страшний тріск...
і все затихло.

ЧОРНОГОРА ГОВОРИТЬ

Микола поволі приходив до себе. Лежав на краю пропасти на корінню смереки, що густою сіткою перепліталось. Ноги в колінах пекли вогнем, боліло в боці... Обмацував болючі місця. Гачі були обдерті, а як підняв руку до очей, бачив на ній темні плями. Догадувався що коріння обдерло гачі і шкіру...

Пробував встати, придержувався за гілляки. Стояв хвилину з таким настроєм як на цвинтарі. Хотілося поглянути вниз, що там, як з ними. Не відважився, бо знав, що глибоко. Тільки наслухував. Було тихо, лише на самім дні грав гірський потік.

А в голові і в серці було так пусто, як коли б з них витряс хто все те, що людину болить і хвилює, і як коли б з Миколи осталася тільки одна шкаралупина.

Потім, мов діти зі схованки, виставляли голови, думки. Зразу несміливо, боязко, а потім підступали ближче:

Перша говорила: Іди на посторуюнок ¹⁾ і розкажи все.

Нехай заховують, нехай ведуть в кримінал

¹⁾ Жандармське пост.

Вона була така проста і скромна, як дитина в білій, розперезаній сороччині

А друга думка протестувала, бо згадка про кримінал кригою впала на серце.

— Та за що, та за кого?..

Ти раубшіц¹⁾ і знавш, що припертий в глухому місці олень кидається наосліп на стрільця. Або оба пропадуть, або хтось один, чиє щастя.

А ти своє щастя хочеш власноручно заковувати? Перед тобою вільні, дикі верхи, ліси, полонини, вони кличуть тебе:

— Мико, сарако, ходи!

А перша думка говорила знову:

— А на довго? Аді, прийдуть жандарми, аді, будуть гнати за тобою, як капови²⁾, будеш тікати вічно, як ведмідь, що нашкодив в полонині, поки тебе попадуть і будуть вести на публіку цілому селові.

Але друга не погоджувалася. Вона була смаглява, з чорно-блискучими очима, вертлива і кричала так, що заглушувала першу:

А ти, май, Мико, не бійся. Ти йди в гори, йди в чужі краї, у великі молдавські бутини, а їх тут усіх нехай шляк трафить.

1) Безпатентний мисливець.

2) Мисливська собака.

миколи вона внодооалася, оо оула жива і сміла.

— Підемо, дівко,—говорив.

І пішов... Ноги пекли зразу, але поволі розходились і біль втихав.

Пересмикався понад герлами, шукав плаїв, бо йти шляхом боявся.

Дрипався з трудом навпростець вгору, чіплявся за коріння, корчі, віддихав спершись об мохнаті пні столітніх смерек, проходив попід густими фоями, як через темні тунелі.

Було душно, в повітрі пахло дощем.

Бажання добитися чим скорше до хати вбивало і біль і втому.

Часом налітала думка: А може там в хаті вже ждуть жандарми?

Відганяв її від себе: Хто дав би вже знати?

І знову натужував всі сили, аби скорше.

Село вже давно спало, як Микола добрався до своєї хати. Одчинив двері, а вона прийняла його німа, ніхто не промовив до його ні слова, хоча вернувся газда.

Тільки як нишпорив в хоромях, надбігла знадвору собака і скочила лапами на ноги на болюче місце.

Микола засичав, як коли б його хто гарячим залізом угостив.

Іншим разом він був би копнув собаку,

зачинив двері.

Потім знайшов бесаги і набивав лудиною.

Через короткий час все було готово. Замкнув надвірні двері, стояв хвилину нерішуче біля порога, як коли б прив'язав його хто до него міцним курмеєм ¹⁾ і він не може одірватися.

Микола приватужився з усієї сили... Старий курмей гадзівської прив'язаности тріснув і Микола повернувся раптом і пішов скоро на плай. Через хвилину станув знову. Щось путало його, не давало дихати, якась безмежна лють ловила за сердак.

— А може запалити?.. Нехай...

— Ні, пожар підійме людей, наробить шуму,—говорила спокійна твереза думка.

Махнув рукою й пішов.

Вибирався щораз вище на кічеру... Міркував, як проскочити верхами поміж Буковиною і Мадярщиною, пересмикався, як ранений вовк, все дальше вперед. А як вийшов вже на полонини і як з-поміж чорних хмар заблиснув шматок місяця, гори побачили Миколу з бесагами і з барткою, а Магура тільки в долоні сплеснула.

А Піп-Іван сіпав вишком Чорногору за широкий мережаний рукав і говорив:

¹⁾ Посторонок.

Миколайко прошьником, ой пішов сарака.

Та якими пляями ме він блукати і якими світами, тай де він журну голову скло-нить у темну ніч? Аді, його хата голосить за ним, а йому віде пристановища не буде.

Ти бачиш?.. Сіпав дужче за рукав.

— Ба, чому не бачу, ой бачу... Бо що пішов, то пішов, побіг як прибудна котюга.

А з нами, Іванку, ніби лучше? Ніби ми вже не прошьники, не такі дідні і цундра-ві? Загараздили нас, а за нами пішли й гуцули з торбами.

— Та й що буде, нене?

— Що буде? — скрикнула люто і нахмарила сиві брови.

— Що буде?.. Буде пімста, люта пімста, Іва, така кровава, що від неї небо калиною вмитьсья. Бо прийде ще верем'я, що підуть ще з торбами й ті, що нас і гуцулів з торбами пустили.

Але як ми та й гуцули брали драні бе-саги на плечі й костурі в руки, та так, май, незамітно, по одному, як ті потьита¹⁾, що по одному даві з гнізда вилітають.

Тільки ми самі корчилились від болю й втирали нишком рукавом сльози.

¹⁾ Воробці.

але як приїде перемж на них, то вони заберуться всі зразу, так їх змете, як вітер спузу¹⁾ на дорозі. І ми мемо їм кричати: Щезайте у безвісті, бо вся верховина наша, бо ми тут перші були, ще як не було людей ні на макове зерно.

А гуцули муть їм грозити:—А ліси і царинки наші, бо тут ми з дідів, прадідів, а ви, сарачьита, беріть торби і йдіть на свої панські гаразди, а не на людську кервавицю.

Лиш дивіться, май, де сердиті котюги, аби вам задницю не відгризли.

— А як не схотять?—питав з сумнівом Піп-Іван.

— А як вони не схотять, то муть гори валитися, земля ме розпукатися, а Черемош ме червоніти як бинда на дівоцькій сорочці. Ой, буде!..

— Ба ци вере діждемо?

— Діждемо, бігме, діждемо, лиш тобі, Йва, треба буде проміняти кадило на го-стру бартку.

— Треба буде бити, треба буде рубати, без жалю, без пощади, бо як галиця роззявила на тебе рога, то або її вб'єш, або сам здохнеш. Чувш?

¹⁾ Порох.

Останнім словом гримнула так, що з переляку з темних борів зірвався гірський вітрило, загудів, зашумів і стримголов вшав на низи і вив як голодний вовк.

— А тепер, Іва, закуримо люльки, аби лекше чекалося та й посвіtimo Миколайкові, аби плаї бачив,—говорила грізно Черногора.

А потім сягнула костистою, гранітною рукою за кресалом і черкнула.

По чорному небі золотою галицею штрикнула раптом іскра, засліпила всю верховину і гримнула так, що всі гори задріжали, що земля застогнала.

А Іванко й собі кресав у кресало й грався іскрами, як бахур сірниками, і сипав і сипав. А з верхів котилися вниз такі гучні громи, як коли б хто Бескидові гранітні голови кидав у бездонні герла.

А Микола йшов прудко по кічері.

Як блисне іскра на небі, він оглядається за хатою й міркує, хто ме в ній газдувати, та чи дуже ме банувати за нею, а як пітьма впаде на плаї, чимчикує дальше, слухає шуму Черемошу, бо хоче наслухатися на все життя і думає про далеку, чужу чужину—Молдаву.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	3
Чорногора говорить	11
Весілля	20
У попа	24
Повінчалися	28
Стариня	30
Лесьо й св. Микола	33
Перші хмари	39
Петриха потішає.	43
Микола йде додому	46
Неділя	49
У коршмі	65
Павутиння	70
Пани.	76
Старий Лесьо маркотний	80
Дзіндзіль	90
Токма	96
Керон	103
Намовляє.	107
Бутин	112
Владзьо спіткнувся	127
Попівська поміч	137
Рахунок	144
До Косова	148
Весна	157
Порахунки	166
Микола журиться	175
Додому	178
Микола шукає ради	185
В Коломні	195
Панич Владзьо не втихає	204
Микола хоче годитись	209
Суд	213
Владзеве слово	227
У гостях	236
Я тут газдиня	245
Іде	249
На останній рахунок	254
Дві газдині	261
Погодилися	266
Лесеве горе	277
Торги	284
Не вкусити	292
Все затихло	302
Чорногора говорить.	313

A 551082

ДВОУ